

ГЛОБАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Навчальний посібник

для студентів зі спеціальностей «Економіка»,
«Маркетинг», «Облік і оподаткування»

За редакцією професора С. І. Архієреєва

GLOBAL ECONOMICS

Textbook

for students of the specialties “Economics”,
“Marketing”, “Accounting and taxation”

edited by Professor Sergii Arkhiereiev

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»

ГЛОБАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Навчальний посібник

для студентів зі спеціальностей «Економіка»,
«Маркетинг», «Облік і оподаткування»

За редакцією професора С. І. Архієреєва

GLOBAL ECONOMICS

Textbook

for students of the specialties “Economics”, “Marketing”,
“Accounting and taxation”

edited by Professor Sergii Arkhiereiev

Рекомендовано вченою радою НТУ «ХПІ»

УДК 339.97

Г54

Рецензенти:

- В. М. Воробйов*, д-р екон. наук, проф., Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна;
І. В. Шкодiна, д-р екон. наук, Харківський навчально-науковий інститут Державний вищий навчальний заклад «Університет банківської справи».

Рекомендовано вченою радою Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» як навчальний посібник для студентів зі спеціальностей «Економіка», «Маркетинг», «Облік та оподаткування», протокол № 2 від 03.03.2017 р.

Г54 **Глобальна економіка** посіб. для студентів зі спеціальностей «Економіка», «Маркетинг», «Облік і оподаткування» / за редакцією проф. С. І. Архієреєва. – Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2018. – 192 с. – укр. та англ. мовами.

ISBN 978-617-7377-96-1.

Навчальний посібник розкриває сутність та найважливіші чинники процесів глобалізації, їх протиріччя, ключові проблеми і їх вплив на соціально-економічний розвиток країн світу. Крім теоретичних відомостей посібник включає практикум з кожної теми, перелік джерел інформації, глосарій термінів та питання до самоконтролю.

Призначено для студентів НТУ «ХПІ» зі спеціальностей «Економіка», «Маркетинг», «Облік і оподаткування».

Іл. 14. Табл. 4. Бібліогр. 132 назв.

УДК 339.97

This textbook reveals the essence and the most important factors of globalization processes, their contradictions, crucial problems and impact on social and economic development of countries worldwide. The guide comprises text of lectures and practicum on every topic, a list of references, a glossary and a catalogue of self-check questions.

The textbook is prescribed for students of National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute” of the following specialties: “Economics”, “Marketing”, “Accounting and taxation”.

ISBN 978-617-7377-96-1

© Колектив авторів, 2018.

ВСТУП

Останнім часом все частіше порушуються питання, пов'язані з посиленням взаємозв'язку і взаємозалежності між країнами. Проблеми глобалізації породжують численні дискусії. Незважаючи на те, що різні люди по-різному розуміють процес глобалізації, він, безумовно, пов'язаний з такими економічними і політичними питаннями, як зміцнення позицій глобальних корпорацій у світі, лібералізація процесів міжнародної торгівлі, зміна в розподілі багатства між країнами, прискорення темпів зростання міжнародної торгівлі, виникнення позитивних і негативних ефектів у результаті економічної інтеграції країн, ефективність діяльності провідних міжнародних організацій, екологічні наслідки економічного зростання та міжнародної торгівлі і багатьма іншими. Всі наведені вище питання, а також існуючі підходи до них розглядаються в запропонованому навчальному посібнику.

Курс «Глобальна економіка» базується на використанні знань, одержаних студентами із загальноекономічних дисциплін, зокрема таких, як економічна теорія, історія економічних вчень, мікроекономіка, макроекономіка та міжнародні економічні відносини. Мета курсу «Глобальна економіка» – формування у студентів розуміння процесів становлення глобальної економіки, законів і принципів її розвитку, визначення потенційних перспектив розвитку національних економік у сучасних умовах, а також ефективних стратегій для реалізації цих перспектив.

Протягом опрацювання курсу студенти повинні вивчити природу, передумови та фактори становлення глобальної економіки, закономірності глобальної корпоративізації бізнесу, генезис глобальної економічної інтеграції, механізми та інструменти антициклічного регулювання економік у глобальній системі, дію конкурентних механізмів гло-

бального ринку, напрями інтеграції України в глобальний економічний простір.

Посібник містить теоретичний виклад кожної теми, що супроводжується практичними завданнями у вигляді тестів, які можуть бути орієнтиром для самостійної роботи й організації ефективних семінарських занять. У заключній частині посібника запропоновано перелік джерел інформації та глосарій (список понять і термінів англійською). Об'єднання теоретичних і практичних елементів курсу дає можливість на основі цього навчального посібника опанувати базові знання з курсу «Глобальна економіка».

При написанні підручника автори використали наукові досягнення представників різних економічних напрямів, досвід викладання навчальної дисципліни «Глобальна економіка» у Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут», статистичний матеріал.

Посібник призначено для студентів вищих навчальних закладів зі спеціальностей «Економіка», «Маркетинг», «Облік і оподаткування». Він надає можливість підвищення якості проведення лекцій, самостійної роботи студентів, практичних занять з актуального навчального курсу.

PREFACE

Recently the issues that are related to strengthening relationship and interdependence between countries have been raised more frequently. Problems of globalization generate numerous discussions. Despite the fact that different people interpret globalization process in different ways, it is certainly connected with such economic and political problems as reinforcement of position of global corporations in the world, liberalization of international trade, changes in distribution of wealth among countries, acceleration of the growth rate of international trade, emergence of positive and negative effects as a result of economic integration, effectiveness of performance of leading international organizations, environmental consequences of economic growth and international trade and many others. All of the issues above, as well as existing approaches to them, are discussed in the following textbook.

A course in «Global Economics» is based on knowledge gained by students on fundamental economic disciplines, namely, Economic Theory, History of Economic Thought, Microeconomics, Macroeconomics and International Economic Relations. The aim of the «Global Economics» course is formation of students' comprehension of processes of establishing global economy, of laws and principles of its evolution, and students' ability to identify potential prospects of developing national economies under the complicated conditions of modernity and specify efficient strategies of implementing these prospects.

While studying the course students should explore nature, prerequisites and factors of forming global economy, regularities of global corporatization of business, genesis of global economic integration, mechanisms and tools of countercyclical regulation of economies in a global system, operation of competitive mechanisms of a global market, directions of Ukraine's integration into global economic space.

The textbook comprises theoretic relation of every topic. Presentment of theoretic statements is accompanied by practical tasks, namely, tests and problems, which can be a guide for independent work and organization of efficient practicals. A list of references and a glossary (a list of notions and terms) are offered at the ending of the textbook. Combination of theoretic and

practical parts of the course gives an opportunity to gain essential knowledge on the «Global Economics» course on the basis of this guide.

While creating the textbook, authors made use of scientific achievements of different schools of economic thought, experience of teaching the «Global Economics» discipline in National Technical University «Kharkov Polytechnic Institute», statistic data.

The guide is prescribed for students of higher education institutions of the following specialties: «Economics», «Marketing», «Accounting and taxation». It gives an opportunity to improve the quality of lectures, independent work of students, practicals within the frame of this important discipline.

1. ПРЕДМЕТ І СУЧАСНА МЕТОДОЛОГІЯ ГЛОБАЛІСТИКИ

1.1. Предмет і мета курсу. Сутність глобалізації і глобалістики

Вперше поняття «глобалізація» з'явилося в 60-х роках ХХ ст. в роботах французьких і американських авторів. Коли ми говоримо про глобалізацію, ми можемо уявляти собі і величезні потоки товарів, що перетинають кордони різних країн, і величезні транснаціональні корпорації, які здійснюють операції по всьому світові, і різні торгові марки, які відомі населенню всієї земної кулі, і величезні потоки як трудових, так і капітальних ресурсів, що зросли за останні роки, і центри обробки викликів у Бразилії, які надають клієнтські послуги польським споживачам, які придбали японську електроніку під час відпочинку у Швеції.

Існують різні тлумачення терміну «глобалізація». Нобелівський лауреат, економіст Джозеф Стіглітц визначає глобалізацію, як «більш тісну інтеграцію країн і народів світу, що спричинена значним скороченням витрат на перевезення і зв'язок, усуненням штучних бар'єрів на шляху переміщення з країни в країну товарів, послуг, капіталу, знань та людей»¹. К. Омає вважає, що сучасна глобалізація означає нову еру, відмінна риса якої полягає в тому, що люди всюди дедалі більшою мірою потрапляють в залежність від порядків, що панують на світовому ринку². П. Херст і Дж. Томпсон, навпаки, вважають, що глобалізація – це міф, за яким ховається той факт, що в рамках світового господарства дедалі більшою мірою виділяються три основних регіональних блоки, де національні уряди залишаються дуже сильними. Дж. Резенау і Е. Гідденс вважають, що сучасна глобалізація уявляється історично безпрецедентною, а держави і суспільства у всіх куточках земної кулі відчують глибокі зміни в міру того, як намагаються адаптуватися до більш пов'язаного зсередини, але вельми мінливого світу. Слово «глобалізм» (від англ. global – всезагальний, лат. – globus terrae – земна куля).

В загальнішому плані глобалізація означає збільшення ступеня інтеграції національних економік. Глобалізацію можна уявити як процес

¹ Вотс М. Глобалізація: навч. посіб. / [М. Вотс, В. Босхардт, Д. Хамелс та ін.]; пер. з англ. В. Алексашия; авт. укр. адаптації [Н. Гражевська та ін.]. – Київ : Амадей, 2007. – 480 с.

² Хелд Д. Глобальные трансформации: политика, экономика, культура / Д. Хелд, Д. Гольдблатт; пер. с англ. В. В. Сапова и др. – Москва : Практика, 2004. – 576 с.

³ Хелд Д. Глобальные трансформации: политика, экономика, культура / Д. Хелд, Д. Гольдблатт; пер. с англ. В. В. Сапова и др. – Москва : Практика, 2004. – 576 с.

розширення, поглиблення і прискорення світового співробітництва, який стосується всіх аспектів соціального життя – від культурного до кримінального, від фінансового до духовного. Вона охоплює всі напрями, за якими національні економіки пов'язані на міжнародних ринках, у т. ч. торгівлю товарами, послугами, технологіями; міжнародний рух факторів виробництва та узгодження державних політик. Варто зазначити, що термін «Глобалізація» переважно використовується в західноєвропейській і американській науковій літературі. У більшості пострадянських країн для вивчення походження і динаміки глобальних проблем використовується поняття «глобалістика».

У вітчизняній літературі під глобалістикою розуміється наука про сучасний світ і його актуальні проблеми. Часто можна зустріти визначення глобалістики як науки про глобалізацію. Глобалістика – це комплекс природних і соціогуманітарних наук, що вивчає походження і динаміку глобальних проблем, передбачення їх наслідків, а також практичні шляхи їхнього вирішення. Таким чином, її предметом є походження, прояви і шляхи вирішення глобальних проблем. Іншими словами, глобалістика виявляє сутність, тенденції та причини процесів глобалізації, досліджує шляхи зміцнення позитивних і подолання негативних для людини і біосфери наслідків цих процесів. Метою глобалістики є вироблення адекватної стратегії життя людства в нових надскладних біосоціо-техногенних умовах.

В основі глобалістики лежать такі науки, як економіка, політологія, соціологія, міжнародні економічні відносини, міжнародне право, філософія і культурологія. Як наукову дисципліну глобалістику цікавлять такі питання, як: 1) якість життя людей в різних регіонах планети; 2) кількість і структура населення земної кулі; 3) стан біосфери, її здатність до регенерації; 4) кількість відновлюваних і невідновлюваних ресурсів; 5) тенденції зростання технічної спроможності людства у військово-промисловій, політичній, господарській і культурній сферах; 6) фактори, що призводять світову систему в нестійкий і некерований стан.

Про глобальну економіку зараз говорять досить часто. У чому полягає різниця між глобальною і світовою економіками? Згідно з Фернаном Броделем і Іммануелем Валлерстайном, під світовою економікою розуміється така система, де процес накопичення капіталу відбувається

по всьому світу і вона існує на Заході принаймні з XVI ст. Глобальна ж економіка являє собою щось інше: це економіка, здатна працювати як єдина система в режимі реального часу в масштабі всієї планети. Виробництво невпинно розвивалося, намагаючись подолати кордони часу і простору, але тільки в кінці XX ст. світова економіка змогла стати по-справжньому глобальною на основі нової інфраструктури, що базується на інформаційних і комунікаційних технологіях. Глобальна економіка – це цілісний планетарний господарський організм, що функціонує на основі єдиної виробничо-збутової мережі, глобальної фінансової системи, планетарної інформаційної мережі.

Таким чином, глобальна економіка являє собою фундаментальну економічну дисципліну, що вивчає алгоритм оптимальної взаємодії національної економіки зі світовим господарством у контексті змін і трансформацій, які відбуваються і у світовій, і в національній економіці.

До суб'єктів глобальної економіки відносять:

- 1) національні господарства;
- 2) регіональні інтеграційні угруповання країн (такі, як ЄС, НАФТА, АТР та ін.);
- 3) транснаціональні і багатонаціональні корпорації;
- 4) міжнародні організації.

Незважаючи на те, що вперше поняття «глобалізація» з'явилося в 60-х роках XX ст., багато вчених діячів набагато раніше почали звертати увагу на зростаючі глобальні проблеми. Умовно виділяють сім основних етапів становлення глобалістики.

Перший етап пов'язаний з діяльністю британського математика Томаса Мальтуса (XVIII ст.). Він вивів, що зростання чисельності населення виражається в геометричній прогресії, а засоби існування (доходи) ростуть в арифметичній прогресії. Звідси виникає демографічна проблема, яка утворює проблему продовольчу.

Другий етап (кінець XIX – початок XX ст.) виявляється в роботах К. Маркса і В. Леніна. Вони підняли проблему зростаючої монополізації світової економіки, і, як наслідок, нерівномірність економічного і політичного розвитку країн і окремих регіонів (проблема нерівності й бідності). Згідно з В. Леніном, саме ця проблема стала причиною Першої світової війни.

Третій етап обумовлений формуванням неурядової міжнародної організації «Римський клуб» (60-ті роки ХХ ст.). Дана організація провела дослідження, які показали, що збереження сучасних тенденцій розвитку суспільства обов'язково потягнуть за собою системну кризу у взаємодії людини і навколишнього середовища. Основна проблема, що стоїть перед суспільством, – це запобігання екологічній катастрофі.

Четвертий етап припадає на середину 70-х років ХХ ст. Більшість країн зіткнулися з проблемою енергетичної кризи. Особливо гостро постало питання про перехід до використання нових технологій і невичерпних ресурсів (енергія вітру, сонця, морських припливів та ін.).

П'ятий етап охоплює середину 80-х років ХХ ст. Ключовою проблемою на цей період часу стає проблема «гонки озброєнь». Зростання військових витрат несприятливо відбивається на державних бюджетах більшості країн. Саме на даному етапі виникає питання про перехід від економіки озброєння до економіки роззброєння, або, так званої, «конверсії військового виробництва» (переорієнтації галузей ВПК на випуск цивільної продукції).

Шостий етап припадає на рубіж ХХ – ХХІ ст. і пов'язаний з дослідженнями німецького вченого і громадсько-політичного діяча Е. фон Вайцеккера. Він торкнувся проблеми «співвідношення витрат і результатів», яка особливо гостро постала перед слаборозвиненими країнами. На його думку, розв'язання цієї проблеми можливе шляхом орієнтації країн на ресурсозберігаючі технології (скорочення трудомісткості і енергоємності виробництва). Це проблема неефективного використання ресурсів.

Сьомий етап (сучасний) завершається першими десятиліттями ХХІ ст. Пов'язаний з наростанням напруженості у світі внаслідок інтенсивного застосування інформаційних війн. Посилюється напруженість у світовому співтоваристві. Більшість провідних країн збільшують свої військові витрати.

Інформаційна війна – це психологічний вплив ЗМІ на цивільне населення (маніпуляція свідомістю) з метою досягнення політичних, економічних або чисто військових вигід. Це найбільш дієва і небезпечна сучасна зброя. Методами інформаційної війни є викид дезінформації, подання інформації у вигідному для себе ключі, замовчування певної інформації тощо.

Зростання напруженості у світі, викликане інформаційними війнами, посилює проблему можливого ядерного конфлікту. Ще у 80-х роках ХХ ст. американський вчений К. Саган на підставі зростання кількості країн, що володіють ядерною зброєю, висунув гіпотезу про реальність «ядерної ночі», яка може настати на планеті внаслідок ядерного конфлікту двох наддержав. На його думку, єдиним стримуючим фактором ядерної війни на сьогодні є загальнолюдські моральні та етичні норми і правила¹. І ці норми, на жаль, – гарантія вельми слабка, оскільки в сучасних країнах з тоталітарними режимами до влади приходять, як правило, діячі з таким низьким рівнем моральних і етичних норм, що бар'єр, відокремлюючий світ від ядерної війни, стає все більш хитким і ненадійним.

Таким чином, на кожному етапі становлення глобалістики підіймається чергова ключова глобальна проблема, яка потребує вирішення в комплексі з попередніми.

Якщо розглядати наслідки процесу глобалізації в цілому, то можна виділити його позитивні і негативні сторони. До позитивних сторін процесу глобалізації відносять:

- 1) розширення прямих іноземних інвестицій, що супроводжується створенням робочих місць і сприяє зниженню бідності у світі;
- 2) зростання міжнародної торгівлі, що прискорило соціальні перетворення і зміцнило середній клас;
- 3) нові комунікаційні та інформаційні технології, що сприяли прискореному поширенню інформації в багатьох областях науки;
- 4) зв'язок став доступнішим і дешевшим (зниження витрат телефонного зв'язку, поява Skype, Viber та ін.);
- 5) можливість надання швидкої допомоги, наприклад, у моменти стихійних або техногенних лих.

До негативних сторін процесу глобалізації відносять:

- 1) екологічну деградацію внаслідок необмеженої промислової діяльності;
- 2) посилення проблеми соціальної диференціації суспільства;
- 3) пріоритет віддається отриманню прибутків, а не забезпеченню прав людини;

¹ Муза Д. Е. Введение в глобалистику : учеб. пособ. / Д. Е. Муза – Донецк : ДонНТУ, 2010. – 240 с.

4) посилення макроекономічної нестабільності внаслідок відкритості фінансових ринків (держави втрачають контроль над фінансовими потоками);

5) зниження ролі національної держави, часткова втрата нею державної ідентичності, цілісності;

6) зростання проблеми невиправданого споживацтва, культ матеріальних цінностей, а не людських якостей;

7) інтернаціоналізація злочинності;

8) «подвійні стандарти» в аспекті захисту прав людини.

1.2. Методологічна база глобалістики

Глобалістика, як наука, прагне зрозуміти, описати і пояснити проблеми сучасного світу. При цьому вона спирається на ряд принципів, методів, використовує моделі і відповідні категорії. Д. Муза описує шість аксіом, на яких будується глобалістика як наука¹.

Перша аксіома говорить про найвище призначення людства, що сформульовано у вченні В. І. Вернадського про ноосферу. Однак у нинішньому вигляді воно не збігається ні з фізичним, ні з духовно-моральним образом землян.

Друга аксіома наголошує про антропогенну межу Землі, тобто про запас міцності планети, яка здатна (або не здатна) витримати інтегральну діяльність людства.

Третя аксіома виходить з твердження про слабкість і смертність усіх цивілізацій. Ця смертність безпосередньо залежить від духовних вимог кожної з цивілізацій, включаючи нинішню – глобальну.

Четверта аксіома передбачає принцип неприпустимості неконтрольованого економічного зростання, характерний для сучасних глобальних економічних моделей.

П'ята аксіома стверджує про нездатність окремих країн забезпечити адекватні параметри соціоприродної і гуманітарно-моральної еволюції, а глобалістика, навпаки, виходить з діалогового принципу розвитку світосистеми.

¹ Муза Д. Е. Введение в глобалистику : учеб. пособ. / Д. Е. Муза – Донецк : ДонНТУ, 2010. – 240 с.

Шоста аксіома свідчить про реалістичність інших ідеалів розвитку, незведених до вже апробованих або дискредитувавших себе в ході соціопрородної еволюції.

При аналізі будь-яких явищ або процесів, що відбуваються у світі, глобалістика використовує у своїх цілях різноманітні методи, способи і прийоми. Наведемо найважливіші з них.

1. *Метод історичного пізнання*. Історичне пізнання – форма відображення історичної дійсності. Цей метод дозволяє показати причинно-наслідкові зв'язки і закономірності розвитку історичної події. Полягає в послідовному дослідженні минулого з метою виявлення причин будь-яких фактів, подій, явищ.

2. *Проблемно-хронологічний метод*. Передбачає розбивку широких тем на ряд вузьких проблем, кожна з яких розглядається у хронологічній послідовності.

3. *Історико-порівняльний метод*. Дозволяє виявити як загальні, так і особливі риси в розвитку різних явищ або подій. Він включає зіставлення історичних об'єктів у просторі і в часі, вивчення послідовності історичних подій у часі, класифікацію історичних явищ і подій.

4. *Методи міжнародних порівнянь*. Включає комплекс економіко-статистичних прийомів, спрямованих на порівняння економічних (натуральних і вартісних) показників різних країн. Використовується для об'єктивного вивчення рівнів, структури і тенденцій економічного розвитку різних країн.

5. *Метод глобального синтезу*. Має на увазі розгляд об'єкта як цілої безлічі елементів у сукупності відносин і зв'язків між ними, тобто розгляд об'єкта як системи.

6. *Метод глобального політичного аналізу* – це метод моделювання, діагностики, прогнозування проблемно-політичних ситуацій і формулювання практичних рекомендацій (наприклад, прогнозування політико-економічної ситуації в країні, у світі, аналіз альтернативних сценаріїв).

7. *Метод кореляції* – це метод установлення зв'язку і вимірювання його сили між явищами, які можна вважати випадковими (чи залежить одне явище від іншого і наскільки сильно).

8. *Метод дедуції* – хід міркувань від загального до конкретного (метод, за допомогою якого гіпотеза перевіряється реальними економічними фактами).

9. *Метод індукції* – хід міркувань від часткового до загального, тобто метод, за допомогою якого відбувається узагальнення фактів.

10. *Метод наукової абстракції* – метод, за допомогою якого будь-яке явище або процес очищають від випадкових або тимчасових величин, нездатних прямим способом вплинути на кінцевий результат.

11. *Аналіз* – це метод пізнання, який полягає в розбитті цілого на окремі частини і в їх дослідженні.

12. *Синтез* – це метод, який полягає в об'єднанні окремих частин в єдине ціле.

1.3. Тенденції і протиріччя, що спостерігаються у світі

Що ж послужило поштовхом для виникнення і поширення глобалізаційного процесу? В першу чергу, це суспільний поділ праці, значущість якого свого часу підкреслював відомий шотландський економіст Адам Сміт. Кожен робить те і спеціалізується на тому, що у нього найкраще виходить. Це стосується і країн. Міжнародний поділ праці – це вищий ступінь суспільного поділу праці. Він має на увазі стійку економічно вигідну спеціалізацію країн на виготовленні певних товарів і взаємний обмін результатами своєї діяльності в певних співвідношеннях. Коли відбувається все більше поглиблення процесів міжнародної спеціалізації і кооперації виробництва, істотно починають зростати потоки міжнародної торгівлі (обсяги експорту та імпорту). Переміщення факторів виробництва ще більшою мірою сприяє прискоренню міжнародної торгівлі і зростанню добробуту країн-учасниць.

Зважаючи на це, виділяються наступні тенденції, які спостерігаються у сучасному світі:

1. *Тенденція посилення взаємозв'язку і взаємозалежності між країнами.* Так, зараз дуже складно знайти суто американський чи японський комп'ютер. Є величезна кількість лабораторій по всьому світу, які за відповідними технологіями виробляють потрібні деталі, що необхідні для його виготовлення. Це призводить до виникнення наступної тенденції: посилення ролі міжнародних корпорацій.

2. *Тенденція посилення ролі глобальних корпорацій.* Процес управління торгівлею товарами, які мають величезне число комплектуючих і виготовляються за відповідними технологіями в різних країнах, дуже складний і вимагає координації. У ролі координаторів даних процесів зазвичай виступають міжнародні глобальні корпорації. Вони являють собою великі фінансово-виробничі, науково-технологічні, торгово-сервісні об'єднання, для яких характерне поєднання виробництва у країні базування з широко розгалуженою системою функціонування за кордоном. Зазвичай до глобальних корпорацій відносять транснаціональні і багатонаціональні корпорації.

Транснаціональна корпорація (ТНК) – це компанія з використанням переважно однонаціонального акціонерного капіталу, управлінського контролю та інтернаціональною сферою діяльності.

Багатонаціональна корпорація (БНК) – це, як правило, акціонерне товариство, статутний капітал якого не має певної національної належності, тобто власниками компанії є резиденти різних країн.

Посилення ролі ТНК у світі пов'язано з прискоренням процесів росту як міжнародної торгівлі товарами і послугами, так і фінансових потоків між країнами. Основна частина світових патентів і ліцензій припадає саме на ТНК і БНК. Можливість отримання надприбутків, використовуючи ефект економії на масштабі, змушує ці компанії вести жорстку конкуренцію на світових ринках з метою завоювання ключових позицій у світі. Крім того, глобальні корпорації сприяють «усуненню» культурних відмінностей між країнами, поширюють свою присутність у світі. Наприклад, багато магазинів, автомобілі, їжа, напої, музика, одяг стають все більш схожими.

3. *Тенденція прискорення зростання міжнародної торгівлі в більшості країн.* Це відбувається завдяки посиленню процесів лібералізації міжнародної торгівлі з поступовим зниженням або повним скасуванням багатьма країнами тарифних і нетарифних обмежень у взаємній торгівлі. Надаючи пільговий режим торгівлі країнам – торговим партнерам, багато країн розраховують на відповідні дії з боку останніх. СОТ (Світова Організація Торгівлі), завданням якої є стимулювання процесів міжнародної торгівлі, контролює тарифний і нетарифний режим країн-учасниць, сприяє вирішенню торговельних суперечок між контрагента-

ми. Таким чином, процеси лібералізації міжнародної торгівлі сприяють прискоренню її зростання і підвищенню добробуту країн-учасниць.

Необхідно звернути увагу на різницю між тими товарами, якими торгують зараз, і тими, якими торгували ще років 150 – 200 тому. Якщо раніше торгівля здійснювалася переважно сировинними товарами (вугіллям, бавовною, залізною рудою, зерном), то зараз торгівля головним чином носить промисловий характер. Сировинні товари стали менш вагомими, ніж промислові товари і послуги. Вартість фізичних матеріалів у кінцевому продукті стає набагато меншою, ніж це було навіть років 50 тому, в той час як зростає роль нових технологій, а відповідно, більше оцінюються нові прогресивні ідеї.

4. Тенденція великих міграційних переміщень населення. Це пояснюється, в першу чергу, посиленням напруженості у світі і зростанням числа військових конфліктів. Крім того, велика частина мігрантів приймає рішення про зміну місця проживання з метою пошуку кращих умов праці і більш високої заробітної плати. Функціонування філій міжнародних корпорацій по всьому світу також часто сприяє переміщенню робітників, вчених і інженерів між підрозділами корпорацій.

5. Тенденція одночасного розвитку двох процесів: інтеграції та дезінтеграції. Під процесом інтеграції розуміється процес економічної взаємодії країн, що призводить до зближення їх господарських механізмів. Дезінтеграція – процес розпаду, розчленування цілого (союзу, інтеграційного об'єднання або окремої країни) на складові частини. З одного боку, прогрес в області інформаційно-комп'ютерних технологій, ефекти масштабів виробництва одночасно об'єднують різних людей і різні культури. Це підштовхує країни створювати регіональні інтеграційні угруповання шляхом уніфікації відповідних видів державної політики, введення єдиної валюти, скасування тарифних і нетарифних обмежень на переміщення товарів і факторів виробництва. Але, з іншого боку, є певна межа зростання даних об'єднань, яка визначається ступенем готовності країн відмовлятися від свого національного суверенітету і ділитися своїми повноваженнями з наднаціональним органом. Коли те чи інше регіональне інтеграційне об'єднання підходить до даної межі, можливий дезінтеграційний процес. Найчастіше процес дезінтеграції запускається активними критиками глобалізації.

6. *Тенденція прагнення багатьох економічно розвинених країн переносити енергоємне, матеріаломістке і трудомістке виробництво в країни, що розвиваються.* Це пов'язано з тим, що у останніх дешевша вартість робочої сили, матеріалів і енергії. Основна ж частина ТНК і БНК, які знаходяться на території економічно розвинених країн, вважають за краще вкладати кошти в наукоємні галузі.

7. *Тенденція стрімкого розвитку засобів зв'язку.* Ця тенденція пов'язана із зростанням можливостей людей отримувати доступ до знань і встановлювати зв'язки з людьми, що знаходяться в інших частинах планети. Це стало можливим завдяки тому, що за останні 50 років стрімко розвинувся ринок комп'ютерних технологій і засобів зв'язку.

Найчастіше основні протиріччя між країнами виникають на ґрунті боротьби за ринки збуту або джерела сировини. При цьому основна мета – потіснити конкурента з певної ніші світового ринку. Умовно можна виділити три основні групи суперечностей, що виникають між країнами і ведуть до конфліктів:

1. Економічні, які ведуть до політичного загострення (боротьба за ресурси, за встановлення контролю над їхніми цінами може призводити до військових конфліктів).

2. Політичні (ідеологічні), які ведуть до економічного загострення (вихід невеликих країн з-під сфери впливу більш могутніших держав часто пов'язаний з торговими блокадами, санкціями та ін.).

3. Релігійні, які можуть призвести як до економічних, так і до політичних протистоянь.

Протиріччя зазвичай виникають в рамках «тріади» (трьох центрів світового економічного розвитку), до якої належать:

а) НАФТА (Північно-американська зона вільної торгівлі на чолі з США);

б) країни ЄС;

в) країни АТР (країни азійсько-тихоокеанського регіону на чолі з Японією).

Суть протиріч полягає у зростаючій конкуренції між даними групами країн на світових ринках. Незважаючи на те, що країни-учасниці торговельно-економічних блоків, розуміючи складність і суперечливість сучасної ситуації на світовому ринку, все ж прагнуть шукати взаємні

точки дотику для позитивного вирішення наявних проблем і протиріч, проте, нерідко між ними виникають торгові війни.

Протиріччя між країнами Півночі і Півдня полягають в істотній різниці їхніх рівнів життя. Незважаючи на досить швидкі позитивні зміни, які відбулися за останні 50 років у країнах, що розвиваються (в країнах Півдня), і які вплинули на їхні економічні показники, вони так і не змогли досягти рівня життя розвинених країн. Цьому сприяли такі фактори, як збільшення технологічного розриву між «бідними» і «багатими» країнами, а також проблеми з недостатньо ефективним функціонуванням інституту права в менш розвинених країнах. Величезні потоки мігрантів, що з'явилися в результаті бажання великої кількості людей з менш забезпечених країн домогтися «кращого життя», а також військові дії, що відбуваються на території деяких з цих країн, призвели до проблеми масової міграції та різкого суттєвого ускладнення ситуації в економічно розвинених країнах. Крім того, часто країни Півдня винуватцями свого важкого становища вважають глобальні корпорації, штаб-квартири яких розташовуються переважно в економічно розвинених країнах. Звинувачуючи останніх у політичному тиску на приймаючі країни, в переробленні законів для власної вигоди, багато бідних країн вважають, що саме глобальні корпорації є основною причиною поширення бідності і поглиблення нерівності доходів. Все це зараз посилює наростання протиріч між наведеними вище групами країн.

Останнім часом можна виділити також посилення суперечностей між Росією і США. Незважаючи на закінчення «холодної війни», триває боротьба даних держав за території економічного і політичного впливу. Енергетична криза і прагнення сторін до монополізації ринку енергоресурсів також стало причиною посилення протиріч між державами. На даний момент США здійснюють величезні вливання коштів у розробку нових технологій, пов'язаних з упровадженням альтернативних джерел енергії (сланцевий, скраплений газ, енергія сонця, вітру, води та ін.). Це вже зараз істотно позначається на цінах природних енергоресурсів (спостерігається їх зниження), а також призводить до ослаблення позицій газових монополістів.

Підводячи підсумок, можна резюмувати, що глобальна економіка – це економіка, що здатна працювати як єдина система в режимі реального часу в масштабі всієї планети. Глобалізація – це більш тісна інтег-

рація країн і народів світу, що спричинена значним скороченням витрат на перевезення і зв'язок, усуненням штучних бар'єрів на шляху переміщення з країни в країну товарів, послуг, капіталу, знань та людей. Вона має місце у процесі злиття національних економік в єдину загально-світову систему.

Причиною глобалізаційного процесу стало не просто поглиблення процесів міжнародної спеціалізації та кооперації виробництва, а їх поглиблення з орієнтацією саме на використання результатів науково-технічного прогресу, тобто з орієнтацією на застосування нових технологій.

Глобалістика – це комплекс природних і соціогуманітарних наук, що вивчає походження і динаміку глобальних проблем, передбачення їх наслідків, а також практичні шляхи їхнього вирішення. Її ядром є глобальні проблеми людства, а метою – створення адекватної стратегії життя суспільства в нових надскладних біо-соціо-техногенних умовах. Глобалістика виявляє сутність, тенденції та причини процесів глобалізації, досліджує шляхи зміцнення позитивних і подолання негативних для людини і біосфери наслідків цих процесів. На кожному етапі становлення глобалістики порушуються нові чергові ключові проблеми, які потребує вирішення в комплексі з попередніми.

Незважаючи на існування в світі різних проблем і протиріч, більшість країн все ж прагне до знаходження спільних шляхів їхнього вирішення. Глобалістика їм в цьому сприяє, оскільки є наукою, що покликана вирішувати найбільш актуальні проблеми людства, а також прогнозувати перспективи людської цивілізації.

Питання для обговорення на семінарському занятті

1. Що є предметом курсу «Глобальна економіка»? Перелічіть основні суб'єкти глобальної економіки. Яку роль вони виконують у світі?
2. Що таке глобалістика і яка її мета? Чим зумовлено виникнення глобалістики як науки?
3. У чому полягає сутність процесу глобалізації та його прояви?
4. Назвіть позитивні і негативні сторони процесу глобалізації.
5. Які методи досліджень використовують у глобальній економіці?
6. Назвіть основні етапи становлення глобалістики.
7. Які основні тенденції спостерігаються зараз у світі?
8. Між якими країнами або групами країн виникають протиріччя? Що є чинниками їхнього виникнення?
9. Сутність основних протиріч між країнами або групами країн.
10. Як, на вашу думку, впливає процес глобалізації на економічне, політичне і культурне життя нашої країни?

ПРАКТИКУМ

Завдання 1. *Виберіть правильну відповідь.*

1. Міжнародна організація, яка внесла величезний вклад у формування глобалістики, як науки, - це:
 - а) Паризький клуб;
 - б) Лондонський клуб;
 - в) Чиказький клуб;
 - г) римський клуб.
2. Перший етап становлення глобалістики:
 - а) відбито в роботах К. Маркса і В. Леніна, які підняли проблему монополізації світової економіки і проблему нерівності доходів;
 - б) пов'язаний з діяльністю британського математика Т. Мальтуса, який підняв проблему демографії;
 - в) пов'язаний з формуванням неурядової міжнародної організації «Римський клуб»;
 - г) пов'язаний з дослідженнями К. Сагана, який висунув гіпотезу «ядерної ночі».

3. Глобальна економіка – це:

- а) частина теоретичної економіки, яка досліджує поведінку господарських суб'єктів: фірм, підприємств, організацій, приватних осіб;
- б) частина теоретичної економіки, яка досліджує питання інфляції, безробіття, макроекономічної рівноваги, грошово-кредитної, фіскальної політики та ВВП;
- в) частина теоретичної економіки, яка досліджує закономірності взаємодії різних держав виключно в аспекті міжнародної торгівлі;
- г) економіка, яка здатна працювати як єдина система в режимі реального часу в масштабі всієї планети.

4. Глобалістика – це:

- а) наука про раціональне використання ресурсів з метою отримання максимального прибутку;
- б) наука про те, як накопичити багатство;
- в) комплекс природних і соціогуманітарних наук, що вивчає походження і динаміку глобальних проблем, передбачення їх наслідків, а також, практичні шляхи їхнього вирішення;
- г) наука про космос.

5. Суб'єктами глобальної економіки є:

- а) національні господарства;
- б) регіональні інтеграційні угруповання країн;
- в) ТНК і БНК;
- г) всі відповіді правильні.

6. До позитивних сторін глобалізації не належать:

- а) розширення прямих іноземних інвестицій;
- б) скорочення витрат на телефонний зв'язок;
- в) втрата державою контролю над фінансовими потоками;
- г) прискорене поширення інформації завдяки застосуванню нових інформаційних технологій.

7. Метод пізнання, який полягає в об'єднанні окремих частин в єдине ціле, називається:

- а) метод наукової абстракції;
- б) метод кореляції;
- в) аналіз;

г) синтез.

8. Метод, що дозволяє послідовно проникнути в минуле з метою виявлення причин будь-яких фактів, подій, явищ, – це:

- а) метод індукції;
- б) метод наукової абстракції;
- в) метод історичного пізнання;
- г) метод дедукції.

9. Метод пізнання, який полягає в розбитті цілого на окремі частини і в їх дослідженні, – це:

- а) аналіз;
- б) синтез;
- в) метод наукової абстракції;
- г) метод кореляції.

10. Метод кореляції передбачає:

а) що будь-яке явище чи процес очищають від випадкових або тимчасових величин, нездатних прямим способом вплинути на кінцевий результат;

б) хід міркувань від окремого до загального;

в) хід міркувань від загального до окремого;

г) установлення зв'язку і вимірювання його сили між явищами, що можна вважати випадковими.

Завдання 2. Визначте, яке з положень правильне, а яке – помилкове. Відповідь поясніть.

1. Науково-технологічний фактор став однією з найсуттєвіших передумов процесу глобалізації.

2. Наслідки процесу глобалізації взагалі позитивні.

3. Характерною рисою процесу глобалізації є зменшення кількості й масштабів діяльності регіональних інтеграційних угруповань.

4. Одним з позитивних наслідків глобалізації є поглиблення диференціації рівнів соціально-економічного розвитку як між країнами, так і всередині країн.

5. Одним з негативних наслідків глобалізації є посилення макро-економічної нестабільності у країнах внаслідок відкритості їх фінансових ринків.

6. В умовах глобалізації може відбуватися послаблення влади національної держави, втрата нею державної ідентичності, цілісності.

7. На відміну від глобальної економіки, світова економіка – це економіка, яка здатна працювати як єдина система в режимі реального часу в масштабі всієї планети.

8. Багатонаціональні корпорації є суб'єктами глобальної економіки.

9. Глобалістика – це наука про сучасний світ і його актуальні проблеми.

10. В основі глобалізації лежить процес міжнародного поділу праці.

2. ШКОЛИ І КОНЦЕПЦІЇ ГЛОБАЛІСТИКИ

2.1. Основні школи і напрямки глобалістики

Глобалістика як наука з'явилася порівняно недавно. Сучасна глобалістика поки не має єдиної парадигми. У зв'язку з цим існують різні теорії і школи глобалістики, що пропонують свої концепції, які орієнтовані в тій чи іншій мірі на вирішення певних глобальних проблем.

Як було зазначено в попередньому розділі, глобальна економіка – це економіка, яка здатна працювати як єдина система в режимі реального часу в масштабі всієї планети. Однак існують різні точки зору щодо того, яким є найбільш реальне концептуальне вираження глобалізації, як охарактеризувати її причинно-наслідкову динаміку і її структурні результати. На сьогодні можна виділити три школи: 1) гіперглобалістів; 2) скептиків; 3) трансформістів. Кожна з цих шкіл намагається дати оцінку феномену глобалізації¹.

Гіперглобалісти асоціюють глобалізацію з початком нової епохи людської історії, коли «традиційні національні держави стають неприродними і навіть неможливими комерційними одиницями світової економіки»². Прихильники даного підходу стоять на позиціях створення єдиного світового ринку і єдиних законів глобальної конкуренції. Вони вважають, що денаціоналізація економіки неминуча, оскільки процеси встановлення транснаціональних мереж виробництва, торгівлі і фінансів, які на цей час спостерігаються, – незворотні. При цьому роль національних урядів полягає в посередництві, що забезпечує зв'язок регіональних і глобальних механізмів управління. Значною мірою збільшується вплив великих корпорацій на світові процеси, і у держав залишається обмаль сил і можливостей впливати на них. Національні уряди все менш здатні контролювати те, що відбувається всередині їх власних кордонів, а також задовольняти вимоги своїх громадян. Суверенітет і незалежність держави дедалі помітніше руйнуються. Гіперглобалісти вважають, що відбувається поступове витіснення національних держав як

¹ Хелд Д. Глобальные трансформации: политика, экономика, культура / Д. Хелд, Д. Гольдблатт; пер. с англ. В. В. Сапова и др. – Москва : Праксис, 2004. – 576 с.

² Ohmae K. The End of Nation State. The rise of regional economies. – London: Harper Collins, 1995; Wriston, W. The Twilight of Sovereignty, New York: Charles Scribners Sons, 1992; Guehenno, J.M. The End of the Nation-State, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1995.

первинних економічних і політичних утворень світової спільноти новими формами соціальної організації. На їхню думку:

- 1) глобалізація – це економічне явище;
- 2) глобальна економіка все більше інтегрується;

3) вимоги глобального капіталу зобов'язують всі уряди дотримуватися неоліберальної економічної дисципліни, так, що політика є вже не «мистецтвом можливого», а лише практичним навиком «раціонального економічного управління».

Виникнення глобальної економіки, зародження всесвітніх інституцій управління і повсюдне злиття культур гіперглобалісти інтерпретують як незаперечний доказ появи абсолютно нового світового порядку, який передбачає кінець національної держави¹.

Скептики значною мірою схильні стверджувати, що глобалізація – це міф, що влада національних урядів, насправді, достатньо сильна, а система аргументів гіперглобалістів у корені непереконлива, оскільки вона недооцінює роль національних урядів у регулюванні міжнародної економічної діяльності. Уряди країн – не пасивні жертви інтернаціоналізації, а, навпаки, її головні архітектори. Який би вплив на національні уряди не чинили б зовнішні чинники, у них (урядів) завжди є можливість діяти.

Скептики спираються переважно на економічне уявлення про глобалізацію. Вони зіставляють статистичні дані, що характеризують світові потоки товарів, інвестицій і робочої сили з початку XIX ст. з аналогічними потоками сьогодення, і приходять до висновку, що рівень економічної взаємозалежності зараз не дуже відрізняється від аналогічного рівня на той час. Таким чином, глобалізація для них – це просто інтегрована світова економіка, в якій переважає закон «єдиної ціни». Більш того, на думку скептиків, досягнутий нині рівень економічної інтеграції менш значний у порівнянні з тим, що був наприкінці XIX ст. Звідси вони роблять висновок, що ступінь сучасної глобалізації в цілому перебільшений². На їхню думку, за своїм географічним охопленням нинішня

¹ Luard, E. *The Globalization of Politics*, London: Macmillan, 1990; Albrow, M. *The Global Age*, Cambridge: Polity Press, 1996; Ohmae K. *The End of Nation State. The rise of regional economies.* – London: Harper Collins, 1995.

² Hirst, P. 'The global economy: myths and realities', *International Affairs*, 73, 1997.

міжнародна економіка значно менш глобальна, ніж за часів світових імперій¹.

Особливу увагу скептики приділяють трьом основним фінансовим і торговим блокам: НАФТА (країни північноамериканської зони вільної торгівлі), ЄС (країни Європейського Союзу) і АТР (країни азійсько-тихоокеанського регіону). Вони стверджують, що світова економіка зосереджується переважно в рамках цих трьох блоків. Скептики наголошують, що проблема протиріч між країнами «Півночі» і «Півдня» не тільки не вирішується з точки зору ліквідації нерівності, але переважно посилюється. Таким чином, скептики ставлять під сумнів взагалі можливість отримання виграшу країнами «третього світу» від ефектів глобалізації. Часто вони апелюють до того, що закордонні інвестиційні потоки, як би там не було, концентруються в розвинених країнах і регіонах. Їх точка зору є доказом того, наскільки сильно вкоренилися уявлення про ієрархії у світовій економіці.

Що стосується культурного аспекту, то, на думку скептиків, виникнення «культурної гомогенізації» або «глобальної культури» також є міфом, оскільки нерівність, яка посилюється між розвиненими країнами і країнами «третього світу», сприяє розвитку агресивного націоналізму, що прискорює поділ світу на цивілізовані блоки і культурні та етнічні анклавні. Таким чином, скептики вважають, що управління світовим порядком залишається головним чином у руках західних держав, а під глобальним правлінням вони розуміють переважно західні проекти. Багато з них спростовують той факт, що глобалізація несе в собі уніфікацію макроекономіки у світовому масштабі і ліквідацію нерівності. У своїх положеннях, скептики прагнуть викривати не ствердження гіперглобалістів щодо посилення взаємозв'язку і взаємозалежності між державами, а ті міфи, які створюються навколо глобалізації.

Трансформісти під глобалізацією розуміють випадковий за своєю суттю історичний процес, сповнений протиріч. На відміну від перших двох напрямів, школа трансформістів не намагається передбачити майбутній шлях розвитку глобалізації тою ж мірою, як і не намагається оцінити сучасне стосовно деякого ідеального «глобалізованого світу».

¹ Gordon, D. 'The global economy: new edifice or crumbling foundations?', New Left review, 168, 1988; Weiss, T. The Myth of the Powerless State: Governing the Economy in a Global Era, Cambridge: Polity Press, 1998.

Даний напрямок акцентує увагу на глобалізації як на тривалому історичному процесі, який несе в собі різні протиріччя і формується ситуативними факторами.

Глобалізація, згідно з трансформістами – це основна рушійна сила, що стоїть за бурхливими соціальними, політичними та економічними змінами, які перетворюють форму сучасного суспільства і світового порядку¹. І світу слід швидко адаптуватися до нових реалій, в яких немає чітких розмежувань між «зовнішніми» і «внутрішніми» справами. Можливість швидкої адаптації розглядається Е. Гідденсом як «всебічне перетрушування» суспільств, економік, інститутів і світового порядку з не завжди позначеною спрямованістю².

Трансформісти завжди порушували питання про те, чи може глобалізація бути основною рушійною силою світового розвитку і який тип світового порядку вона могла б замінити. Особливістю бачення процесу глобалізації трансформістами є бачення глобального «розшарування» держав, в яких одні держави здебільше охоплюються глобальним порядком, в той час як інші відтісняються на задній план. Представники даної течії вважають, що саме сучасна глобалізація впливає на «перебудування» і «переінакшування» влади, функцій і повноважень національних урядів, а також задає їм курс.

Фактично трансформісти поєднують два наведених вище напрямки: гіперглобалістів і скептиків. Обидва напрямки вони розглядають з позиції «єдності і боротьби протилежностей». З одного боку, вони погоджуються зі скептиками в тому, що держава все ще залишається досить сильною, щоб впливати на те, що відбувається в межах її власних кордонів. З іншого боку, вони не спростовують аргументи гіперглобалістів про те, що влада держав змушена рахуватися зі зростаючою юрисдикцією інститутів міжнародного правління, а також з тиском міжнародного права. Особливо це проявляється в країнах ЄС, де суверенна влада розділена між інтернаціональними, національними та місцевими органами,

¹ Giddens, A. *The Consequences of Modernity*, Cambridge: Polity Press, 1990; Scholte, J.A. *International Relations of Social Change*, Buckingham: Open University Press, 1993; Castells, M. *The Rise of the Network Society*, Oxford: Blackwell, 1996.

² Giddens, A. 'Globalization: a keynote address', UNRISD News, 15, 1996.

а також у діяльності СОТ¹. Національні держави не є відтепер єдиними центрами або головними формами правління чи органами влади у світі².

Навіть у тому випадку, якщо суверенітет держави досить міцний, у сучасному світі вона вже не має виняткового права розпоряджатися процесами, які відбуваються в межах її територіальних кордонів. Комплексні глобальні системи, від фінансових до екологічних, пов'язують долю спільнот в одному регіоні з долями спільнот в інших регіонах світу³

Трансформісти стверджують, що сформувався новий «режим суверенітету», який замінює традиційні концепції державності як абсолютної, неподільної, територіально замкнутої громадської влади. Вони вважають, що суверенітет сьогодні найкраще розуміти «не стільки як бар'єр, що територіально обмежує, а як переговорний інструмент, необхідний для проведення політики, для якої в наш час характерні складні міжнаціональні відносини»⁴. На сьогодні, суверенітет, державна влада і територіальність перебувають у більш складних відносинах один з одним, ніж в ту епоху, коли формувалася сучасна національна держава.

Однак сказати беззастережно, що в результаті процесу глобалізації влада національних урядів однозначно зменшується, не можна. Трансформісти більше схиляються до тієї думки, що відбувається не зменшення влади національних урядів, а, швидше, її перетворення і реструктуризація, в результаті чого вона пристосовується до більш складних процесів управління у світі, який пронизаний найтіснішими взаємозв'язками.

Таким чином, три наведені вище школи по-своєму бачать процес глобалізації і відповідно його вплив на процеси, що відбуваються у світі. Якщо скептики і гіперглобалісти займають жорстку, здебільш непохитну позицію стосовно більшої частини питань, то трансформісти дотримуються більш компромісного варіанта. З одного боку, вони погоджуються з певними висновками обох шкіл, але з іншого – акцентують увагу на динамічному характері глобалізації з величезною кількістю суперечностей і ситуативних чинників.

¹ Goodman, J. 'The European Union: reconstituting democracy beyond the nation-state', in McGrew, 1997.

² Rosenau, J. *Along the Domestic-Foreign Frontier*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

³ Хелд Д. Глобальные трансформации: политика, экономика, культура / Д. Хелд, Д. Гольдблатт; пер. с англ. В. В. Сапова и др. – Москва : Праксис, 2004. – 576 с.

⁴ Keohane, R. 'Hobbes' dilemma and institutional change in world politics: sovereignty in international society', in H.H. Holm and G. Sorensen (eds), *Whose World Order?* Boulder: West-view Press, 1995.

2.2. Базові концепції глобалістики

2.2.1. Концепція «Межі зростання» (А. Печчеї)

У другій половині 60-х років Римський клуб (неурядова громадська неформальна організація, що отримала популярність завдяки дослідженням в області глобалістики, засновником і президентом якої був Ауреліо Печчеї) поставив за мету дослідити найближчі і віддалені наслідки великомасштабних рішень, які були пов'язані з обраними людством шляхами розвитку. Було запропоновано використовувати системний підхід для вивчення глобальної проблематики із застосуванням методу математичного комп'ютерного моделювання. Результати дослідження було опубліковано у 1972 р. в першій доповіді під назвою «Межі зростання». Автори доповіді дійшли висновку, що, якщо сучасна тенденція зростання чисельності населення, індустріалізації, забруднення природного середовища і виснаження ресурсів триватиме, то протягом наступного століття світ наблизиться до межі зростання. В результаті відбуватиметься несподіваний і неконтрольований спад чисельності населення і різко будуть знижені обсяги виробництва.

А Печчеї акцентував, що цього можна уникнути, якщо перетворити існуючі тенденції, щоб досягти в довгостроковій перспективі економічної та екологічної стабільності, або так званого стану «глобальної рівноваги». І цей стан глобальної рівноваги необхідно встановити на рівні, який дозволить задовольнити основні матеріальні потреби кожної людини і дасть кожному можливість для реалізації особистого потенціалу.

А. Печчеї запропонував глобальну програму «Нового гуманізму», суть якої в «людській революції»¹, тобто в об'єднанні всіх людей у світі, які здатні керувати і контролювати ситуацію заради спільного майбутнього, оскільки альтернативою може бути відсутність будь-якого майбутнього взагалі. На думку А. Печчеї, корінь усіх проблем полягає в людині. Трансформація людини повинна ґрунтуватися на принципах «Нового гуманізму», які полягають у такому:

- 1) почуття глобальності;
- 2) любов до справедливості;

¹ Див. Лук'яненко Д.Г. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: монографія [Електронний ресурс] / За ред. д-ра екон. наук, проф. Д. Г. Лук'яненка. — Київ: КНЕУ, 2001. — 538 с. — Режим доступу: <http://fingal.com.ua/content/view/211/39/1/0/12>

3) відмова від насильства в боротьбі за свободу.

Таким чином, людська революція, що передбачає перегляд поведінки і стратегії розвитку людства, згідно з А. Печчеї, необхідна для збереження цивілізації.

2.2.2. Концепція «Сталого розвитку» (Л. Брауна)

Концепція «Сталого розвитку» була розроблена дослідниками Інституту всесвітніх спостережень (м. Вашингтон) під керівництвом Лестера Брауна. На думку прихильників даної школи, людство споживає набагато більше ресурсів, ніж дозволяють закони стабільного функціонування глобальних екосистем. Її основні постулати¹:

- 1) розвиток, який не накладає додаткові витрати на наступні покоління;
- 2) розвиток, який забезпечує постійне просте і /або/ розширене відтворення виробничого потенціалу на перспективу;
- 3) розвиток, за яким суспільству необхідно жити тільки на відсотки з природного капіталу, не зачіпаючи його самого (тобто обмеження споживання).

На відміну від концепції «Межі зростання» А. Печчеї, концепція «Сталого розвитку» стверджує, що всі перетворення слід проводити поступово, поетапно, еволюційним, а не революційним шляхом. Особливу увагу ця концепція приділяла питанню демографічного вибуху у країнах, що розвиваються, а також застосуванню енергозберігаючих технологій.

В основі концепції «Сталого розвитку» лежать три підходи: економічний, соціальний і екологічний. Економічний підхід базується на оптимальному використанні обмежених ресурсів та використанні природо-, енерго- і ресурсозберігаючих технологій, включаючи переробку та знищення відходів. Соціальна складова орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, на скорочення числа руйнівних конфліктів між людьми і справедливий розподіл благ. З точки зору екології, концепція «Сталого розвитку» повинна забезпечувати цілісність біологічних і фізичних природних сис-

¹ Див. Лук'яненко Д.Г. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: монографія [Електронний ресурс] / За ред. д-ра екон. наук, проф. Д. Г. Лук'яненка. — Київ: КНЕУ, 2001. — 538 с. — Режим доступу: <http://fingal.com.ua/content/view/211/39/1/0/12>.

тем. Особливе значення має життєздатність екосистем, від яких залежить глобальна стабільність усієї біосфери. Особливість цієї концепції полягає в тому, що вона дозволила усунути межі, які розділяли такі дисципліни, як економіка, екологія та соціологія.

2.2.3. Концепція «Універсального еволюціонізму» (М. Моїсеєва)

Концепція «Універсального еволюціонізму» критикує попередні дві концепції за їх розуміння пасивної ролі природи і її пасивної реакції на результати діяльності людства. Микита Моїсеєв, засновник концепції «Універсального еволюціонізму», називає їх «найнебезпечнішою помилкою сучасності». Послідовники цієї концепції закликають розглядати глобальну природу як самоорганізовану систему, реакція якої хоч і не прогнозована, але неминуха в довгостроковій перспективі. Дуже важливо враховувати зворотну реакцію біосфери на процеси глобального розвитку (наприклад, глобальне потепління). Саме дана концепція вперше розробила і запропонувала моделі глобальних наслідків «ядерної зброї» і «ядерної війни».

Багато положень даної концепції базується на ноосферному вченні В. Вернадського. Ноосфера – це вища стадія еволюції біосфери. Її становлення пов'язане з розвитком суспільства, яке справляє глибокий вплив на природні процеси. Дана еволюція супроводжується виходом людини в космос, освоєнням нових планет, нових корисних копалин та ін. Біосфера – це оболонка Землі, що заселена живими організмами. Вона знаходиться під впливом цих організмів і зайнята продуктами їх життєдіяльності.

Заслугою даної концепції також є розробка теорії «глобального компромісу і глобальних інститутів злагоди», які можуть досягти стабільних ефективних компромісів на рівні глобальних корпорацій. Все це дає можливість об'єднати зусилля і ресурси суверенних держав для вирішення планетарних завдань. Ця школа намагається знайти компроміс з глобальними корпораціями щодо дотримання ними вимог до охорони навколишнього середовища.

¹ Див. Лук'яненко Д.Г. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: монографія [Електронний ресурс] / За ред. д-ра екон. наук, проф. Д. Г. Лук'яненка. — Київ: КНЕУ, 2001. — 538 с. — Режим доступу: <http://fingal.com.ua/content/view/211/39/1/0/12>.

2.2.4. Концепція «Мітозу біосфер» (М. Нельсона)

У кінці 80-х років популярність Римського клубу почала декілька слабшати, що здебільшого було обумовлено «академічним» характером його досліджень. На порядку денному постало питання про перехід до науково-практичної діяльності щодо раціоналізації взаємодії людини з навколишнім середовищем. Все більшу популярність став набувати Інститут Екотехніки – неурядова організація клубного типу, яка була заснована групою ентузіастів ще в 1969 році на чолі з Марком Нельсоном¹.

Певною мірою концепція «мітозу біосфер» не має прямого відношення до глобалістики. Але її вважають найбільш важливою при переході до практичної діяльності з раціоналізації взаємодії людства з навколишнім середовищем. Під мітозом розуміється непрямий поділ клітини, тобто мітоз біосфер – це породження безлічі конкуруючих біосфер, що стало можливим з відкриттям людиною Космосу. Ідеї цієї концепції полягають в тому, щоб досягнуті результати можна було використовувати для поліпшення земної біосфери і формування ноосфери. У свою чергу, це дасть можливість позитивно впливати на еволюцію Всесвіту.

В інтерпретації Інституту Екотехніки суть ноосфери – це гармонійний синтез біосфери і техносфери. Техносфера – це штучна оболонка Землі, тобто це частина біосфери, докорінно перетворена людиною за допомогою опосередкованого впливу технічних засобів, технічних та техногенних об'єктів (будівель, доріг, механізмів, тощо) з метою найкращої відповідності соціально-економічним потребам людства. Концепція «мітозу біосфер» стверджує, що повна екологічна рівновага на Землі може бути досягнута тільки при виході людини за межі земної біосфери в Космос.

Прикладом конструкції штучної біосфери є спорудження, що моделює замкнуту екологічну систему. Воно було побудовано компанією «Space Biosphere Ventures» і мільярдером Едвардом Бассом у пустелі Арізона (США). Її також називають «Біосфера 2». В експерименті брало участь вісім осіб (чотири жінки і четверо чоловіків), які пробули в «Біосфері-2» близько двох років, підтримуючи зв'язок із зовнішнім світом тільки через комп'ютер. Разом з ними туди ж було доставлено 3000 ви-

¹ Див Лук'яненко Д.Г. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: монографія [Електронний ресурс] / За ред. д-ра екон. наук, проф. Д. Г. Лук'яненка. — Київ: КНЕУ, 2001. – 538 с. – Режим доступу: <http://fingal.com.ua/content/view/211/39/1/0/12>

дів рослин і тварин. Усередині лабораторії росли дерева, трави і кущі, які давали 46 видів рослинної їжі, були пасовища кіз, свинарники, курятники, у штучних водоймах плавала риба і креветки. Цей експеримент не можна було назвати вдалим, оскільки протягом його проведення виявились досить серйозні проблеми. Деякі з них:

1. У лабораторії розплодилася величезна кількість мікробів і комах. Мікроорганізми і комахи стали розмножуватися в несподівано великих кількостях, викликаючи непередбачуване споживання кисню і знищення сільськогосподарських культур.

2. Під скляним дахом комплексу вранці конденсувалася вода, і лився штучний дощ.

3. Розробники не передбачили такого явища, як вітер: виявилось, що без регулярного розгойдування, дерева стають слабкішими і ламаються.

Експеримент було проведено у два етапи: перший – з 26 вересня 1991 р. по 26 вересня 1993 р., і другий – з 6 березня по 6 вересня 1994 р. Під час першого етапу рівень кисню почав падати на 0,5 % у місяць, що призвело до ситуації, коли люди були змушені жити в умовах кисневого голодування. Оскільки рівень кисню впав до такого небезпечного рівня, було прийнято рішення штучно закачувати кисень ззовні. Другий етап також було передчасно перервано через організаційно-фінансові проблеми¹.

Цікавою особливістю цього експерименту стало те, що на одній з внутрішніх стін штучної «планети» й досі збереглося кілька рядків, що написала одна із жінок: «Тільки тут ми відчули, наскільки залежимо від навколишнього середовища. Якщо не буде дерев – нам нічим буде дихати, якщо вода буде забруднена – нам нічого буде пити».

У 1972 р. Красноярським інститутом біофізики було створено аналогічний проект БІОС 3. Це також був експериментальний комплекс, який моделював замкнуту екологічну систему життєзабезпечення людини з автономним управлінням. Як і в першому експерименті, його метою було створення на базі вивчення процесів кругообігу речовин в біосфері Землі прототипів і діючих моделей замкнутих екосистем для тривалого життєзабезпечення людини в екстремальних земних і космічних

¹ Біосфера 2. [Електронний ресурс] / Матеріали з вікіпедії. – Режим доступу : <http://www.wikipedia.org/wiki/Биосфера-2/>

умовах. Однак за часів перебудови даний проект також було тимчасово припинено.

Головними завданнями обох експериментів було з'ясувати, чи зможе людина повноцінно жити і працювати у замкнутому середовищі. Незважаючи на те, що ці експерименти не можна назвати вдалими, вчені все ж не втратили надію і зараз працюють над усуненням наявних проблем і неточностей. У віддаленому майбутньому такі системи можуть бути корисними, і як автономні поселення у космосі, і у разі суттєвого погіршення умов життя на Землі¹.

2.2.5. Концепція «Контрольованого глобального розвитку» (Д. Гвішіані)

Метою концепції «контрольованого глобального розвитку» було створення моделей альтернативного глобального розвитку людства і розробка рекомендацій щодо вибору оптимальних управляючих стратегій з використанням інформаційного ресурсу. Велику увагу ця концепція приділяла соціальним проблемам. Акцент було зроблено на переході до «інформаційного суспільства» як магістрального шляху вирішення глобальних проблем².

На думку засновника цієї концепції Джермена Гвішіані, чим більш поінформованим буде суспільство, тим швидше і ефективніше вирішуватимуться глобальні проблеми. Джермен Гвішіані був одним з головних засновників і почесним дослідником Міжнародного інституту прикладного системного аналізу. Він був обраний головою Ради з 1972 по 1987 р. На цей час концепція, що запропонована автором, викликає багато дебатів щодо реальності позитивного вирішення проблем при переході до «інформаційного суспільства». Даний перехід, на думку багатьох вчених, не вирішує, а, навпаки, загострює багато глобальних проблем суспільства.

¹ Біосфера 2. [Електронний ресурс] / Матеріали з вікіпедії. – Режим доступу : <http://www.wikipedia.org/wiki/Біосфера-2/>

² Див Лук'яненко Д.Г. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: монографія [Електронний ресурс] / За ред. д-ра екон. наук, проф. Д. Г. Лук'яненка. — Київ: КНЕУ, 2001. – 538 с. – Режим доступу: <http://fingal.com.ua/content/view/211/39/1/0/12>,³ Муза Д. Е. Введение в глобалистику : учеб. пособ. / Д. Е. Муза – Донецк : ДонНТУ, 2010. – 240 с. – С. 2.

2.2.6. Концепція «Світ-системного аналізу» (І. Валлерстайна)

Світ-системний аналіз досліджує соціальну еволюцію громадських систем, а не окремих соціумів. Він вивчає не просто еволюцію систем, які охоплюють одну цивілізацію, а й такі системи, які охоплюють більше однієї цивілізації. Нагадаємо, що цивілізація – це локалізоване в часі і просторі суспільство, яке проходить свій власний шлях розвитку. Умовно історики виділяють сім основних видів цивілізацій:

1. *Неолітична цивілізація* – початковий і найтриваліший етап в історії світових цивілізацій. Вона заклала основи для подальшого прогресу людства (8 – 4 тис. років до н.е.).

2. *Раннекласова цивілізація*, для якої характерною була поява класів і розмежування суспільства на основі вдосконалення способів виробництва (кінець IV-го – початок I-го тисячоліття н.е.).

3. *Антична цивілізація*, якій притаманний інтенсивний розвиток приватної власності (VIII ст. до н.е. – V ст. до н.е.).

4. *Середньовічна цивілізація* являє собою процес прогресивного розвитку людського суспільства в період від загибелі античної цивілізації до появи раннеіндустріальної. Часто її називають ще політичною, оскільки на політичному та соціальному полі того часу була величезна кількість «гравців» (VI – XIV ст.).

5. *Раннеіндустріальна цивілізація* характеризується протиборством старих і нових традицій, форм духовного життя, знань і навичок, соціальних, національних і державно-правових інститутів, наростаючою нестійкістю, невпорядкованістю, кризами і революціями (XV – середина XVIII ст.). Її ще називають цивілізацією «перехідного етапу».

6. *Індустріальна цивілізація* характеризується суспільством, в якому провідну роль відіграє промисловість, індустрія, що робить вплив на всі сфери його життя: економіку, політику і культуру (сер. XVIII – XX ст.).

7. *Постіндустріальна цивілізація* має на увазі суспільство, в економіці якого переважає інноваційний сектор з високопродуктивною промисловістю, індустрією знань і з високою часткою в ВВП високоякісних та інноваційних послуг (XXI ст. – прогноз на XXIII ст.).

Кінець XX ст. розглядається школою «Світ-системного аналізу» як криза переходу від капіталістичної світ-системи, яка домінує на пла-

неті з 1500 р. до поки ще невизначеної посткапіталістичної системи. На думку засновника даної концепції американського соціолога і філософа-неомарксиста І. Валлерстайна, капіталістичній світ-системі притаманні такі форми домінування, як: 1) людей над тваринами і природою; 2) чоловіків над жінками; 3) мешканців міст над сільськими жителями; 4) людей середнього віку над старими і дітьми.

Капіталістична світ-система, яка охоплює раннеіндустріальну і індустріальну цивілізацію, розглядається як перша історична форма глобальної системи, яка безупинно розвивається у взаємодії ядра (так званого «золотого мільярду») із напівпериферією і світовою периферією. Цій системі притаманні циклічні кризи періодичністю 50 – 100 років. Золотий мільярд – це термін, яким позначають частину населення розвинених країн з досить високим рівнем життя в умовах обмежених ресурсів.

І. Валлерстайн вважає капіталістичну світ-систему системою ієрархічної нерівності розподілу³. На його думку, країни Центру (або країни «золотого мільярду») зацікавлені в слабкості країн периферії. Країнам Центру властиві наукоємні виробництва, висока концентрація капіталу, бюрократія, урбанізація та ін. До цих країн І. Валлерстайн відносить Японію, США та країни ЄС.

Країнам периферії значною мірою притаманні трудомісткі, енергоємні і матеріаломісткі виробництва. Ці країни більш піддаються впливу звичаїв, традицій, обрядів, марновірств. В їх економіках значну частку займає сільське господарство. До країн периферії відносять деякі бідні країни Латинської Америки, Африки та Азії.

Напівпериферія займає проміжний стан між центром і периферією. До країн напівпериферії умовно відносять Бразилію, Індію, Китай, Мексику, Венесуелу і більшість країн колишнього соціалістичного табору.

І. Валлерстайн вважає, що сучасна капіталістична світ-система знаходиться на стадії завершальної кризи і, можливо, через кілька років взагалі перестане існувати. За його прогнозами, криза триватиме з 1990 по 2025/2050 рр. Ще наприкінці ХХ ст., вчений писав, що перехід до нової системи буде супроводжуватися потрясінням і хаосом, через те, що результати цього переходу невідомі. І. Валлерстайн вважав, що неможливо спрогнозувати, якою буде нова система, але можна припустити, що вона буде «демократична і егалітарна». Егалітаризм – це концепція, в основі

якої лежить ідея рівності. Вона передбачає справедливий розподіл доходу, формування середнього класу як основи суспільства і формування суспільства з рівними можливостями. В основі ж демократії, згідно з концепцією, повинні бути закладені такі принципи: 1) прийнятний дохід; 2) гідна освіта; 3) гідне медичне обслуговування.

На цей час підтримка принципів демократії – це дуже затратний захід для економічно розвинених країн. Для країн периферії – це практично неможливо. Капіталістична система не дає можливості всім країнам мати рівний доступ до демократичних благ. Саме тому, згідно з І. Валлерстайном, неминучий перехід від капіталістичної сучасної світ-системи до абсолютно нової історичної системи, яка передбачає, що всі країни будуть мати рівний доступ до прийнятного рівня зазначених вище демократичних благ.

Цікаво, що наприкінці ХХ ст. вчений прогнозував, що у перехідному періоді від капіталістичної системи до нової (приблизно 2000 – 2025 рр.) Китай буде виступати як напівпериферійна зона для Японії і США, а Росія – для країн ЄС. Південь не отримає ніякого економічного прибутку від розвитку світової економіки, а конфронтація між Північчю і Півднем посилиться, внаслідок чого в цей період відбуватиметься посилення міграції з Півдня на Північ і обмеження країнами Півночі соціальних і політичних прав мігрантів.

Отже, усі наведені концепції мають різні погляди на процес глобалізації, його динаміку і наслідки. Вони акцентують увагу на певних глобальних проблемах і пропонують свої методи вирішення цих проблем.

Питання для обговорення на семінарському занятті

1. Назвіть основні школи глобалістики. У чому полягає різниця між підходами гіперглобалістів і скептиків щодо процесу глобалізації?

2. Що спільного в існуючих школах глобалістики?

3. Назвіть основні концепції і головні проблеми глобалістики.

4. У чому полягає сутність програми «Нового гуманізму»

А. Печчеї? Які існують перешкоди для її реалізації?

5. Які проблеми порушує концепція «Сталого розвитку» Лестера Брауна? Чим вона відрізняється від концепції «Межі зростання»?

6. У чому полягає сутність концепції «Універсального еволюціонізму»? Чому вона критикує основні положення концепцій «Межі зростання» і «Сталого розвитку»?

7. Чому концепцію «Мітозу біосфер» вважають найбільш важливою при переході до практичної діяльності щодо раціоналізації взаємодії людства з навколишнім середовищем?

8. Які існують приклади створення штучних біосфер? Якими були результати цих експериментів?

9. У чому полягає сутність концепції «Контрольованого глобального розвитку» Д. Гвішіані?

10. Які проблеми порушує концепція «Світ-системного аналізу»?

ПРАКТИКУМ

Завдання 1. *Виберіть правильну відповідь.*

1. Концепція «Межі зростання» була висунута:

- а) А. Л. Брауном;
- б) М. Моїсеєвим;
- в) М. Нельсоном;
- г) А. Печчеї.

2. Термін «Золотий мільярд» вперше згадувався:

- а) концепцією «сталого розвитку»;
- б) концепцією «універсального еволюціонізму»;
- в) концепцією «світ-системного аналізу»;
- г) концепцією «мітозу біосфер».

3. «Повна екологічна рівновага на Землі може бути досягнута тільки при виході людини за межі земної біосфери в Космос», – це концепція:

- а) «контрольованого глобального розвитку»;
- б) «межі зростання»;
- в) «мітозу біосфер»;
- г) «світ-системного аналізу».

4. Концепція, яка усунула межі між такими дисциплінами, як економіка, екологія та соціологія, – це концепція:

- а) «універсального еволюціонізму»;
- б) «сталого розвитку»;
- в) «світ-системного аналізу»;
- г) «мітозу біосфер».

5. Ідея створення програми «Нового гуманізму» належить:

- а) Римському клубу;
- б) Паризькому клубу;
- в) Чиказькому клубу;
- г) Лондонському клубу.

6. Концепція, яка наполягає на тому, що необхідно обов'язково враховувати зворотну реакцію біосфери на процеси глобального розвитку, – це концепція:

- а) «універсального еволюціонізму»;
- б) «сталого розвитку»;
- в) «світ-системного аналізу»;
- г) «мітозу біосфер».

7. Концепція, що досліджує соціальну еволюцію громадських систем, які охоплюють більш однієї цивілізації, – це концепція:

- а) «універсального еволюціонізму»;
- б) «сталого розвитку»;
- в) «світ-системного аналізу»;
- г) «мітозу біосфер».

8. Концепція «сталого розвитку» була розроблена під керівництвом:

- а) М. Моїсеєва;
- б) Л. Брауна;
- в) Д. Гвішіані;
- г) М. Нельсона.

9. Концепція «контрольованого глобального розвитку» була розроблена під керівництвом:

- а) М. Моїсеєва;
- б) Л. Брауна;
- в) Д. Гвішіані;
- г) М. Нельсона.

10. Концепція, яка критикує концепції «межі зростання» і «сталого розвитку», – це концепція:

- а) «універсального еволюціонізму»;
- б) «контрольованого глобального розвитку»;
- в) «світ-системного аналізу»;
- г) «мітозу біосфер».

Завдання 2. Визначте, яке з положень правильне, а яке – помилкове. Відповідь поясніть.

1. Концепція «Межі зростання» А. Печчеї будується на твердженні, що всі перетворення в суспільстві необхідно проводити еволюційним, а не революційним шляхом.

2. Основні школи глобалістики, що пропонують свої концепції, орієнтовані на вирішення певних глобальних проблем, що стоять перед суспільством.

3. Концепція «Сталого розвитку» базується на трьох платформах: економічній, соціальній та культурній.

4. Ноосфера – це вища стадія еволюції біосфери.

5. Відповідно до теорії «Універсального еволюціонізму» Микити Моїсеєва природа пасивно реагує на результати діяльності людства.

6. Концепція «мітозу біосфер» Марка Нельсона передбачає можливий вихід людини в космос у майбутньому і побудову там штучних біосфер.

7. Техносфера – це частина біосфери, докорінно перетворена людиною за допомогою опосередкованого впливу технічних засобів.

8. Концепція «Контрольованого глобального розвитку» Д. Гвішіані базується на твердженні, що перехід до інформаційного суспільства загострює і поглиблює багато глобальних проблем.

9. Під «золотим мільярдом» розуміють умовний мільярд мешканців розвинених країн з дуже високим рівнем життя в умовах обмежених ресурсів.

10. Егалітаризм – це концепція, в основі якої лежить ідея соціальної нерівності.

3. ЕКОНОМІЧНА ЄДНІСТЬ СВІТУ І КЛЮЧОВІ ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

3.1. Сутність та особливості економічної єдності світу

Глобальна економічна єдність світу – всеохоплюючий процес сучасних економічних трансформацій, які визначають відносини між суб'єктами глобального бізнесу, у відкриту цілісну систему економічних взаємозв'язків і взаємозалежностей. У сфері економічної єдності світу зосереджують увагу на таких п'яти напрямках глобалізаційних процесів:

- фінансова глобалізація;
- становлення та розвиток глобальних (або транснаціональних) компаній;
- регіоналізація економіки;
- активізація світової торгівлі;
- тенденції до конвергенції національних економічних систем.

В контексті економічної єдності світу термін «глобалізація» використовують для відображення фундаментальних трансформацій (перетворень) сучасної світової економіки (рис. 3.1), що були зумовлені посиленням дії глобальних економічних законів та закономірностей, які охоплюють усі сфери суспільного життя й формують постіндустріальну світову цивілізацію¹ (рис. 3.2)².

Генеza економічної єдності світу охоплює три великі періоди, що відповідають трьом епохам у розвитку людських цивілізацій: аграрної, індустріальної та постіндустріальної (ноосферно-космічної). На нинішньому етапі формується економічний базис єдиної світової цивілізації. Матеріальні підвалини цього всесвітньо-історичного процесу створюються у сфері виробництва, в умовах і формах економічного життя людства.

¹ Ковтун О. І. Глобальна економіка: підручник / О. І. Ковтун, П. О. Куцик, Г. І. Башнянин. – Львів: Видавництво ЛКА, 2014. – 704 с.

² Сучасна глобалістика: її школи, концепції, постулати, проблеми та дослідження в цій сфері в Україні [Електронний ресурс] / Новості освіти. – 2016. – Режим доступу: <http://points.net.ua> (дата звернення 12.08.2016 р.). – Назва з екрана.

Рисунок 3.1 – Фундаментальні трансформації сучасної економічної єдності світу

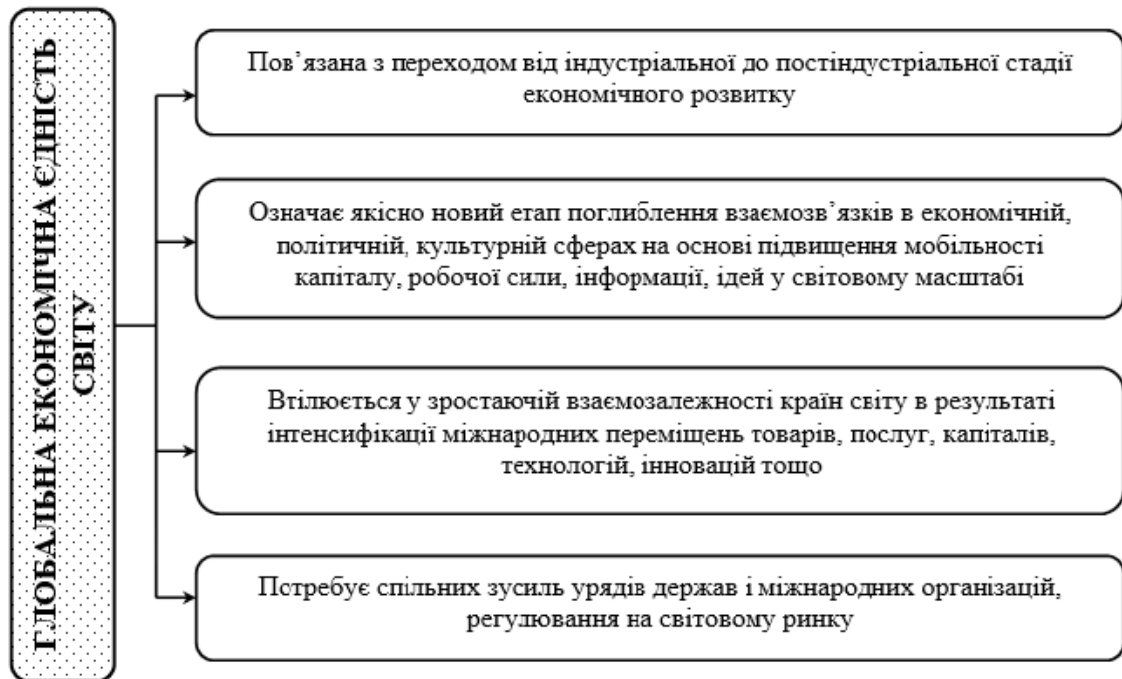

Рисунок 3.2 – Загальна характеристика глобальної економічної єдності світу

Головною детермінантою зближення економічних форм життя народів і держав є новітні ресурси і комунікації, що зумовлюють організаційно-господарські способи функціонування економік різних країн. Глибинною основою тут виступають зміни у власності на засоби виробництва і глобалізація економічних процесів. У наш час відбуваються всебічна соціалізація власності, з одного боку, і з іншого – її дематеріалізація на базі інформатизації та інтелектуалізації виробництва. Соціалізація і дематеріалізація, хоч і різною мірою, охоплюють усі країни світу. Маємо також поступове структурне зближення національних господарств за найважливішими загальноекономічними пропорціями, адаптуються також їхні галузеві та міжгалузеві структури. Триває зближення структури зайнятого населення, його професійно-освітнього складу тощо. Водночас залишається доволі виразним поділ країн світу на центр та периферію.

Процес усебічного зближення у сферах виробництва, науково-технологічної діяльності та послуг зумовлений посиленням дії загальноцивілізаційних закономірностей, що охоплюють також сфери політики, ідеології, культури. Глобальний синтез, який поширюється на всю планету, веде до утворення світової економічної спільноти, цілісної господарської міжнародної структури. Серед чинників, що формують економічну єдність світу, треба також зазначити інтернаціоналізацію виробництва та обігу, міжнародну господарську інтеграцію, науково-технологічну революцію, необхідність спільного розв'язання глобальних проблем людства тощо.

Представники еволюціоністського підходу глобалізації (Д. Гелд, Е. МакГрю, Д. Голдблатт, Дж. Перратон) основними економічними критеріями глобальних трансформацій вважають такі: екстенсивність; інтенсивність; динамічність; інфраструктуру; інституціоналізацію.

Слід зауважити, що хоча технологічні зміни уможливили глобалізацію, але ретельною її зробили саме економічні чинники, тобто:

- поглиблення інтернаціоналізації економіки;
- лібералізація сфери руху товарів і послуг;
- розвиток нових фінансових технологій;

- становлення нового геоeкономічного простору, базованого на міжнародному поділі праці;
- індивідуалізація, деконцентрація та диверсифікація виробництва, що базується на новітніх технологічних укладах;
- посилення ринкової уніфікації сучасного світу¹.

Геоeкономіка – це концептуальні принципи, що відображають інтерпретацію глобального світу крізь систему економічних атрибутів, або винесена за національні межі система національних атрибутів та економічних відносин, що визначають контур глобального економічного простору, в якому розгортаються світові економічні процеси.

Виникнувши в межах і охопивши процеси економічної сфери, глобальна єдність світогосподарських зв'язків вийшла за її межі та має помітний вплив на політику, культуру, ідеологію, сприймаючи, у свою чергу, зворотний вплив цих сфер, що спричиняє переважно економічні наслідки. Слід зазначити, що глобальна єдність світу має економічну природу.

Отже, результатом глобальної економічної єдності світового господарського життя має стати формування феномену глобальної економіки, яка, за визнанням професора Каліфорнійського університету Мануеля Кастельса², є «економікою, що в реальному часі працює як єдине ціле у світовому масштабі, незалежно від того, стосується це капіталу, менеджменту, праці, технології, інформації чи ринків».

Тобто зміст глобальної економічної єдності світу зводиться до трансформаційних процесів, що відбуваються в сучасних умовах у світовій економіці і призводять до швидкого інтегрування світу в єдиний економічний простір унаслідок розширення міжнародної торгівлі, інтернаціоналізації виробництва та фінансових ринків.

3.2. Закономірності функціонування глобальної економіки

У сучасній глобалістиці є думка, що економічна єдність світу – нова фаза прискорення розвитку світогосподарських зв'язків у кількіс-

¹ Ковтун О. І. Глобальна економіка: підручник / О. І. Ковтун, П. О. Куцик, Г. І. Башнянин. – Львів: Видавництво ЛКА, 2014. – 704 с.

² Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс. – Москва : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.

ному та якісному відношенні. При цьому розмежовуються поняття «глобалізація господарського життя» і «глобальна економіка». Зауважимо, що «глобалізація господарського життя» означає процес, у результаті якого світова економіка здійснює перехід у новий стан «глобальної економіки». Глобалізація розвивається під впливом сукупності соціально-економічних, політичних, техніко-технологічних та культурних чинників.

Одним із важливіших показників, що характеризує стан поширення процесів економічної глобалізації, вплив її на країни та ступінь участі країн у процесах глобалізації, є «індекс глобалізації».

Формування індексу глобалізації враховує три основні параметри:

1) Економічна глобалізація – розуміється обсяг міжнародної тогівлі, прямі іноземні інвестиції та запаси, портфельні інвестиції та різного роду виплати, що відбуваються з перетинанням державних кордонів.

2) Соціальна глобалізація – розуміються такі процеси, як трансферти, міжнародні поїздки та туризм, обсяг міжнародних телефонних переговорів, поштових відправлень та переказів, кількість користувачів Інтернет, кількість інтернет-серверів, надання послуг телебачення тощо².

3) Політична глобалізація – це членство держав у міжнародних організаціях, кількість посольств, міжнародні договори та ін.

Серед закономірностей функціонування глобальної економіки можна назвати такі³:

- загальноцивілізаційний прогрес завдяки глобальній доступності ресурсів і технічно-управлінським новаціям;
- зростання масштабів міжнародного виробництва, формування механізмів урівноваження глобального попиту та пропозиції;
- активізація інтеграції мікро- і макроструктур;

¹ Кузьмін О. Є. Глобальна економіка / О. Є. Кузьмін, О. В. Пирог, І. В. Литвин. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. – 300 с.

² Кузьмін О. Є. Глобальна економіка / О. Є. Кузьмін, О. В. Пирог, І. В. Литвин. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. – 300 с.

³ Там же.

- нерівномірний розподіл витрат і доходів на глобальних ринках, що зумовлює непропорційність розвитку і поглиблює розрив у соціально-економічному, науково-технологічному розвитку між країнами і регіонами.

Інтернаціоналізація господарського життя почалася за епохи великого машинного виробництва. Вона означає не що інше, як поступовий вихід виробництва за межі окремої країни та формування його міжнародних форм у межах світового господарства.

Можна виділити три головні етапи розвитку інтернаціоналізації господарського життя. На першому етапі (приблизно кінець XVIII – кінець XIX ст.) інтернаціоналізація виробництва ґрунтувалася переважно на взаємодії національних господарств завдяки простій кооперації. Основним каналом взаємного «обміну речовин» були найпростіші форми міжнародних економічних зв'язків, насамперед зовнішня торгівля. Інтернаціоналізація виробництва та обігу стала однією з найголовніших передумов формування світового господарства. Між цими двома процесами існує діалектичний взаємозв'язок.

На другому етапі (кінець XIX – середина XX ст.) інтернаціоналізація виробництва переходить в іншу стадію, що пов'язана з розвитком складної кооперації. Характерною ознакою останньої є те, що вона ґрунтується на міжнародному поділі праці, який стає визначальним чинником поглиблення інтернаціоналізації господарського життя та формування світового господарства. У цей час розвиваються всі його основні форми: загальний, частковий та одиничний поділ праці.

На третьому (нинішньому) етапі, що розпочався від середини XX ст., інтернаціоналізація виробництва набуває комплексного характеру, тобто охоплює усі підсистеми господарства. Таким чином вона поширюється практично на всі країни світу, всі галузі виробничої та невиробничої сфер. Саме завдяки інтернаціоналізації здійснюються головні умови збалансованого економічного розвитку: реалізація в матеріально-речовій і вартісній формах усіх частин валового внутрішнього продукту, підвищення якості людського розвитку тощо. Вузкість внутрішніх ринків, нестача ресурсів сировини, палива, засобів виробництва компенсуються широкою участю країн у світогосподарських процесах

на основі розширення і поглиблення інтернаціоналізації виробництва та обігу. Інтернаціоналізація об'єднує структурні елементи й суб'єкти світового господарства в одне ціле. Тому вона є одним із системоутворюючих чинників світового господарства. З поглибленням процесу інтернаціоналізації виробництва посилюється єдність світового господарства, зростає його органічна цілісність.

У сучасних дослідженнях приділено велику увагу осмисленню нової структури глобальної економічної єдності світу та чинників, що впливають на її модифікацію. Дослідження тенденцій розвитку глобалізаційних процесів у світовій економіці, що здійснені у працях сучасних вітчизняних та зарубіжних учених, свідчать про формування нової моделі розвитку національних економік (табл. 3.1).

При дослідженні глобальних економічних трансформацій використовують такі два підходи:

1) традиційний підхід – це класичні уявлення про глобальну економіку як суму економік окремих країн або систему поглядів, в основі якої є політична карта світу, що підпорядковує економічну карту;

2) геоекономічний підхід – це сприйняття глобальної економіки як єдиної економічної системи, де економіки окремих країн та їхні господарчі структури тісно взаємопов'язані між собою, або система поглядів, в основі якої господарча карта світу заміщує політичну карту, тобто геоекономічний атлас заміщує геополітичний поділ світу.

Ланки відтворювального процесу у глобальній системі руйнують кордони між національними економіками окремих країн. У сучасній світовій економіці створюються виробничо-комерційні агломерації. Виробничо-комерційні агломерації – це тимчасові, відносно усталені об'єднання, зі спільною виробничою базою, технологічною та науково-технічною єдністю. Їхня діяльність перетинає кордони держав і створює простори економічної структури, які можуть охоплювати декілька національних господарств.

Табл. 3.1 – Характерні тенденції розвитку глобалізаційних процесів світової економіки¹

Дослідник	Зміст дослідження глобалізаційних процесів світової економіки
Ч. Гіл	Розвиток світової економіки в напрямі більш інтегрованої та взаємозалежної економіки, яка має дві основні ознаки – глобалізацію ринків і глобалізацію виробництва
В.П. Іноземцев	Взаємопроникнення інформаційних, торговельних та інвестиційних потоків на тлі щораз більшої мобільності населення світу
Е. Голдсміт	Економічна інтеграція та глобалізація ринків посилює гостроту екологічних проблем і збільшує суспільний попит на посилення їх економічного регулювання
Дж. Тобін	Посилення впливу транснаціональних корпорацій у різних сферах міжнародної діяльності призводить до виникнення екстерналій, наслідки дії яких часто виходять за межі національних кордонів
П. Ромер	Технологічні зміни є одним із найважливіших компонентів моделі економічного зростання. Тенденція прискорення технологічних змін стала причиною формування нової філософії бізнесу та розроблення нових стратегій компаній
Ю.В. Макогон	Підвищення ступеня інтернаціоналізації та інтеграції світової економіки здійснюється у трьох напрямках: за допомогою розвитку світової торгівлі, активізація руху чинників виробництва і завдяки міжнародному розповсюдженню нових технологій
Брайн Артур	Сучасна економічна система роздвоїлася – її напрями взаємопов'язані та кожному відповідає своя динаміка прибутковості, фактично ми маємо два різних типи економіки. У традиційних секторах економіки з переоб'єктом фізичних ресурсів переважає здебільшого тенденція до скорочення прибутковості, а в нових галузях, основаних на знаннях, спостерігається тенденція до зростання прибутковості

¹ Кузьмін О. Є. Глобальна економіка / О. Є. Кузьмін, О. В. Пирог, І. В. Литвин. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. – 300 с.

Взаємодія національних економік із зовнішнім середовищем в умовах економічної єдності світу здійснюється за такими принципами:

- будь-яка національна економіка є нерозривною частиною єдиного гео економічного простору;
- світовий відтворювальний процес внаслідок об'єктивного розподілу праці наділяє економічні структури глобальної економіки певними виробничими обов'язками;
- у національній економіці як складовій сучасного світового господарства задіяні майже всі його атрибути, але проблема полягає в тому, що вони розвиваються поступово;
- процес формування інтернаціоналізованих відтворювальних ядер, тобто ядер, які виступають своєрідним локомотивом світового господарства, а у межах економіки окремих країн корегуються геосферою

Глобалізація економічного розвитку впливає із глибокої взаємозалежності складових світового господарства, з його єдності й цілісності, що посилюються в умовах широкого розгортання інтернаціоналізації виробництва та обігу, інтенсифікації інтеграційних процесів. Відбувається суперечливий процес глобального синтезу, який втягує у свій вир практично всі країни світу.

Цей розвиток не є односпрямованим, лінійним, який передбачає створення єдиної монолітної міжнародної економічної системи. Поряд із глобальною інтеграцією проявляються дезінтеграційні тенденції, і не лише у світовому масштабі, а й у межах окремих країн.

Однак домінуючою все ж залишається тенденція до всесвітньої економічної інтеграції, а отже, і до глобалізації господарського розвитку і окремих країн, і світової економіки в цілому. Глобалізація економічного зростання означає не що інше, як установлення безпосереднього зв'язку національних економік і світового господарства, їхній глибокий взаємовплив. У наш час жодну господарську акцію практично неможливо здійснити у відриві від світогосподарських процесів. Тут даються ознаки, по-перше, масштабів сучасного виробництва, по-друге, підне-

¹ Кузьмін О. Є. Глобальна економіка / О. Є. Кузьмін, О. В. Пирог, І. В. Литвин. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. – 300 с.

сення ролі міжнародного поділу та кооперації праці в розвитку національних економік.

Глобальний характер сучасних економічних процесів полягає передусім у тому, що господарські системи сягають планетарних обширів. Досить виразно проявляється тенденція до зростання ролі зовнішніх, інтернаціональних чинників у процесі економічного розвитку. Все це зумовлено насамперед обсягами сучасного виробництва, особливостями технологічної революції, загостренням проблеми ринків, зовнішнім фінансуванням розвитку, різкими розбіжностями між окремими країнами в забезпеченості ресурсами.

У кінцевому підсумку досягнення економічного оптимуму передбачає найширше використання максимального господарського простору – регіонального, континентального, планетарного і навіть космічного. Процес формування елементів глобальної економіки розвивається одночасно в декількох напрямках. Перший з них пов'язаний зі збутом товарів і послуг на внутрішньому ринку в умовах, з одного боку, значного зростання масштабів виробництва, з іншого – відносного насичення потреб усередині країни саме на товари і послуги національного виробництва. На цій основі виникає постійна необхідність пошуку зовнішніх ринків для реалізації валового продукту у вартісній та натурально-речовій формах. Другий напрям має дещо протилежну спрямованість. Він передбачає широкий вихід на світовий ринок через відсутність у національному господарстві всієї гами засобів і предметів праці, які б забезпечували безперервність і розширення процесу виробництва.

Глобальна стратегія в широкому сенсі означає глобальний розвиток та систему напрямів, підходів щодо вирішення глобальних проблем та зменшення їх впливу на країни. У вузькому сенсі це означає надання національній стратегії країни глобальної орієнтації стосовно нових можливостей і нових загроз.

До основних постулатів глобальної стратегії відносять такі:

- світ і світове людство є єдиним глобальним організмом;
- глобалізація світу – це об'єктивне історичне явище і процес, на який можна впливати і керувати об'єднаними, солідарними зусиллями людства;

- глобалізація надає нові небачені можливості для розвитку людства і нові небачені загрози його існуванню;
- людство повинно солідаризуватись і об'єднатись перед явищем глобальних загроз і для вирішення глобальних проблем;
- глобальну кризу людства можна перебороти;
- глобальну катастрофу людства не можна відвернути;
- глобальні проблеми – це не лише невиконані завдання, а й великі загрози всьому людству;
- глобальні інтереси треба ставити вище від національних;
- глобальна інтеграція – це закономірність розвитку людства;
- сучасна людина як найвища соціальна цінність набула глобального характеру і знаходиться в центрі процесів глобалізації¹.

3.3. Основні глобальні проблеми світового господарства

Глобальні проблеми – це особливий діапазон соціальних явищ і процесів у сучасному світі, які за масштабами і значущістю відрізняються загальнопланетарним характером, пов'язані з життєвими інтересами народів світу і можуть бути вирішені шляхом взаємодії усіх країн світу. В останні десятиріччя у світі виникло чимало проблем, які безпосередньо стосуються долі всього людства, зачіпають інтереси всіх народів і вийшли на загальнопланетарний рівень. Від їх своєчасного розв'язання залежить існування земної цивілізації. Цього можна досягти лише спільними зусиллями всіх країн, міжнародних організацій.

Історія дослідження глобальних проблем людства мала принаймні три етапи. На першому з них, коли відбувалось осмислення самого факту існування глобальних проблем, дослідники шукали шляхи їх відокремлення від інших проблем, притаманних тій чи іншій країні, нації, соціальній групі тощо. У ті часи розповсюдженою була думка, що необхідною та достатньою умовою віднесення проблем до категорії глобальних є становлення загрози для людини та всього людства. Вузькість цього підходу є очевидною, однак на другому етапі ще не було змістовних досліджень сутності глобальних проблем, причин їх виникнення,

¹ Кузьмін О. Є. Глобальна економіка / О. Є. Кузьмін, О. В. Пирог, І. В. Литвин. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. – 300 с.

способів усунення. На цьому етапі ще не було зрозуміло, наскільки саме людство «причетне» до факту виникнення глобальних проблем, і чи є вони об'єктивним та неминучим історичним етапом світового розвитку, поворотним його моментом або ж вони виникли тільки внаслідок помилок та нескоригованих стратегій розвитку провідних країн світу. На третьому етапі виникає специфічна школа досліджень – філософія глобальних проблем, що поєднує в собі надбання гносеології, аксіології та інших сфер філософської науки.

На даний час вчені вважають найбільш правильним вживати систему критеріїв, за якими проблеми можна віднести до глобальних:

- по-перше, це просторові або географічні критерії, за якими глобальною може вважатися будь-яка проблема, що дозволяє картографування у всесвітньому масштабі;
- по-друге, це змістовні ознаки, застосування яких дозволяє відокремити філософські аспекти виникнення й розповсюдження глобальних проблем в єдиній системі земної цивілізації, зумовленої єдністю походження та існування людей;
- по-третє, загальність глобальних проблем реалізується через синергетичну взаємодію перших двох ознак й створює таким чином новий критерій – змішану їх соціо-природну сутність. За цим критерієм в один комплекс поєднуються як суспільні, так і природні за походженням процеси. Цей критерій можна вважати головним індикатором глобальності, який дозволяє відокремити її проблеми від соціальних, політичних, економічних проблем, що мають гостроту, проте не досягли планетарного масштабу.

Отже на даний час вчені використовують таку систему критеріїв віднесення проблем до глобальних, за якою поєднання просторового масштабу, загальнолюдської значущості, всесвітньо-історичної актуальності, загально-планетарної гостроти та небезпеки, біосоціальної та соціоприродної універсальності й сумісності дозволяє ідентифікувати проблеми як глобальні¹. Узагальнююча характеристика різних точок зо-

¹ Латов Ю. Сущность и типология глобальных проблем [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.krugosvet.ru>

ру світових організацій та вчених на перелік глобальних проблем людства наведена на рис. 3.3¹:

Кожна глобальна проблема є об'єктивною за своїм характером і має матеріальну основу. Процеси інтернаціоналізації господарського життя, науки, культури і політики визначають зростання взаємозв'язку окремих ланок світового господарства, взаємозалежності держав і тим самим становлять основу для можливості глобалізації окремих проблем людської цивілізації. Багато вчених приймають таку наукову класифікацію глобальних проблем:

- 1) універсальні проблеми політичного і соціально-економічного характеру;
- 2) проблеми переважно природно-економічного характеру;
- 3) проблеми переважно соціального характеру;
- 4) проблеми екологічного характеру;
- 5) проблеми інформаційного характеру;
- 6) проблеми технологічного характеру;
- 7) проблеми науково-інтелектуального характеру;
- 8) проблеми міжнародного тероризму;
- 9) проблеми змішаного характеру².

Кожна з названих проблем породжена специфічними причинами, які зумовлені, з одного боку, специфікою розвитку продуктивних сил, географічного середовища, рівня прогресу техніки, природно-кліматичними умовами, тобто речовим змістом суспільного способу виробництва, а з іншого, – специфічною суспільною формою, особливістю розвитку відносин власності.

До розряду найбільш пріоритетних глобальних проблем людства, які мають особливо великий перспективний характер, відносять глобальну проблему сталого розвитку світу, який визначається сьогодні і в майбутньому не стільки економічним зростанням держав і країн та

¹ Кизим М.О. Проблеми та цілі розвитку України у світі глобальних проблем світової спільноти: монографія / М.О. Кизим, П.В. Проноза, Ш.А. Омаров. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2010. – 96 с.

² Кузьмін О. Є. Глобальна економіка / О. Є. Кузьмін, О. В. Пирог, І. В. Литвин. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. – 300 с.

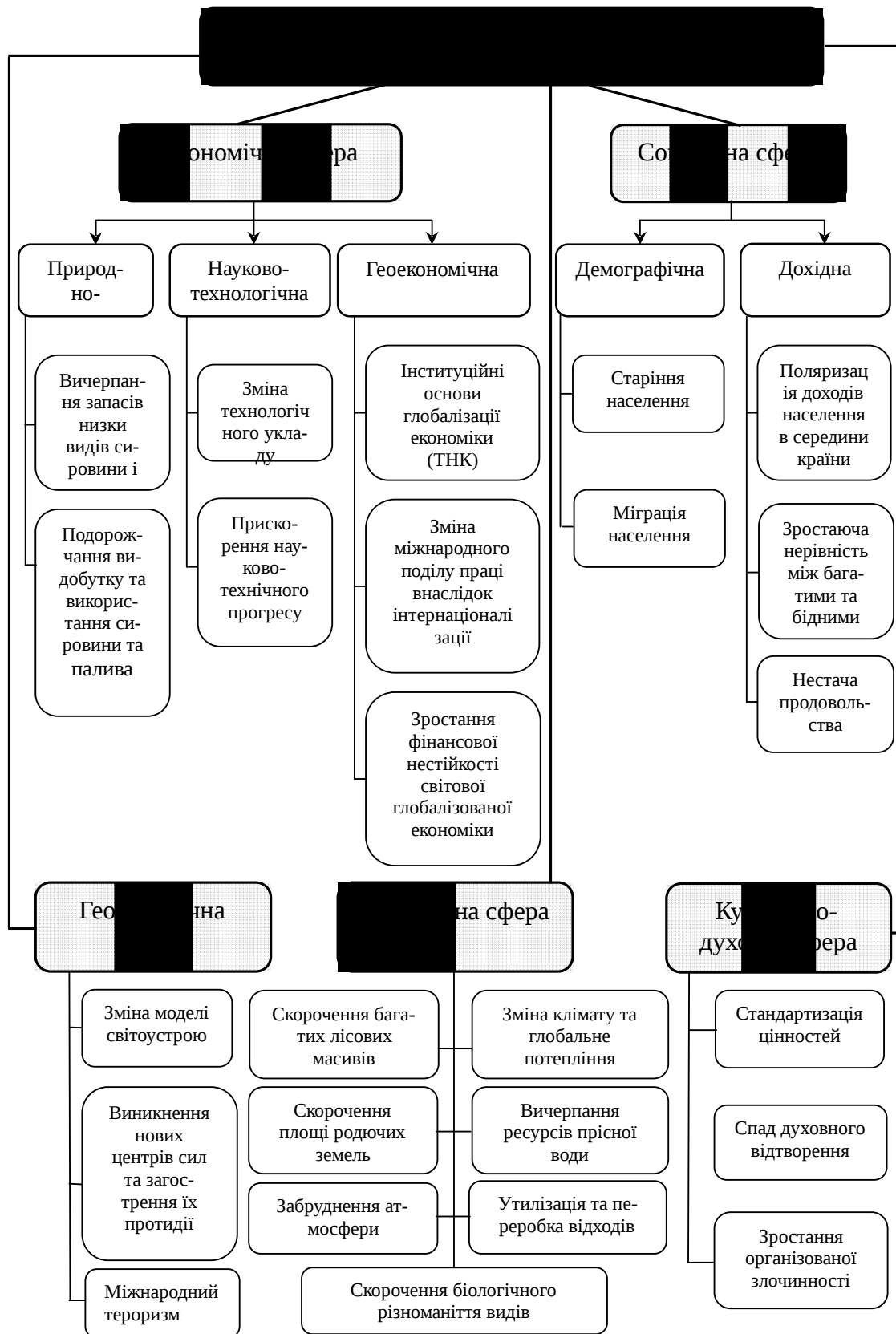

Рисунок 3.3 – Класифікація глобальних проблем людства

забезпеченням розширеного відтворення в його традиційних вартісній і натурально-фізичній формах, скільки соціально-економічним прогресом людства, забезпеченням розширеного відтворення інтелектуальних ресурсів та інтелектуального потенціалу, а також зростанням якості і конкурентоспроможності розвитку, якості людського життя, розвитку людини як найвищої соціальної цінності. При цьому розуміється і покращення глобального навколишнього середовища.

Ще одною особливо пріоритетною універсальною глобальною проблемою, якій сьогодні вчені приділяють найбільшу увагу, є проблема підвищення рівня суспільної організованості і керованості світовим співтовариством і його розвитком. Суспільство повинно знайти ефективну форму глобального управління, що має забезпечити синхронізований, справедливий розвиток.

До не менш важливої групи глобальних проблем часто відносять такі проблеми природно-економічного характеру як енергетична, продовольча, екологічна, сировинна, проблема Світового океану, ресурсна, інформаційна, технологічна. Багато дослідників-глобалістів схильні ставити на перше місце в цій групі проблем саме глобальну екологічну проблему, виходячи з загроз продовження «технократичного» розвитку суспільства. Проблема соціального характеру – це глобальна проблема майбутнього людства. Сюди входять глобальна демографічна проблема, проблеми боротьби цивілізацій, релігій, міжнаціональних відносин, демократії, духовності, культури, захисту здоров'я, організованої злочинності, корупції, безробіття і зубожіння людей світу. За останній період на перший план вийшла окрема сучасна синтетична проблема – глобальної керованості світом і світовим розвитком, тобто виникла дуже гостра проблема співвідношення глобалізації і національного суверенітету держав. Сучасні проблеми глобального управління нерозривно пов'язані з інформаційною глобалізацією, в тому числі з глобальними масовими комунікаціями. Серед проблем глобального характеру, що народжуються, фахівці найчастіше згадують вивчення побудови Землі й управління погодою та кліматом.

Однак людину на Землі оточує не тільки природне, а й соціальне середовище, що породжує свої специфічні проблеми. Серед них, крім

згаданої вище проблеми демілітаризації, особливо тривогу останнім часом викликають зростаючі організована транснаціональна злочинність, міжнародний тероризм, наркобізнес, порушення цивільних прав людини. Ці нові виклики ще не одержали офіційного статусу глобальних проблем, але від цього вони не перестають бути серйозними і навіть небезпечними для розвитку людства.

Слід зазначити, що цей перелік є актуальним на даний момент, але з часом неодмінно буде змінюватися. Більшість з наведених глобальних проблем світового співтовариства стосується і України. На вирішення деяких з них Україна може впливати, на деякі – не може, але, згідно з рекомендаціями ООН, повинна враховувати при визначенні стратегії свого розвитку.

У цілому глобалістика як самостійна галузь знань про найзагальніші, планетарні проблеми сучасного і майбутнього розвитку людської цивілізації перебуває у процесі становлення. Проблеми взаємовідносин людини і суспільства з природою і самих суспільних відносин класифікують як глобальні, якщо:

- а) вони мають загальносвітовий характер, тобто стосуються інтересів усіх або значної групи держав;
- б) нерозв'язання їх викликає загрозу людству, регрес в умовах життя людей, у розвитку продуктивних сил;
- в) вони потребують невідкладних та рішучих дій на основі колективних і скоординованих зусиль світового товариства.

Глобальність – це не географічне поняття. Воно означає, що подібні проблеми стосуються інтересів усіх класів і верств населення, усіх країн і народів планети, впливають на всі сфери суспільного життя та відбиваються певною мірою на стані справ у всіх районах планети.

Питання для обговорення на семінарському занятті

1. Яка сутність та особливості економічної єдності світу?
2. Наведіть джерела конкурентоспроможності у глобальній економічній єдності світу.
3. Сучасне світове господарство як матеріальний базис та етап розвитку глобальної економічної єдності світу.

4. Сутність глобальної економіки. Які є фактори глобального розвитку?
5. Наведіть позитивні та негативні наслідки сучасного економічного глобалізму.
6. Закономірності функціонування глобальної економіки.
7. Характеристика основних проблем економічної глобалізації.
8. Сутність глобальної стратегії в широкому та у вузькому розумінні.
9. Класифікація та характеристика найпріоритетніших глобальних проблем людства.
10. Основні шляхи вирішення глобальних проблем світу.

ПРАКТИКУМ

Завдання 1. *Виберіть правильну відповідь.*

1. Характерними ознаками економічної єдності світу є:
 - а) відкритість економіки та утворення системи міжнародних наддержавних організацій;
 - б) інтенсивний розвиток ТНК та наявність розвинутої сфери міжнародної торгівлі;
 - в) функціонування самостійної міжнародної фінансової сфери;
 - г) правильно все.
2. Глобалізація означає:
 - а) галузь економічної науки, яка займається головними планетарними проблемами сучасної і майбутньої людської цивілізації;
 - б) тісну взаємодію і сплетіння економічних, політичних, соціальних, правових, інформаційних, культурних та інших трансакцій на світовому терені;
 - в) поширення безпосередніх і опосередкованих зв'язків між суб'єктами економічної діяльності всіх країн світу;
 - г) формування єдиної для всього світового суспільства системи світогосподарських відносин.

3. Наведіть причини поглиблення глобалізаційних процесів:

а) процес інтернаціоналізації, який приводить до поглиблення співробітництва між країнами та посилення їх взаємозалежності;

б) посилення диспропорційності соціально-економічного розвитку країн;

в) загострення проблем, що є загальними для всіх людей і країн світу та важливими з погляду збереження та розвитку людської цивілізації.

г) всі відповіді правильні.

4. Сучасні тенденції у глобальному регулюванні включають:

а) інституційні прозахідні трансформації у країнах, що розвиваються, та країнах з перехідною економікою;

б) широкомасштабну благодійність та технічну допомогу окремим країнам;

в) упровадження спеціальних моделей реформування економіки для країн третього світу;

г) розширення інвестиційних потоків у світовому масштабі.

5. До основної суперечності процесу глобальної трансформації відносять протиріччя між:

а) інтересами економічного розвитку та зростання і захистом навколишнього середовища;

б) інтересами розвинених країн та країн, що розвиваються;

в) можливостями та попитом;

г) інтересами олігархічних кланів та найбільш вразливих верств населення.

6. До основних суперечностей глобалізації економіки не відносять:

а) різні вигоди країн від глобалізації;

б) дисонанс між різними рівнями глобального регулювання;

в) суперечності між сферами глобального регулювання;

г) слабку узгодженість між структурами глобального регулювання.

7. Критерії, за якими проблеми відносять до глобальних:

а) вони стосуються інтересів усіх або значної групи держав;

б) нерозв'язання їх викликає загрозу людству, регрес в умовах життя людей, у розвитку продуктивних сил;

в) вони вимагають невідкладних скоординованих дій світового співтовариства;

г) усі відповіді правильні.

8. До причин виникнення екологічних проблем можна віднести:

а) інтенсифікацію використання природних ресурсів;

б) видобуток природних копалин;

в) забруднення і збідніння навколишнього середовища;

г) усі відповіді правильні.

9. Причинами загострення сучасних глобальних проблем є:

а) швидка урбанізація населення та варварське ставлення людини до природи;

б) низький рівень упровадження ресурсо- та енергозберігаючих, екологічно чистих технологій;

в) зменшення родючості ґрунту;

г) усі відповіді правильні.

10. Економічний аспект глобальних проблем включає:

а) збільшення дохідної частини держбюджету;

б) залучення ресурсів для їхнього використання;

в) забезпечення рівноваги платіжного балансу;

г) усі відповіді неправильні.

Завдання 2. Визначте, яке з положень правильне, а яке – помилкове. Відповідь поясніть.

1. Глобалізація у економічній єдності світу визначається економічним взаємозв'язком між країнами, який збільшується та позначається на зустрічних потоках товарів, послуг, капіталу та ноу-хау, що постійно збільшуються.

2. Глобалізація розвивається під впливом соціально-економічних чинників.

3. Численні погляди на глобалізацію не можна систематизувати.

4. Глобалізація може призвести до посилення нерівномірності розвитку окремих країн.

5. Економічна єдність світу переростає у всепоглинаючий процес, який об'єднує політичні, економічні, соціальні, екологічні, науково-технологічні та інші складові.

6. результатом економічної єдності світу є лише вигоди від зростання участі країн у світових економічних процесах, а не висока ймовірність втрат, збільшення ризиків.

7. В основі глобальної стратегії лежить класичний геополітичний принцип.

8. Глобальну економіку не можна розглядати як уніфікацію та інтеграцію світової економіки.

9. Глобальні проблеми – це особливі явища і процеси у сучасному світі, які за масштабами і значущістю вирізняються загальнопланетарною особливістю, пов'язані з життєвими інтересами народів світу і їх можна вирішити взаємодією усіх країн світу.

10. Глобальні проблеми не взаємодіють одна з одною.

4. МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ. ТЕНДЕНЦІЇ ІНТЕГРАЦІЇ І ДЕЗІНТЕГРАЦІЇ

4.1. Сутність, передумови, цілі та етапи міжнародної економічної інтеграції

Однією з найважливіших сучасних тенденцій розвитку глобальної економіки є міжнародна економічна інтеграція. Під міжнародною економічною інтеграцією розуміється процес економічної взаємодії країн, що приводить до зближення господарських механізмів країн, які інтегруються.

Виділяють такі передумови економічної інтеграції:

- близькість рівнів економічного розвитку країн, що інтегруються. За рідкісним винятком інтеграція розвивається або між індустріальними країнами, або між країнами, що розвиваються. Навіть у рамках індустріальних і в рамках країн, що розвиваються, інтеграційні процеси йдуть активніше між державами, що знаходяться на приблизно однаковому рівні економічного розвитку;
 - географічна близькість країн, що інтегруються, наявність спільного кордону, історично сформованих економічних і культурних зв'язків;
 - спільність економічних проблем, що стоять перед країнами. Економічна інтеграція сприяє вирішенню таких проблем. Для країн, головна проблема яких – створення основ ринкової економіки, інтегруватися буде складно з державами, в яких розвиненість ринку досягла такого рівня, що вимагає введення спільної валюти;
 - демонстраційний ефект. У країнах, що створили інтеграційні об'єднання, відбуваються позитивні економічні зрушення (прискорення темпів економічного зростання, зниження інфляції, зростання зайнятості тощо), що надає певний психологічний вплив на інші країни, які стежать за цими змінами;
 - ефект доміно. Після того як більшість країн певного регіону створили інтеграційне об'єднання, інші країни, що залишилися за його межами, відчуватимуть труднощі, пов'язані з переорієнтацією економічних зв'язків країн, що входять в інтеграційне об'єднання. Це призво-

дить навіть до скорочення торгівлі країн, що опинилися за межами інтеграції.

Створення інтеграційних об'єднань спрямоване на досягнення таких цілей:

- використання переваг економіки масштабу: забезпечення розширення розмірів ринку, скорочення трансакційних витрат. Це дозволяє залучити прямі іноземні інвестиції. Такі цілі переважають у інтеграційних угрупованнях Центральної Америки і Африки;

- формування сприятливого зовнішньополітичного середовища. Метою значного числа інтеграційних об'єднань є зміцнення взаєморозуміння і співробітництва країн-учасниць у політичній, військовій, соціальній, культурній та інших сферах. Для країн, розташованих географічно близько одна від одної і що мають схожі проблеми в галузі розвитку, наявність добрих відносин з сусідами, підкріплених взаємними економічними зобов'язаннями, є найважливішим політичним пріоритетом. Країни Південно-Східної Азії і Близького Сходу, створюючи інтеграційні об'єднання, ставили перед собою саме цю мету;

- рішення завдань торгової політики. Регіональна інтеграція нерідко розглядається як спосіб зміцнити переговорні позиції країн-учасниць у рамках багатосторонніх торгових переговорів. Регіональні блоки дозволяють створити більш стабільне і передбачуване середовище для взаємної торгівлі, ніж багатосторонні торговельні переговори, інтереси учасників яких різні. Такі цілі переслідують інтеграційні об'єднання в Північній Америці, Латинській Америці та Південно-Східній Азії;

- сприяння структурній перебудові економіки. Підключення країн, що здійснюють економічні реформи, до регіональних торговельних угод країн з більш високим рівнем ринкового розвитку розглядається як спосіб передачі ринкового досвіду, гарантія незмінності обраного курсу на ринок. Більш розвинені країни, підключаючи своїх сусідів до процесів інтеграції, також зацікавлені у прискоренні їхніх ринкових реформ і створенні там повноцінних і ємних ринків. Такі цілі переслідували європейські країни, підключаючись в тій чи іншій формі до ЄС;

- підтримка молодих галузей національної промисловості. Інтеграційне об'єднання дозволяє підтримувати вітчизняних виробників, для

яких виникає більш широкий регіональний ринок. Такі цілі існували в країнах Латинської Америки і в країнах Африки на південь від Сахари в 60 – 70-і рр. XX ст.

Економічна інтеграція у своєму розвитку проходить декілька етапів:

- на першому етапі між країнами укладаються преференційні торговельні угоди. Ці угоди передбачають збереження національних митних тарифів (або взаємне зниження) кожної з країн, що підписали угоду і фактично є підготовчим етапом інтеграційного процесу;

- на другому етапі інтеграції країни переходять до створення зони вільної торгівлі. Зона вільної торгівлі – це повне скасування митних тарифів у взаємній торгівлі при збереженні національних митних тарифів у відносинах з третіми країнами;

- третій етап інтеграції – це створення митного союзу, який передбачає скасування національних митних тарифів і введення загального митного тарифу і єдиної системи нетарифного регулювання торгівлі відносно третіх країн. Усередині митного союзу здійснюється безмитна торгівля. Митний союз вимагає створення системи міждержавних органів, які координують проведення загальної зовнішньоторгівельної політики;

- четвертий етап – це створення спільного ринку, який має на увазі вільне пересування не тільки товарів і послуг, але і капіталу, робочої сили, технологій. Цей етап вимагає більш високого рівня міждержавної координації економічної політики. Така координація здійснюється на нарадах глав держав і урядів країн-учасниць, на зустрічах керівників міністерств фінансів, центральних банків і інших економічних відомств;

- п'ятий етап – це економічний союз (або економічний і валютний союз), який передбачає поряд із загальним митним тарифом і свободою руху товарів і факторів виробництва координацію макроекономічної політики, уніфікацію законодавств у ключових областях – валютній, бюджетній, грошовій (в тому числі і використання єдиної валюти). На цьому етапі уряди узгоджено відмовляються від частини своїх функцій і поступаються частиною державного суверенітету на користь наддержавних органів.

4.2. Економічні ефекти міжнародної економічної інтеграції

Міжнародна економічна інтеграція призводить до виникнення двох типів ефектів:

- статичні ефекти, які проявляються одразу після створення інтеграційного об'єднання внаслідок перерозподілу існуючого капіталу, праці та інших ресурсів країн-учасниць інтеграційного об'єднання;
- динамічні ефекти, які проявляються пізніше і впливають на виробничі потужності, продуктивність, темпи економічного зростання в інтегрованих економіках.

Економічні ефекти економічної інтеграції досліджує теорія митних союзів, тому що подібні ефекти проявляються на етапі створення зони вільної торгівлі або митного союзу. Серед статичних ефектів найбільше значення мають ефекти створення торгівлі та відхилення торгівлі. Оскільки митний союз передбачає зняття обмежень на внутрішньоінтеграційну торгівлю і одночасне збереження обмежень на торгівлю з третіми країнами, остільки може чинити на торгівлю як позитивний, так і негативний вплив. Позитивний вплив отримав назву ефект створення торгівлі. Ефект створення торгівлі полягає в переорієнтації місцевих споживачів з менш ефективного внутрішнього джерела поставки товару на більш ефективне зовнішнє джерело. Ефект створення торгівлі матиме місце, якщо економіки країн, що інтегруються, є конкурентоспроможними і мають диверсифіковане виробництво. Чим більше країн інтегрується одна з одною, і чим більше їх розмір, тим вище ймовірність переважання ефекту створення торгівлі. Головною ознакою виникнення митного союзу є усунення митних зборів у взаємній торгівлі країн-членів. Тому графічна інтерпретація ефекту створення торгівлі (рис. 4.1) є по суті зворотним відображенням процесу введення імпортового мита.

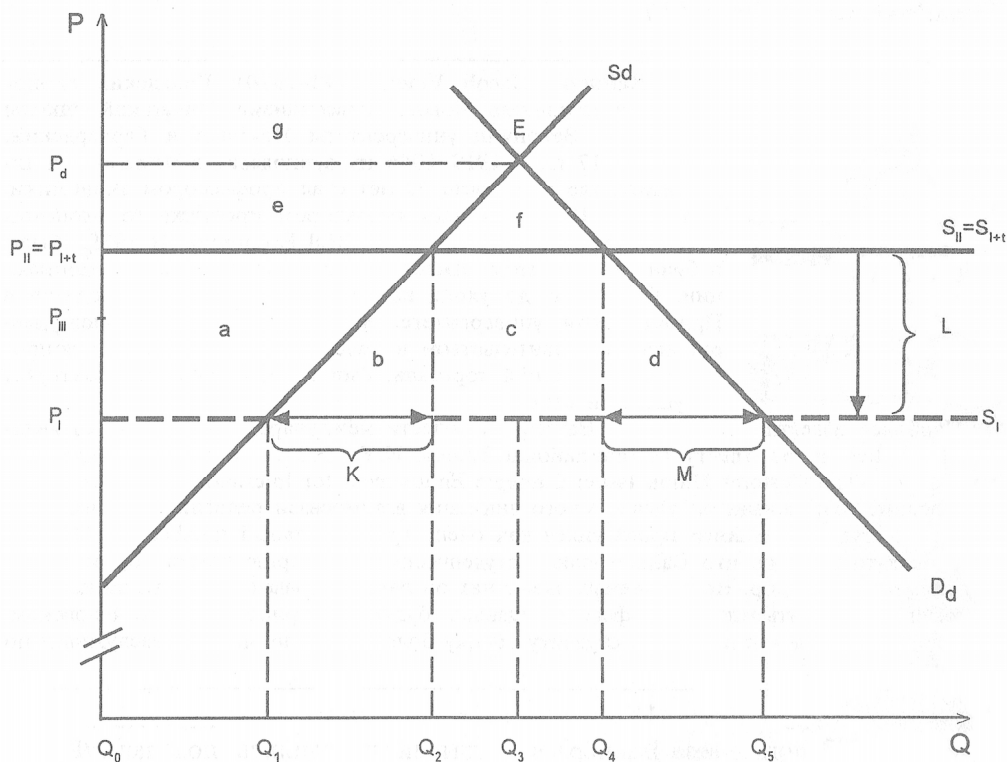

Рисунок 4.1. – Ефект створення торгівлі в результаті інтеграції

До утворення митного союзу. Припустимо, що торгівля здійснюється одним товаром і потенційно може розвиватися між трьома країнами – країною I і країною II, які в майбутньому утворюють митний союз, а також країною III, яка в цей союз не увійде і уособлює весь навколишній світ. Ціна, за якою даний товар продається у країні I, становить P_I . У країні II, в якій існує імпорتنний тариф t , ціна на той же товар становить $P_{II} = P_{I+t}$. У країні III ціна цього товару P_{III} . Під захистом митного тарифу t країна II виробляє і споживає товар у точці E, при цьому лінія S_d є прямою внутрішньої пропозиції, а лінія D_d – прямою внутрішнього попиту. Ціна імпорту товару країною II становить $P = P_{I+t}$, внутрішнє споживання – Q_0Q_4 одиниць, що покривається за рахунок внутрішнього виробництва в розмірі Q_0Q_2 одиниць і імпорту Q_2Q_4 одиниць з країни I. Країна II не може імпортувати товар з країни III, оскільки при додаванні тарифу t ціна імпорту з країни III стає вище ціни імпорту з країни I, тобто $P_{III+t} > P_{I+t}$. Існування тарифу забезпечує країні II ефект доходів, що являє собою обсяг збільшення доходів бюджету в результаті оподаткування імпорту митом і графічно подається сегментом c. Сукупна пропо-

зиція товару країною I у країну II абсолютно еластична за ціною і становить S_{I+T} при існуванні у країні II імпортного тарифу t .

Після утворення митного союзу. Країни I і II вирішують утворити митний союз, відповідно до умов якого країна II ліквідує тариф t на імпорт товару з країни I. Країна III в митний союз не входить. Після усунення митного тарифу ціна, за якою країна II може імпортувати товар з країни I, скорочується на розмір тарифу до рівня P_I . За цією ціною внутрішнє споживання товару в країні II складе Q_0Q_5 одиниць, що покривається за рахунок внутрішнього виробництва в розмірі Q_1Q_4 одиниць і імпорту Q_1Q_5 одиниць з країни I. Створення митного союзу дуже сприятливо для споживачів у країні II: збільшення їх надлишку споживання, від $a + b + c + d$ до $a + b + c + d + e + f + g$, тобто вони можуть тепер споживати товар в будь-яких кількостях, обмежених кривою сукупної внутрішньої і зовнішньої пропозиції S_I і кривої внутрішнього попиту D_d . Однак приріст надлишку споживання не означає рівного зростання добробуту країни II в цілому, бо перерозподільчі ефекти працюють вже не на державу, а на споживачів. Ефект доходу c зникає, оскільки імпортне мито більше не стягується. Вплив ефекту переділу a на добробут країни в цілому нейтральний, оскільки доходи виробників продукції, яка конкурує з імпортом, просто перерозподіляються на користь споживачів. У результаті чистий статичний вигравш країни II від створення митного союзу обмежується сумою ефекту захисту і ефекту споживання $b+d$, які в даному випадку, на відміну від випадку введення митного тарифу, вважаються не ефектами втрат, а ефектами приросту.

Ефект захисту b показує зростання доходів країни, що виникає в результаті того, що імпортуються більш ефективні у виробництві іноземні товари, які заміщають на внутрішньому ринку менш ефективні у виробництві місцеві товари. Зростання доходів базується на тому, що в результаті скасування імпортного мита Q_1Q_2 одиниць товару стали отримувати споживачі з-за кордону за ціною за одиницю всього P_I , тоді як раніше ціна тієї ж одиниці товару, виробленої всередині країни, становила P_{I+T} . Ефект споживання d показує, як збільшується споживання товару в результаті падіння його ціни на внутрішньому ринку країни II. Зростання споживання ґрунтується на тому, що в результаті скасування

імпортного мита Q_4Q_5 одиниць товару стали отримувати споживачі з-за кордону за ціною за одиницю всього P_I , тоді як раніше ціна тієї ж одиниці товару, виробленої всередині країни, становила P_{I+T} .

Таким чином, після створення митного союзу і скасування мит на імпорт у країну II: збільшився імпорт країни II на $Q_2 + Q_4Q_5$, тобто виник ефект створення торгівлі; споживачі у країні II частково переключилися з місцевого джерела поставки товару на імпортний; споживачі в країні II збільшили масштаби споживання товару; відбулося підвищення загального рівня добробуту країни, що свідчить про те, що створення митного союзу є кроком на шляху до вільної торгівлі, принаймні між двома країнами.

У результаті виникнення митного союзу, що забезпечує ефект створення торгівлі, масштаби внутрішньоінтеграційної торгівлі зростають, а добробут усіх країн, що і беруть участь, і що не беруть участь в інтеграції, підвищується.

Негативний вплив митного союзу на торгівлю отримав назву ефекту відхилення торгівлі. Ефект відхилення торгівлі – це переорієнтація місцевих споживачів з більш ефективного зовнішнього джерела постачання товару на менш ефективне внутрішнє джерело. Ефект відхилення торгівлі виникає в тому випадку, коли економіки країн, що інтегруються, були до створення інтеграційного об'єднання взаємодоповнюючими, тобто мали взаємну спеціалізацію. Графічна ілюстрація ефекту відхилення торгівлі схожа з ілюстрацією ефекту створення торгівлі (рис. 4.2).

До утворення митного союзу. Припустимо, що торгівля здійснюється одним товаром і потенційно може розвиватися між трьома країнами: країною I, країною II і країною III. Однак митний союз буде утворений не між країною I і країною II, як було в попередньому прикладі, а між країнами II і III. Ціна, за якою даний товар продається у країні I, становить P_I . У країні II, у якій існує імпортний тариф t , ціна на той же товар становить $P_{II} = P_{I+T}$. У країні III ціна цього товару P_{III} . Під захистом митного тарифу t країна II виробляє і споживає товар у точці E, при

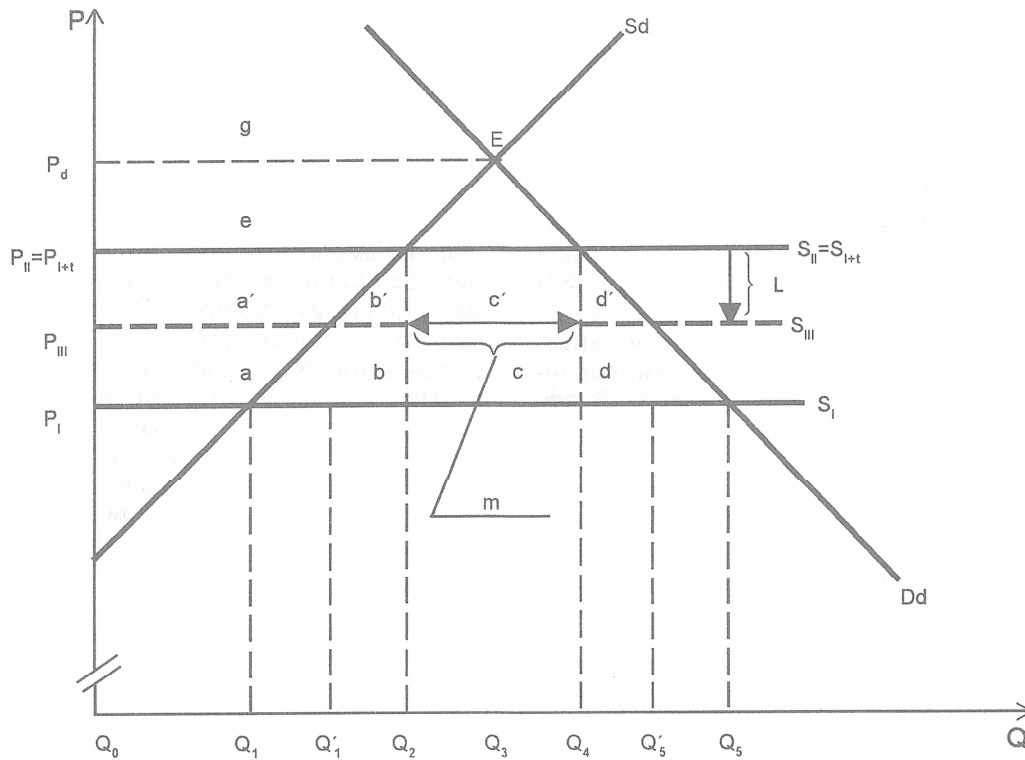

Рисунок 4.2. – Ефект відхилення торгівлі в результаті інтеграції

цьому лінія S_d являє собою пряму внутрішньої пропозиції, а лінія D_d – пряму внутрішнього попиту. Ціна імпорту товару країною II становить $P_{II} = P_{I+T}$, внутрішнє споживання – Q_0Q_4 одиниць, що покривається за рахунок внутрішнього виробництва в розмірі Q_0Q_2 одиниць і імпорту Q_2Q_4 одиниць з країни I. Існування тарифу забезпечує країні II ефект доходів (сума сегментів $c + c'$). Сукупна пропозиція товару країною I у країну II абсолютно еластична за ціною і становить S_{I+T} при існуванні у країні II імпортного тарифу t .

Після утворення митного союзу. Країни II і III вирішують утворити митний союз, відповідно до умов якого країна II ліквідує тариф t на імпорт товару з країни III. Країна I у митний союз не входить і тому не розглядається як альтернативне джерело закупівлі товару країною II.

Після усунення митного тарифу ціна, за якою країна II може імпортувати товар з країни III, скорочується не так на розмір тарифу t , як могло б бути при інтеграції з країною I, а тільки до рівня ціни P_{III} , існуючої у країні III. При імпорті товару за цією ціною його внутрішнє споживання у країні II складе Q_0Q_5' одиниць, що покривається за рахунок вну-

трішнього виробництва в розмірі Q_0Q_1' одиниць і імпорту Q_1Q_5' одиниць з країни III. Через створення митного союзу імпорт країни II в розмірі Q_2Q_4 переорієнтувався (відхилився) з відносно більш дешевого джерела у країні I, яка залишилася за межами інтеграції, на відносно дорожче джерело у країні III, яка в ній бере участь. Створення митного союзу дуже сприятливо для споживачів у країні II: збільшення їх надлишку споживання становить $a' + b' + c' + d'$. Вплив ефекту переділу a' на добробут країни в цілому нейтральний, оскільки доходи виробників продукції, яка конкурує з імпортом, просто перерозподіляються на користь споживачів. Для країни II ефект доходу $c + c'$ зникає, оскільки імпортне мито більше не стягується. З нього c' перерозподіляється споживачам країни II через більш низькі ціни на товар, що виникли в результаті утворення митного союзу, а сегмент c виявляється прямою втратою для країни II, являючи собою ефект відхилення торгівлі. Причиною втрати є переорієнтація в рамках митного союзу імпорту країни II на відносно менш ефективне джерело, що приводить до меншого зниження ціни імпортованого товару, ніж могло б статися в результаті усунення нею мита. Правда, паралельно виникає і позитивний ефект створення торгівлі, оскільки через зниження ціни розміри імпорту товару країною II все-таки дещо збільшилися – на $Q'Q_2 + Q_4Q_5'$. Чистий статичний вигравш країни II від створення митного союзу обмежується сумою ефекту захисту і ефекту споживання $b' + d'$.

Відповідь на питання, чи призводить ефект відхилення торгівлі, що виникає в митному союзі, до зростання добробуту країн, що інтегруються, або до його зниження, цілком залежить від співвідношення абсолютних розмірів ефекту відхилення і ефекту створення торгівлі. Якщо $c > b' + d'$, має місце падіння добробуту. Якщо $c < b' + d'$, добробут зростає. Слід зазначити, що чим еластичніший попит і пропозиція у країні-імпортері, чим менше різниця в цінах між країнами, що знаходяться всередині і зовні митного союзу (чим ближче прямі пропозиції S_I і S_{III} один до одного), тим більше обсяг позитивного ефекту створення торгівлі (більше площа сегментів b' і d') і менше обсяг ефекту відхилення (менша площа сегмента c). У розглянутому прикладі ефект відхилення торгівлі перебільшує ефект її створення.

У разі виникнення ефекту відхилення торгівлі добробут країн, що не беруть участь у митному союзі, однозначно погіршиться через зниження ефективності використання ресурсів. Добробут країн-учасниць погіршиться, якщо ефект відхилення торгівлі за вартісними розмірами перевищить ефект створення торгівлі, і покращиться, якщо ефект відхилення торгівлі за вартісними розмірами буде менше ефекту створення торгівлі. У більшості випадків позитивні ефекти переважають над негативними, і в цілому інтеграція веде до зростання добробуту.

У зв'язку з цим слід виділити ряд закономірностей:

а) чим вище рівень митних тарифів, що існували до інтеграції, тим вище ймовірність, що їх скасування призведе до переважання ефекту створення торгівлі над ефектом відхилення торгівлі;

б) чим нижче рівень загального митного тарифу, встановленого країнами, що інтегруються щодо третіх країн, тим менше ймовірність переважання ефекту відхилення торгівлі;

в) чим більше кількість країн, що інтегруються, і більше їх розмір, тим вище ймовірність переважання ефекту створення торгівлі;

г) чим ближче рівень економічного розвитку країн та сильніше конкуренція між ними, тим вище ймовірність переважання ефекту створення торгівлі;

д) чим більше обсяг торгівлі країн, що інтегруються, був до створення інтеграційного угруповання, тим вище ймовірність переважання ефекту створення торгівлі. До статичних ефектів інтеграції також можна віднести скорочення адміністративних витрат на утримання митних і прикордонних органів.

До другого типу економічних ефектів міжнародної економічної інтеграції належать динамічні ефекти: розширення ринку, зростання конкуренції між виробниками з різних країн, яка стримує зростання цін, покращує якість товарів, стимулює створення нових технологій; використання переваг економіки масштабу, що дозволяє збільшувати обсяги виробництва та скорочувати витрати; збільшення припливу іноземних інвестицій, оскільки корпорації з країн, що не увійшли до об'єднання, прагнуть зберегти за собою сегмент закритого загальним митним бар'єром ринку за рахунок створення підприємств всередині країн, що інтег-

руються. Міжнародна економічна інтеграція – закономірний результат розвитку світового господарства, яка веде і до позитивних, і до негативних ефектів. Кожна країна повинна враховувати як вигоди, які отримає національна економіка від участі в інтеграційному об'єднанні, так і можливі втрати при проведенні зовнішньоторговельної політики.¹

4.3. Тенденції інтеграції і дезінтеграції

Поряд із тенденцією інтеграції існує тенденція дезінтеграції. Інтеграція і дезінтеграція являють собою дві різноспрямовані тенденції, які є протилежностями. Якщо інтеграція – це тенденція до зближення країн, то дезінтеграція – навпаки, до роз'єднання. Особливості певного періоду розвитку світової економіки визначають переважання однієї з них. У них приховано внутрішнє протиріччя світової економіки, пов'язане з реалізацією економічних інтересів країн. Кожна країна, з одного боку, прагне використовувати міжнародну співпрацю для забезпечення свого економічного розвитку, а з іншого – не втрачати свій економічний суверенітет і можливість самостійного прийняття рішень. Безумовно, інтеграція дає можливість використовувати переваги міжнародного поділу праці, міжнародної спеціалізації і кооперування виробництва, що веде до розширення ефективних виробництв, але, з іншого боку, призводить до порушення цілісності народногосподарського комплексу і можливості забезпечення самостійного відтворювального процесу, втрати цілих галузей.

Важливої ролі набуває ступінь залученості країн до міжнародного поділу праці, а також існуюча система обмежень у міжнародному економічному співробітництві. Якщо країни прагнуть максимально використовувати переваги міжнародної спеціалізації у вільних від обмежень умовах, то переважає тенденція до інтеграції, у випадку, коли існує система певних обмежень у міжнародній торгівлі, переміщенні факторів виробництва, інтеграційні тенденції слабшають. Стосовно окремих країн – велику роль відіграють масштаби економіки, економічний потенціал, ефективність використання ресурсів, ступінь залежності від зовніш-

¹ Шибаева Н. В. Международная экономика : учеб. пособ. / Н. В. Шибаева, Я. А. Максименко. – Харьков, НТУ «ХПИ», 2007. – 176 с.

ніх ринків. Якщо країни мають значні масштаби, суттєву ресурсну базу, диверсифіковане високоефективне виробництво, то переважають дезінтеграційні тенденції, в іншому випадку – інтеграційні.

Фактори, що впливають на переважання тенденції до інтеграції і дезінтеграції, визначають і ефективність певних інтеграційних угруповань. Якщо в інтеграційному об'єднанні відбувається зростання ефективності виробництва, підвищення його технологічного рівня, підвищення добробуту населення, то ефективність даного інтеграційного угруповання висока. Якщо інтеграція не приводить до зростання ефективності використання ресурсів, веде до диспропорціональності розвитку, нерівномірності розподілу доходів, то ефективність її знижується, що може призвести до виходу певних країн з інтеграційного об'єднання. Прикладом такого явища є прагнення Великої Британії вийти з Європейського Союзу.

4.4. Проблема інтеграції України в міжнародний економічний простір

Місце країни у світовій економічній системі залежить від безлічі факторів, серед яких рівень і динаміка розвитку національної економіки, ступінь її відкритості та залучення в систему міжнародного поділу праці, розвиненість зовнішньоекономічних зв'язків і т. ін. Україна є членом світової спільноти, бере участь в різних міжнародних економічних відносинах, які мають досить істотне значення для розвитку держави в економічному плані.

Для характеристики України як суб'єкта світової економіки важливим є визначення її місця в рейтингу країн світу за різними критеріями. У рейтингу «Індекс економічної свободи», який розробляється американським дослідницьким центром «Фонд спадщини» (The Heritage Foundation) спільно з газетою The Wall Street Journal», Україна на початку 2014 р. увійшла до списку країн з невільною економікою, і зайняла 155 місце після Лесото, в рейтингу були враховані такі критерії: права власності, свобода від корупції, фіскальна свобода, участь уряду, свобода підприємництва, свобода праці, монетарна свобода, свобода торгівлі, свобода інвестицій, фінансова свобода. Також важливим є рейтинг

України за «Індексом глобальної конкурентоспроможності» (The Global Competitiveness Index), в основу якого покладено показник економічної конкурентоспроможності за версією Всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum). За статистичними даними в 2014 – 2015 рр. оцінка індексу глобальної конкурентоспроможності склала 4,1, тим самим Україна посіла в рейтингу 76 місце після Ботсвани і Словаччини, оцінки яких складають 4,2 і 4,1 відповідно. За рівнем розвитку людського капіталу 2013 р. «(Human Capital Index 2013), який був опублікований аналітичною групою Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) у співпраці з Гарвардським університетом (Harvard University) і міжнародною консалтинговою компанією Mercer Human Resource Consulting», Україна зайняла 63 місце з негативним індексом $-0,124$, після Аргентини і Еквадору, з індексами $-0,120$ і $-0,099$ відповідно, при цьому обігнавши Азербайджан – 64 місце з індексом $-0,157$, і Македонію, 65 місце з індексом $-0,160$.¹ Як зазначалося раніше, одним з важливих факторів, який характеризує місце України в системі світового господарства, є прогресивність зовнішньоекономічних зв'язків.

Важливе місце в системі міжнародних економічних відносин України займає зовнішня торгівля. Як відомо, основними показниками, що її характеризують, є товарообіг, торговельне сальдо, експорт, імпорт. Так, починаючи з 2005 до 2008 р., товарооборот мав тенденцію до збільшення, склавши у 2005 р. 71183 млн дол., а в 2008 р. 151525 млн дол., в 2009 р. спостерігалось його падіння, але з 2010 р. товарообіг України знову почав зростати. У 2013 році він знову зменшився, а за 9 місяців 2014 року він склав 90275 млн дол. Експорт і імпорт мали аналогічну тенденцію, при цьому за 9 місяців 2014 р. експорт склав 43124 млн дол., а імпорт – 47151 млн дол. За весь указаний період баланс товарів був від'ємним і склав за 9 місяців 2014 р. – 4027 млн дол.² В останні роки експорт і імпорт України зменшується. Так, за дев'ять місяців 2015 р.

¹ Максименко Я. А. Україна в системі міжнародних економічних відносин / Я. А. Максименко, И. В. Гаврилова // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». – Харків : НТУ «ХПІ», 2014. – № 23 (1066). – С. 34 – 35.

² Про стан платіжного балансу в III кварталі 2014 року [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національного банку України. – 2014. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=91916>.

експорт скоротився на 41 % порівняно з аналогічним періодом попереднього року, а імпорт – на 41,5 %.¹

При цьому слід зазначити, що структура експорту і імпорту залишається несприятливою. Так, у загальному експорті питома вага металургійної продукції складає 27,6 %, продовольчих товарів – 30,2 %, машинобудівної продукції – 13,3 %, продукції хімічної промисловості – 7,7 % за 2014 р. В імпорті переважали мінеральні продукти – 25,7 % до загального імпорту, при цьому питома вага машинобудівної продукції складала 19,6 %, продукції хімічної промисловості – 17,4 %.² Необхідно відмітити, що сировинна спрямованість експорту і залежність від енергоносіїв в імпорті спостерігалась протягом досить тривалого періоду часу.

Аналіз структури зовнішньої торгівлі України по країнах свідчить про наявність широко диверсифікованих торговельних зв'язків. Україна має експортно-імпортні операції з країнами СНД, Європи, Азії, Америки, Африки, Австралії. Однак, основними торговельними партнерами України є країни Європи і СНД.

Україна бере участь також у міжнародному переміщенні капіталу. Чисті надходження за прямими іноземними інвестиціями у третьому кварталі 2014 р. стали додатними – 726 млн дол., з них 22,1 % було спрямовано у банківський сектор. Станом на 01.10.2014 накопичений обсяг інвестицій в економіку України дорівнював 66,6 млрд дол., а в розрахунку на одну особу – 1,6 тис дол.³ Найбільше прямих іноземних інвестицій зосереджено у фінансовій та страховій діяльності – 25,3 %. Частина інвестицій у металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів – 18,5 %, в оптову та роздрібну торгівлю – 10,9 %, в операції з нерухомим майном – 7,0 %, в професійну, наукову та технічну діяльність – 5,6 %, в виробництво харчових продуктів – 5,0 %, в інформацію та телекомунікації – 3,3 %, в діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування – 2,6 %, будівництво – 2,4 %. інші –

¹ Внешнеэкономическая деятельность [Электронный ресурс] / Официальный сайт Государственной службы статистики Украины. – 2015.– Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua>

² Платіжний баланс і зовнішній борг України 2014 рік [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національного банку України. – 2014. – р.ежим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17140287>.

³ Про стан платіжного балансу в III кварталі 2014 року [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національного банку України. – 2014. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=91916>.

19,4 %.¹ Основними країнами-інвесторами України є Кіпр, Німеччина, Нідерланди, Австрія, Росія, Велика Британія. Аналізуючи динаміку прямих іноземних інвестицій в Україну з країн Європейського Союзу, слід відмітити наступне. З 2008 р. спостерігалось зростання прямих іноземних інвестицій. У 2008 р. вони склали 35792 млн дол., у 2009 р. – 38976 млн дол., у 2010 р. – 43429 млн дол., у 2011 р. – 47702 млн дол., у 2012 р. – 51266 млн дол., у 2013 р. – 52704 млн дол. За 9 місяців 2014 р. відбулось скорочення прямих іноземних інвестицій до 44228 млн. дол., що склало 84,9 % до попереднього періоду. При цьому частка Кіпра склала 44,5 % від загального обсягу, Німеччини – 13,0 %, Нідерландів – 11,8 %, Австрії – 10,7 %, Великобританії – 5,3 %.² Україна також бере участь у процесах трудової міграції.

Зараз Україна виступає на міжнародних ринках переважно як держава-експортер робочої сили. Серед країн, в які в основному спрямовані трудові міграційні потоки України, переважають – Польща, Швеція, Кіпр, Росія, Іспанія, Німеччина. У нашу країну приїжджають працевлаштовуватися іммігранти з Молдови, Росії, Туреччини, Китаю, В'єтнаму, працюють вони здебільше у сферах послуг і торгівлі, українські ж громадяни за кордоном – у промисловості, будівництві, сільському господарстві. Спостерігається динаміка зростання міграції громадян України, які були працевлаштовані за кордоном, і навпаки – тенденція до зниження іноземних громадян, що працюють в Україні. За даними державної служби зайнятості, кількість українців, які офіційно працевлаштовані за кордоном у 2012 р., склала 86,7 тис. осіб, а кількість іноземців, які тимчасово працюють в Україні, на кінець 2012 р., склала 7,5 тис. осіб.³ Також слід звернути увагу на існування проблеми «витоку мізків». За період з 1996 по 2011 рр. із України на постійне місце проживання за

¹ Платіжний баланс і зовнішній борг України III квартал 2014 року [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національного банку України. – 2014. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=14502222>

² Платіжний баланс і зовнішній борг України III квартал 2014 року [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національного банку України. – 2014. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=14502222>

³ Количество трудовых мигрантов сократилось – Госстат. [Электронный ресурс] // Информационное издание «Українська правда. Економічна правда». – 2013. – Режим доступа: <http://www.epravda.com.ua/rus/news/2013/05/29/377192/>.

кордон виїхало 1622 вчених.¹ Міграційні процеси призводять до вимивання класу молодих, талановитих, висококваліфікованих будівників постіндустріальної країни, натомість замінюючи їх низькокваліфікованою робочою силою – трудовими мігрантами з країн світу.² Міграція робочої сили для України має переважно негативні наслідки, призводить до втрати трудового, інтелектуального, культурного потенціалу нашої країни.

Поглиблення співпраці з міжнародними економічними організаціями є одним з важливіших напрямів міжнародного економічного співробітництва України. На сьогоднішній день міжнародні фінансові організації відіграють дуже важливу роль для України, здійснюючи серйозну фінансову підтримку, а також виділяючи технічну допомогу з метою впровадження та реалізації в нашій країні необхідних реформ, надаючи підтримку і розвиток підприємств різних галузей економіки та зміцнення фінансового сектора в цілому.

Найбільш активними організаціями, які надають фінансову допомогу і кредитування, є такі фінансові установи, як Європейський банк реконструкції та розвитку (EBRD) і Міжнародна фінансова корпорація (IFC). Слід також зазначити, що активно ведуть свою роботу з надання кредитів діючим підприємствам України Північна екологічна фінансова корпорація (NEFCO), з її допомогою здійснюється діяльність з реалізації проектів у сфері енергозбереження та захисту навколишнього середовища. Не можна залишити без уваги також Німецьку кредитну установу з відновлення (німецький державний банк – KfW), яка реалізує програми сприяння з кредитування малого та середнього бізнесу для розширення обсягів виробництва, поліпшення якості та асортименту продукції, підвищення продуктивності праці та створення нових робочих місць.³

¹ Максименко Я. А. Миграционные процессы в Украине: проблемы и перспективы / Я. А. Максименко, И. И. Хайло // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». – Харків : НТУ «ХПІ», 2014. – № 23 (1066). – С. 44.

² Максименко Я. А. Зовнішня міграція в Україні: сприяння розвитку чи бар'єр? / Я. А. Максименко, А. О. Талалаєва // Вісник Хмельницького національного університету. – 2012. – Т. 2, № 5. – С. 240.

³ Перель И. Какие международные финансовые организации дают кредиты украинскому бизнесу и как их получить [Электронный ресурс] / И. Перель / Инвестиционный холдинг «Procapital. Group». – 2013. – Режим доступа: http://pro-capital.ua/press_center/expert/view/160/

Європейський банк реконструкції та розвитку здійснює в Україні кредитування за різними напрямками, найбільш активними і переважаючими з них є: енергетика та енергозбереження, муніципальна інфраструктура, зв'язок, транспорт. У другій половині 2012 р. портфель ЄБРР в Україні нараховував майже 320 проектів із загальним обсягом фінансування 8 млрд євро. Серед недавно реалізованих у секторі промисловості і послуг України можна виділити проект компанії «Кроношпан», який реалізовувався в секторі лісової промисловості. Фінансування даного проекту здійснювалося у формі синдикованого кредиту в сумі 89 млн євро. Також був виділений кредит компанії «Церсаніт», яка працює в секторі будівельних матеріалів спільно з польською стороною, в сумі 20 млн євро.¹ Співпраця з міжнародною валютною організацією бере свій початок ще з 1992 р. МВФ надає кредити і позики, а також одним з найважливіших напрямків є формування валютних резервів. Зокрема, за рахунок кредитів МВФ Україна провела грошову реформу і ввела конвертованість гривні за поточними операціями. За 22 роки співпраці України з МВФ вона отримала від нього коштів на суму 12,26 млрд СДР. Станом на 1 березня 2014 курс СДР був такий: 1 СДР = 1,5414 дол. США. Таким чином, Україна за два десятиріччя за сьогоdnішнім курсом отримала 18,9 млрд дол. Співпраця з МВФ підніме рейтинг нашої країни і, можливо, поверне довіру інвесторів і кредиторів до України. Це допоможе оживити приплив кредитів і закордонних інвестицій у країну.² Також важливу роль відіграє членство України у Світовій організації торгівлі (СОТ), що сприяє розвитку зовнішньої торгівлі України, поглиблює її участь у системі міжнародного розподілу праці, а також в Організації Об'єднаних Націй (ООН).

Велике значення для України має співпраця з Європейським Союзом. Подальша інтеграція України з ЄС дасть можливість нашій країні розширити ринки, отримати інвестиційні ресурси, підвищити техноло-

¹ Перель И. Какие международные финансовые организации дают кредиты украинскому бизнесу и как их получить [Электронный ресурс] / И. Перель / Инвестиционный холдинг «Procapital. Group». – 2013. – Режим доступа: http://pro-capital.ua/press_center/expert/view/160/.

² До 2015 года Украина может увеличить приток иностранных инвестиций втрое. [Электронный ресурс] // Инвестиционный портал INVENTURE. – 2014. – Режим доступа: <http://inventure.com.ua/news/ukraine/do-2015-goda-ukraina-mozhet-uvelichit-pritok-inostrannyh-investicij-vtroe>

гічний рівень виробництва тощо. Однак для реалізації даного завдання необхідне подолання певних економічних, технологічних перешкод, пов'язаних, насамперед, з різним рівнем економічного розвитку і ступеня розвитку ринкових відносин¹. Важливим завданням держави є формування умов для створення і закріплення позитивних динамічних ефектів інтеграції та зведення негативних динамічних ефектів до мінімуму. Зменшення технологічного розриву з економічно розвиненими країнами і подолання технологічної відсталості має бути пріоритетним напрямком сучасної національної політики².

Вступ України в потужне інтеграційне угруповання країн, яким по суті є ЄС, дає нашій країні ряд економічних і політичних переваг. Але для України є ще одна цікава альтернатива – це Балто-Чорноморський Союз (БЧС). Це геополітичний проект, який досліджується багатьма політиками і громадськими діячами з України, Білорусі, Польщі и Литви. Близькість рівнів економічного розвитку, взаємодоповнюваність економік, вдале геостратегічне розташування країн потенційних учасниць БЧС, – все це є передумовами для його формування. Ідея створення БЧС все більше виходить на передові позиції поряд з посиленням проблем єдності ЄС. Ці проблеми пов'язано з такими факторами, як величезний приплив біженців до цих країн, надто «м'яка», не завжди визначена політика Брюсселя відносно більшості стратегічних питань, невдоволення деяких країн ЄС щодо розмірів податкових відрахувань до загальної скарбниці, а також розмірів дотацій з цієї скарбниці, розподілу квот на сільськогосподарську продукцію та інше³.

Україна залучена до світогосподарських процесів, однак у її взаємодії з іншими країнами світу спостерігається ряд негативних явищ, таких як: залежність від зовнішніх ринків та постачальників енергоносіїв, сировинна спрямованість експорту, недостатність прямих іноземних інвестицій, брак технічної бази, відтік висококваліфікованої робочої сили

1 Климова С. О. Аналіз проблем адаптації України до торгового режиму країн ЄС / С. О. Климова // Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць : в 6 т. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. – Т. V, вип. 255. – С. 92 – 97.

2 Климова С. О. Дослідження динамічних ефектів інтеграції України в ЄС / С. О. Климова // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». – Харків : НТУ «ХПІ», 2014. – № 64. – С.106 – 110.

³ Климова С.О. Створення Балто-Чорноморського Союзу як зміцнення економічної і політичної платформи України / С.О. Климова, Н.Н. Губанова // Вісник Національного технічного університету «ХПІ» – Харків : НТУ «ХПІ», 2016. – №28' (1200). – С. 41 – 44.

та інше¹. Тому на сьогоднішній день нагальною потребою є вирішення проблеми подальшої інтеграції України в міжнародний економічний простір.

Активізація взаємодії України з іншими країнами світу буде сприяти підвищенню ефективності використання ресурсів за рахунок міжнародної спеціалізації, залученню додаткових ресурсів, зростанню конкурентоспроможності національної економіки. Але, разом з тим, слід звернути увагу на існування певних загроз, а саме: зростання залежності від інших країн світу, необхідність координації економічної політики, врахування міжнародних стандартів і можливе зниження конкурентоспроможності вітчизняних товарів на світовому ринку тощо.

Необхідно створювати умови для участі України у всіх формах міжнародних економічних відносин: міжнародних торговельних відносинах, інвестиційних, технологічних, міграції робочої сили, валютно-фінансових відносинах, а також у взаємодії з міжнародними економічними організаціями, інтеграційними угрупованнями.

При вирішенні даної проблеми необхідним є врахування специфіки національної економіки. Україна володіє рядом переваг, реалізація яких сприяє економічному розвитку та ефективності взаємодії нашої країни з іншими країнами світу. До них відносять: наявність природних ресурсів, висококваліфікованої робочої сили, здатність створювати нові технології, вигідне географічне положення. Тому необхідно максимально використовувати вказані переваги, розвиваючи власне високотехнологічне виробництво з урахуванням міжнародної спеціалізації.²

Але, разом з тим, існує ряд факторів, що перешкоджають ефективному розвитку міжнародних економічних відносин. Це, насамперед, нерозвиненість ринкових інститутів, складність ведення бізнесу, недосконалість законодавства та його мінливість тощо. Потрібно максимально використовувати економічний потенціал, наявні матеріальні, людські, інтелектуальні, технологічні ресурси. Необхідними умовами для цього

¹ Максименко Я. А Інтеграція України до світової економічної системи / Я. А. Максименко, Т. А. Дяченко // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [«Економіка і управління в умовах глобалізації»], (Донецьк 1-7 грудня 2010 р.) / М-во освіти і науки України, Донец.нац.ун-т економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, Ін-т економіки і упр. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2010. – С. 287.

² Максименко Я. А. Зовнішньоторговельні відносини України / Я. А. Максименко // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». – Харків : НТУ «ХПІ», 2015. – № 60(1169). – С. 147 – 148.

є: макроекономічна і політична стабільність, державна підтримка створення нових технологій і розвитку високотехнологічних виробництв, створення гідних умов і оплати праці, що перешкоджатиме відпливу висококваліфікованих кадрів, покращення інвестиційного клімату, що сприятиме припливу прямих іноземних інвестицій і, відповідно, нових технологій. Важливим напрямом вирішення вказаної проблеми є орієнтація на диверсифікацію зовнішньоекономічних зв'язків, виходячи з принципу економічної ефективності.¹

Пріоритетними напрямками підвищення ефективності міжнародного економічного співробітництва України мають стати:

- покращення структури експорту: орієнтація не на сировинну, а на високотехнологічну, наукоємну продукцію;
- зниження залежності від зовнішнього ринку, постачальників енергоносіїв;
- диверсифікація зовнішньоекономічних зв'язків;
- поліпшення інвестиційного клімату країни; створення сприятливих умов для залучення іноземного капіталу, технологій;
- створення умов для максимальної реалізації творчого потенціалу населення та запобігання відтоку робочої сили, в тому числі висококваліфікованих кадрів з країни;
- багатостороння та ефективна співпраця з міжнародними економічними організаціями;
- використання переваг міжнародної спеціалізації і кооперування в межах інтеграційних зв'язків².

Реалізація даних напрямків сприятиме вирішенню проблеми інтеграції України в міжнародний економічний простір.

Питання для обговорення на семінарському занятті

1. У чому полягає економічна інтеграція?

¹ Максименко Я. А. Деякі аспекти інтеграції України до світової економічної системи / Я. А. Максименко // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». – Харків : НТУ «ХПІ», 2015. – № 25(1134). – С. 115.

² Дяченко Т. А. Конкурентоспособность экономики Украины в контексте современных тенденций развития мирового хозяйства / Т. А. Дяченко, В. А. Гьрова // Вестник Национального технического университета «Харьковский политехнический институт». Технический прогресс и эффективность производства. – Харьков : НТУ «ХПИ», 2009. – №36-1. – С.152.

2. розкрийте передумови і цілі економічної інтеграції.
3. Охарактеризуйте основні етапи економічної інтеграції. Що в них спільного і в чому різниця?
4. Наведіть приклади інтеграційних угруповань у різних частинах світу, що мають на меті створення зони вільної торгівлі, митного союзу, спільного ринку.
5. Які типи економічних ефектів виникають при створенні митного союзу?
6. Чим визначається зростання або падіння рівня добробуту в результаті створення митного союзу?
7. Опишіть взаємозв'язок інтеграції і дезінтеграції.
8. Охарактеризуйте сучасний стан міжнародного економічного співробітництва України з іншими країнами світу.
9. Які проблеми виникають на шляху інтеграції України в міжнародний економічний простір?
10. Розкрийте основні напрями ефективної інтеграції України в міжнародний економічний простір.

ПРАКТИКУМ

Завдання 1. *Виберіть правильну відповідь.*

1. До передумов інтеграції відносять:
 - а) сприяння структурній перебудові економіки;
 - б) відтік ресурсів з менш економічно розвинених країн у більш розвинені;
 - в) близькість рівнів економічного розвитку і ступеня розвитку ринкових відносин різних країн;
 - г) рішення завдань торговельної політики.
2. До цілей економічної інтеграції не належать:
 - а) використання переваг економіки масштабу;
 - б) створення сприятливого зовнішньополітичного середовища;
 - в) сприяння структурній перебудові економіки;
 - г) ефект доміно.

3. Вільне пересування товарів і послуг, факторів виробництва, міждержавна координація економічної політики відбувається на етапі:

- а) преференційних домовленостей;
- б) зони вільної торгівлі;
- в) митного союзу;
- г) загального ринку.

4. До динамічних ефектів міжнародної економічної інтеграції не належать:

- а) зростання конкуренції між виробниками з різних країн;
- б) виникнення переваг економіки масштабу;
- в) збільшення припливу іноземних інвестицій;
- г) ефект відхилення торгівлі.

5. Ефект створення торгівлі найвірогідніше виникне, якщо:

а) економіки країн, що інтегруються є конкурентоспроможними;

б) економіки країн, що інтегруються мають диверсифіковане виробництво;

в) інтегруються економіки великої кількості країн;

г) відповіді а), б), в).

6. Ефект відхилення торгівлі найвірогідніше виникне, якщо:

а) економіки країн, що інтегруються були до створення інтеграційного об'єднання взаємодоповнюючими;

б) економіки країн, що інтегруються є конкурентоспроможними;

в) інтегруються економіки великої кількості країн;

г) відповіді а), б), в).

7. До недоліків інтеграції належить:

а) сприяння структурній перебудові економіки;

б) створення сприятливого зовнішньополітичного середовища;

в) посилення конкуренції між виробниками різних країн;

г) збільшення кількості злиттів компаній.

8. До переваг інтеграції належить:

а) близькість рівнів розвитку різних країн;

б) спільність проблем;

в) зростання конкуренції між виробниками різних країн;

г) збільшення розриву між бідними і багатими країнами.

9. Внаслідок утворення митного союзу ефект доходу:

- а) збільшиться;
- б) зменшиться;
- в) не зміниться;
- г) дорівнює нулю.

10. Ефективність створення митного союзу між країнами залежить від співвідношення абсолютних розмірів:

- а) ефекту доходу й ефекту відхилення торгівлі;
- б) ефекту доходу й ефекту створення торгівлі;
- в) ефекту створення торгівлі й ефекту захисту;
- г) ефекту створення торгівлі й ефекту відхилення торгівлі.

Завдання 2. Визначте, яке з положень правильне, а яке – помилкове. Відповідь поясніть.

1. До передумов інтеграції відносять спільність проблем, вирішення завдань торгової політики.

2. Забезпечення структурної перебудови економіки, підтримка молодих галузей – основні цілі інтеграції.

3. Зона вільної торгівлі характеризується свободою переміщення товарів і факторів виробництва.

4. Спільний ринок, на відміну від митного союзу, характеризується встановленням єдиного тарифу та єдиної системи нетарифного регулювання щодо третіх країн.

5. Економічна інтеграція призводить до підвищення ефективності використання ресурсів.

6. Статичний ефект економічної інтеграції – це переорієнтація місцевих споживачів з закупівлі товару з ефективного позаінтеграційного джерела на менш ефективне внутрішньоінтеграційне.

7. Ефект створення торгівлі буде перевищувати ефект відхилення торгівлі в разі більш високого рівня митного оподаткування, яке існувало до інтеграції.

8. Ефект відхилення торгівлі більш імовірний за наявності високої конкуренції країн, що інтегруються.

9. Ефект відхилення торгівлі однозначно приводить до поліпшення добробуту країн, які не беруть участі в інтеграції.

10. У результаті ефекту створення торгівлі добробут країн, які не беруть участі в інтеграції, знижується, а тих, що беруть участь, – підвищується.

5. ФЕНОМЕН ГЛОБАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ. ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОРПОРАЦІЇ ЯК ПРОВІДНІ СИЛИ ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

5.1. Транснаціональні корпорації (ТНК) – характерні суб'єкти глобальної економіки

Сучасна глобальна економіка характеризується зростанням кількості ТНК та їх ролі в економічній та інших сферах суспільного життя. ТНК здійснюють суттєвий вплив на світовий ринок товарів й факторів виробництва, зокрема, сприяють міжнародному руху капіталу, технологій, підвищенню рівня наукомісткості виробництва та розвитку високотехнологічного сектору економіки, виступаючи провідними силами глобальних економічних трансформацій.

Транснаціональна корпорація (ТНК) (transnational corporation) – форма структурної організації крупної корпорації, головна компанія якої належить капіталу однієї країни і здійснює прямі інвестиції у філії, розосереджені по багатьом країнам світу.

Підприємство з прямими іноземними інвестиціями (ПІІ) має такі форми:

- дочірня компанія (subsidiary) – підприємство, в якому прямий інвестор володіє 50 % капіталу;
- асоційована компанія (associate) – підприємство, в якому прямий інвестор володіє менш, ніж 50 % капіталу;
- філіал (branch) – підприємство, яким повністю володіє прямий інвестор.

Характерними рисами ТНК є:

- створення системи міжнародного виробництва, розосередженого по багатьом країнам за координації й контролю з єдиного центру;
- глобальна структура зайнятості;
- внутрішньокорпоративна торгівля між підрозділами, розташованими в різних країнах;
- розробка, передача та впровадження технології у замкненій корпоративній структурі;

- відносна незалежність окремих підрозділів корпорації у прийнятті операційних рішень.

ТНК виступають провідними суб'єктами глобальної економіки¹. На частку ТНК припадає до 2/3 усієї світової торгівлі, вони володіють більш ніж 80 % патентів і ліцензій на нову техніку, технологію і ноу-хау². Крім того, в рамках ТНК здійснюється близько 75 – 80 % загально-світового обсягу наукових досліджень і розробок³. Динаміку основних показників, що характеризують діяльність ТНК у країнах, на які припадає 90 % ПІІ, наведено у табл. 5.1.

Таблиця 5.1 – Приплив і відплив ПІІ у світі у 1990–2015 рр., млрд дол.⁴

Роки Показники	1990	2005-2007 (середній докризовий показник)	2013	2014	2015
Приплив ПІІ	207	1418	1427	1277	1762
Відплив ПІІ	242	1445	1311	1318	1474
Добавлена вартість (виробництво) іноземних філій	1074	4720	7030	7419	7903
Експорт іноземних філій	1444	4976	7469	7688	7803
Зайнятість в іноземних філіях, тис. осіб	21454	49565	72239	76821	79505

Аналіз даних табл. 5.1 дозволяє констатувати, що за період з 1990 р. донині складається загальна тенденція до збільшення ПІІ, та, як наслідок, зростання виробництва іноземних філій, їх експорту та зайнятості. Хоча загальний обсяг притоку ПІІ знизився у 2014 р. до 1,28 трлн дол. у порівнянні з 1,43 трлн дол. у 2013 р. Це скорочення, го-

¹ Архиреев С. И. Конкурентная среда предприятий: международный аспект / С. И. Архиреев, Т. А. Дяченко // Наукові записки Харківського економіко-правового університету. – 2005. – №2(3). – С. 117.

² Міжнародна економіка: навч.-метод. посіб. для студентів економічних та менеджерських спеціальностей заочної форми навчання / [С. І. Архиреев, Я. А. Максименко, Ф. В. Абрамов та ін.]; за ред. С. І. Архиреева, Я. А. Максименко. – Харків : НТУ «ХПІ», 2012. – С. 34.

³ Пенська І. О. Особливості впливу ТНК на економічний розвиток України / І. О. Пенська // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Науковий журнал. Серія: Економічні науки. – 2015. – №3 (80). – С.114-124.

⁴ World Investment Report [Electronic resource] / Official site UNCTAD. – 2016. – Режим доступу: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2016_en.pdf

ловним чином, пояснюється нестійкістю світової економіки, непередбачуваністю політики для інвесторів і збільшенням геополітичних ризиків. Крім того, поряд з новими інвестиціями мали місце випадки вилучення значних обсягів раніше вкладених коштів. Таким чином, перелічені причини пояснюють скорочення потоків ПІІ навіть в умовах поліпшення макроекономічних показників, таких як ВВП, валове накопичення основного капіталу, зайнятість. Динаміку припливу прямих іноземних інвестицій у 2013–2015 рр. за групами країн наведено на рис. 5.1¹.

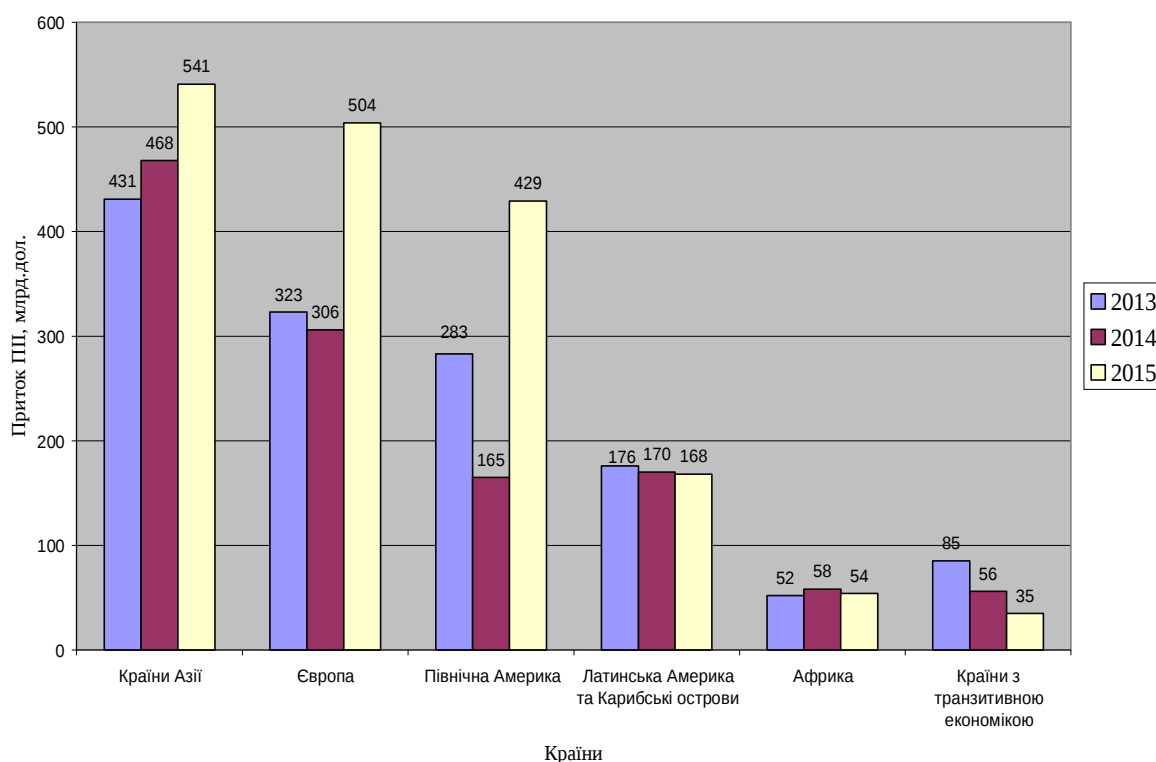

Рисунок 5.1 – Динаміка припливу ПІІ у 2013–2015 рр., млрд дол. за групами країн

Дані з рис. 5.1 свідчать, що в країнах Азії спостерігається поступове зростання припливу ПІІ за досліджуваний період, в Європі та Північній Америці їх обсяг також зріс з 2013 по 2015 рр., але з деяким зниженням показника у 2014 р. У Латинській Америці, на Карибських островах та особливо у країнах з транзитивною економікою приплив ПІІ

¹ World Investment Report [Electronic resource] / Official site UNCTAD. – 2016. – Режим доступу: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2016_en.pdf

поступово зменшився, а в Африці даний показник суттєво не змінився за період, що досліджується.

За даними ЮНКТАД¹ у 2015 р. двадцятку країн з найбільшим припливом ПІІ, який склав 380 млрд дол., очолює США. Інші провідні місця за цим показником послідовно зайняли – Гонконг (окремо), Китай, Ірландія, Нідерланди, Швейцарія, Сінгапур, Бразилія, Канада, Індія, Франція, Сполучене Королівство, Німеччина, Бельгія, Мексика, Люксембург, Австралія, Італія, Чилі, Туреччина.

Країни з найбільшим відпливом прямих іноземних інвестицій у 2015 р. проілюстровано на рис. 5.2.

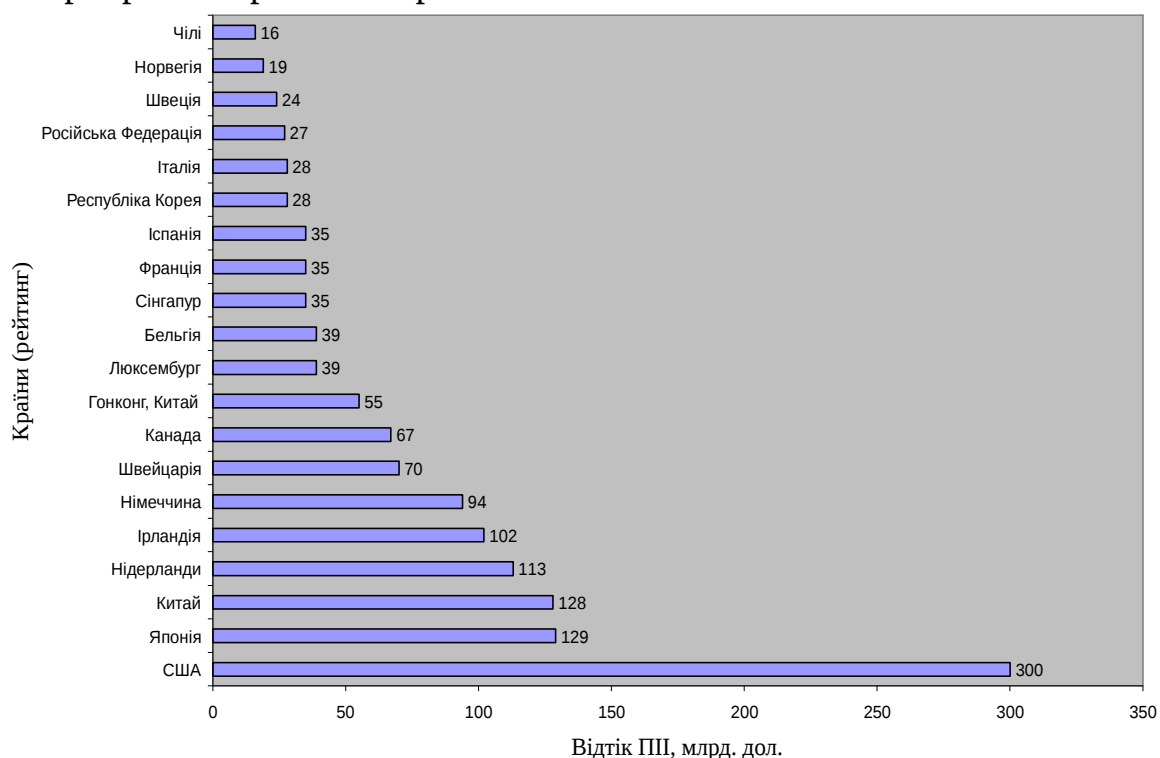

Рисунок 5.2 – Країни з найбільшим відпливом ПІІ у 2015 р., млрд дол.²

Дані з рис. 5.2 свідчать про те, що такі країни, як США, Японія, Китай характеризуються найбільшим відпливом прямих іноземних інвестицій.

Галузевий розподіл 100 найкрупніших ТНК склався таким чином, що найбільша їх кількість сконцентрована у автомобілебудуванні, наф-

¹ World Investment Report [Electronic resource] / Official site UNCTAD. – 2016. – Режим доступу: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2016_en.pdf

² Там же

товій та газовій промисловості, сфері комунальних послуг, телекомунікаціях, електротехнічній та електронній галузі, металургії та гірничій промисловості, торгівлі тощо¹. Складається довгострокова тенденція до збільшення частки сектору послуг у структурі світових потоків ПІІ.

Україна є активним суб'єктом міжнародних економічних відносин. Загальний обсяг ПІІ в економіку України у 2015 р. склав 43371,4 млн дол.², їх структуру за країнами-інвесторами наочно наведено на рис. 5.3.

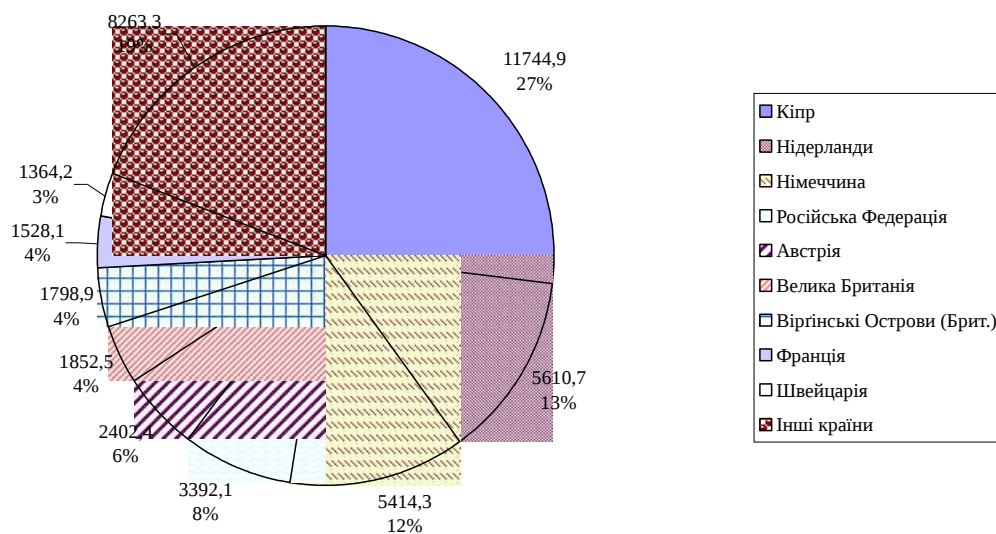

Рисунок 5.3 – ПІІ із країн світу в економіку України у 2015 р., млн дол.³

Найбільшими країнами – експортерами капіталу в Україну є Кіпр, Нідерланди, Німеччина, Російська Федерація та ін.

Найбільше в Україні вкладаються ПІІ у фінансовий сектор, торгівлю, ремонт, операції з нерухомістю, підприємницькі послуги; це дозволяє дійти висновку, що головною метою інвестування в Україну є прагнення світових ТНК до використання українського ринку для отримання швидкого прибутку. Серед найвідоміших ТНК, що відкрили в Україні філії, дочірні компанії, спільні підприємства, можна навести такі –

¹ Мельников А. Б., Снимщикова И. В., Лазгиев М. М. Некоторые противоречия внешнеэкономической экспансии ТНК / А. Б. Мельников, И. В. Снимщикова, М. М. Лазгиев // Вестник Волгоградского государственного университета. Сер. 3, Экон. Экол. – 2014. – №5 (28). – С.128 –135

² Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) із країн світу в економіці України [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. – 2016. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

³ Там же

Coca-Cola Amatil, Procter&Gamble, Philip Morris, R.J. Reynold's Tobacco, Sony, Philips, Bosch, Daewoo Electronics, Samsung та LG¹.

Структуру експорту капіталу з України у 2015 р. наведено на рис. 5.4.

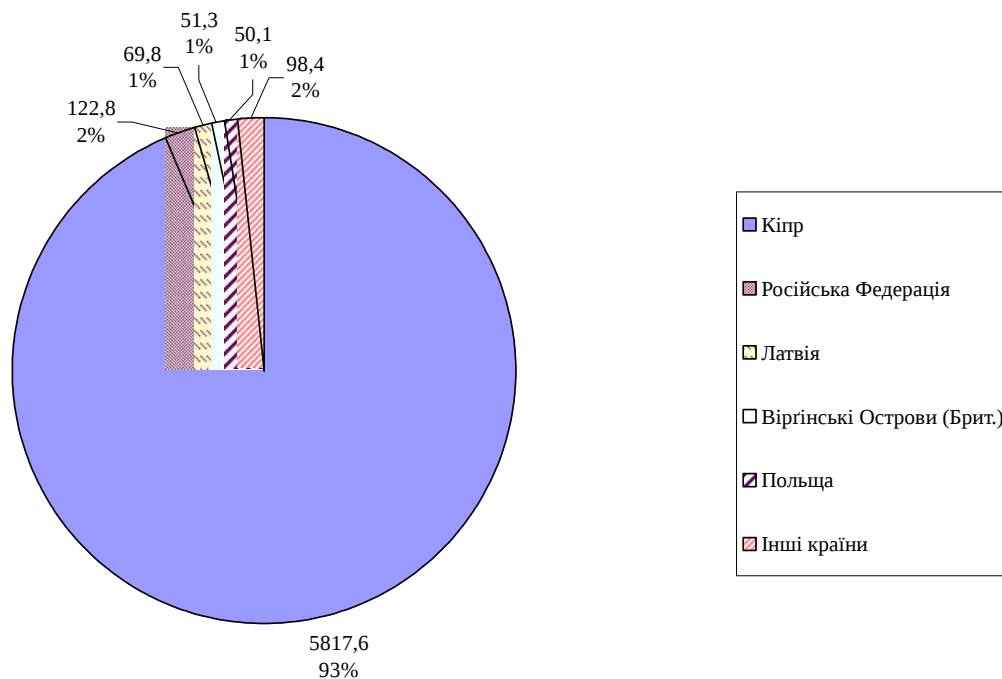

Рисунок 5.4 – ПІІ з України в економіку країн світу у 2015 р., млн дол.²

Як видно з рис. 5.4, ПІІ з України розміщені переважно в таких країнах як Кіпр, Російська Федерація, Латвія та ін. Загальний обсяг ПІІ з України в економіку країн світу у 2015 р. склав 6210 млн дол.

5.2. Еволюція транснаціональних корпорацій, позитивні і негативні наслідки функціонування

Дослідження причин виникнення та розвитку ТНК як суб'єкта міжнародних економічних відносин викликає науковий інтерес багатьох вчених ще з другої половини ХХ ст. Наведемо найбільш розповсюджені підходи.

¹ Беззубченко О. А. Оцінка діяльності іноземних ТНК в Україні / О. А. Беззубченко // Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Економіка. – 2011. – Вип. 1. – С. 50 – 56.

² Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з України в економіці країн світу [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. – 2016. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

З позиції теорії «економії масштабу» виникнення ТНК пов'язане з економічною вигодою, що отримує корпорація від мінімізації середніх витрат внаслідок здобуття позитивного ефекту масштабу.

Представники технологічного напрямку теорії міжнародних корпорацій пояснюють виникнення ТНК технологічною перевагою корпорацій розвинутих країн, які, залишаючи контроль над передовою технологією в головній компанії, створюють іноземні філії для виконання допоміжних операцій.

Теорія міжнародної організації розглядає ТНК як новий рівень розвитку корпорацій, що досягли певного розміру.

Теорія розміщення пояснює виникнення ТНК з позицій причин розташування виробництва товару не в одній країні, а в декількох. Серед таких причин основними є доступ до більш дешевих ресурсів, мінімізація витрат на транспортування, можливість уникнути митних бар'єрів, створення експортного ринку тощо.

Теорія інтернаціоналізації пов'язує виникнення ТНК з внутрішньофірмовими зв'язками, що є більш вигідними, ніж зв'язки між різними незалежними фірмами. Вони сприяють створенню особливого внутрішнього ринку, який регулюється ТНК, що дозволяє більш ефективно реалізовувати вироблену продукцію й розширяти експортні ринки.

Теорія втечі капіталу, досліджуючи причини відпливу підприємницьких капіталів, виділяє серед них такі основні: економічна та політична нестабільність, високий ступінь криміналізації, несприятливий інвестиційний клімат тощо.

З погляду сучасної економічної науки виникнення й розвиток ТНК пов'язані з багатьма чинниками, серед яких основними є недосконалість ринку, від'ємність у ціні капіталу та інших факторів виробництва в різних країнах, наявність обмежень у міжнародній торгівлі, отримання позитивного ефекту масштабу, монопольна влада виробників, значна частина витрат на транспортування в загальній вартості продукції, від'ємності в податковій політиці країн та ін.

З моменту виникнення ТНК пройшли у своєму розвитку декілька етапів, які умовно поділяють на наступні.

Перший етап (з моменту виникнення до 1918 р.): ТНК з'явилися у сфері видобування сировинних ресурсів у колоніальних країнах Африки, Латинської Америки, Азії. При цьому головні компанії ТНК розташовувались у країнах – власниках колоній і займались переробкою видобутої сировини. Самі ТНК являли собою картелі та синдикати.

Другий етап (1918–1939 рр.): у період між світовими війнами в умовах зростання витрат на військові цілі ТНК створювали свій бізнес переважно у військово-промисловій сфері й присвячували свою діяльність виробництву військової техніки та озброєння. Такі ТНК існували у вигляді трестів.

Третій етап (1945–1960 рр.): ТНК зосереджували свою діяльність у нових галузях, серед яких атомна енергетика, електроніка, приладобудування, освоєння космосу тощо, що спиралось на новітні науково-технічні досягнення та розробки. Відбувалася як горизонтальна, так і вертикальна інтеграція виробництва. Створено ринок не тільки сировинних, але й промислових товарів. Стратегічною метою корпорацій становиться розташування трудомістких та шкідливих виробництв у країнах, що розвиваються. Самі ТНК являли собою концерни й конгломерати.

Четвертий етап розвитку ТНК розпочався в останній третині ХХ ст. У цей час прискорився процес злиттів та поглинань, що зумовило концентрацію капіталу у ТНК як найбільш успішних корпорацій, що розвивали міжнародний бізнес. Для створення позитивного іміджу у приймаючих країнах ТНК поступово відмовляються від активної політики переводу шкідливих виробництв у країни, що розвиваються, та починають долучати їх до технологій й досягнень НТП.

П'ятий етап розвитку ТНК з'явився на межі ХХ–ХХІ ст. й продовжується дотепер, коли регіональна економічна інтеграція набрала обертів, особливо в Європі, Азії, Північній та Південній Америці. У своїй діяльності ТНК особливо спираються на наукові здобутки, використовуючи їх й одночасно генеруючи нові. Велике значення набуває інноваційна складова у веденні бізнесу та інформаційні ресурси. На даному етапі ТНК набувають глобального характеру. Виникнення глобальних

корпорацій є результатом еволюційного розвитку міжнародних корпорацій.

Глобальні корпорації – складне інтегроване об'єднання корпоративних структур з геоцентричним типом взаємовідносин, диверсифікованою організаційною структурою, – здійснюють свою діяльність в одній або декількох галузях у глобальному масштабі, є технологічними лідерами, розповсюджують знання й нові технології по всьому світу через мережу своїх підрозділів та суттєво впливають на світові економічні процеси й національні держави¹.

Характерними рисами глобальних корпорацій є:

а) функціонування підкоряється загальносвітовій глобальній стратегії, що враховує світову конкуренцію й спрямована на завоювання ключових світогосподарських позицій у виробництві та реалізації продукції;

б) використання у своїй діяльності глобальних економічних ресурсів;

в) створення системи глобального міжнародного виробництва, розміщеного в більшості країн світу. Так, наприклад, до глобальних корпорацій належать такі найбільші компанії світу, як «Кока-Кола», що розмістила своє виробництво в 190 країнах, «Ай-Бі-Ем» – у 124 країнах².

Бурхливий розвиток ТНК, починаючи з другої половини ХХ ст., зумовлений такими джерелами ефективності їх діяльності:

– переваги володіння й доступу до природних ресурсів, капіталу, науково-дослідних здобутків;

– горизонтальна або вертикальна диверсифікація, що забезпечує економічну стабільність ТНК;

– безпосередня інформованість про кон'юнктуру національних фінансових, товарних, валютних ринків, акумуляція капіталу та його використання в найбільш вигідних умовах та місцях у рамках ТНК;

– близькість до споживача у приймаючій країні, що забезпечує найповнішу інформацію про конкурентів, ємність та можливості освоєння ринку;

¹ Погодаева Т. В. Глобальная корпорация как экономическая категория / Т. В. Погодаева, Е. В. Шавина / Вестник Тюменского государственного университета. – 2013. – № 11. – С. 65 – 74.

² Шагурин С. В. Экономика транснационального предприятия : учеб. пособ. / С. В. Шагурин, П. Д. Шимко. – Санкт-Петербург : СПбГПУ, 2008. – 335 с.

– оптимальне розосередження філій з урахуванням цін, доходів населення, еластичності попиту, доступності факторів виробництва, політичної та соціально-економічної стабільності;

– використання в інтересах ТНК від'ємності в зовнішньоекономічній політиці різних країн, ухилення від обмежень міжнародної торгівлі, наприклад, подолання експортних бар'єрів при виведенні товарів на ринки приймаючих країн за рахунок прямих інвестицій;

– продовження життєвого циклу товарів та технологій за рахунок насичення ними ринків приймаючих країн¹.

ТНК мають позитивні і негативні наслідки функціонування. Діяльність міжнародних корпорацій здійснює неоднаковий вплив на країни їх базування та приймаючі країни².

Позитивними наслідками функціонування ТНК у країнах базування є такі: зростання ефективності використання такого фактора виробництва, як національний капітал у результаті його розміщення в найбільш вигідних країнах; доступ до іноземних ресурсів приймаючих країн; розширення ринків збуту за рахунок їх освоєння у приймаючих країнах.

Негативними наслідками функціонування ТНК у країнах базування виступають: втрата потенційних робочих місць у результаті створення виробництва за кордоном; недоотримання податків до державного бюджету внаслідок створення іноземних філіалів і перенесення до них частки загального прибутку ТНК; ризик конфіскації інвестицій.

Позитивними наслідками функціонування ТНК у приймаючих країнах є: приплив додаткових ресурсів, таких як капітал, технології, управлінський досвід тощо; збільшення обсягів внутрішнього валового продукту та стимулювання економічного зростання; зменшення рівня безробіття та його соціально-економічних наслідків; збільшення доходної частини державного бюджету; розділення ризиків при створенні нових підприємств.

Негативними наслідками функціонування ТНК у приймаючих країнах виступають: насадження чужої культури та іноземних соціоку-

¹ Крейдич Т.В. Тенденции транснационализации мировой экономики в условиях глобализации / Т.В. Крейдич // Вестник МГТУ. – 2010. – Т. 13, № 1. – С. 209 – 214.

² Максименко Я. А. ТНК и перспективы их развития в Украине / Я. А. Максименко // Вестник Национального технического университета «Харьковский политехнический институт». Технический прогресс и эффективность производства. – Харьков : НТУ «ХПИ», 2006. – № 2(1). – С. 131.

льтурних цінностей; захоплення найбільш розвинутих й перспективних галузей виробництва (особливо під час економічних криз) як фундаменту економічного потенціалу; потенційна можливість проникнення в галузі, пов'язані з національною безпекою країни; програш менш ефективних національних виробників подібної продукції в конкурентній боротьбі з ТНК; розташування шкідливих виробництв; здійснення політичного тиску через економічні важелі.

Крім того, у своїй діяльності міжнародні корпорації можуть використовувати трансфертні ціни, які відрізняються від ринкових й використовуються у внутрішньокорпоративній торгівлі між підрозділами однієї корпорації, що знаходяться в різних країнах, з метою переведу прибутку й скорочення податків. Використання трансфертних цін породжує такий негативний наслідок, як недоотримання податкових надходжень до державного бюджету від ТНК. Також діяльність ТНК приводить до монополізації світових ринків тих товарів, які вони виробляють. Протирічними є наслідки використання ТНК провідних технологій, тому що, з одного боку, вони дозволяють більш ефективно використовувати ресурси, а з іншого, – сприяють зростанню безробіття в тих галузях, в яких вони впроваджуються.

Розробка та впровадження виваженої державної програми взаємодії з ТНК дає можливість мінімізувати негативні прояви їх діяльності та отримати максимальний позитивний ефект для національної економіки.

5.3. Політична, наукова, фінансова та воєнна сфери діяльності транснаціональних корпорацій

ТНК здійснюють суттєвий вплив на чинники, що формують конкурентоспроможність як країни базування, так і приймаючих країн. Але діяльність ТНК не обмежується економічною сферою впливу на держави світу.¹

В сучасних умовах розвитку світової цивілізації прямий політичний контроль одних країн над іншими в більшості випадків неможливий, тому сфера впливу зміщується в економічний бік. Оскільки саме ТНК займають важливе місце в сучасній глобальній економіці², оскільки саме вони дозволяють досягати економічного панування в політично незалежних країнах.

ТНК зміцнюють позиції своєї держави на території інших країн, створюючи там філії, отримуючи доступ до ресурсів й ринків збуту приймаючих країн. Також вони позбавляють керівництво своєї країни від подолання можливих протекціоністських бар'єрів інших держав, розміщуючи в них своє виробництво. Таким чином економічні інтереси та відповідна політика ТНК і країн їх базування збігаються.

Іноземна діяльність ТНК найчастіше зумовлює характер зовнішньоекономічних зв'язків держави. Політичний аспект функціонування корпорацій може полягати ще й у тому, що переслідуючи свої економічні вигоди, ТНК можуть намагатися втручатися в політику держави, наприклад, впливаючи на прийняття вигідних для них економічних рішень, та в інший спосіб лобювати свої інтереси. Крім того, могутність ТНК настільки велика, що вони можуть підтримувати ті чи інші політичні сили, впливати на формування внутрішньої та зовнішньої політики, намагаючись досягти своїх економічних цілей.

Воєнна сфера діяльності ТНК також представляє інтерес. Існує думка, що нині забезпечити якісний технічний рівень озброєння можуть

¹ Максименко Я. А. Глобализация как общемировой процесс и место в нем Украины / Я. А. Максименко, Н. О. Сорокина // Вісник Національного технічного університету "ХПІ". – Харків : НТУ «ХПІ», 2012. – № 25(931). – С. 100.

² Дяченко Т. А. Особенности разработки стратегий фирм в условиях глобализации / Т. А. Дяченко // Вестник Национального технического университета «Харьковский политехнический институт». Технический прогресс и эффективность производства. – Харьков : НТУ «ХПИ», 2006. – № 02(1) – С. 73.

тільки ТНК¹. Ураховуючи, що галузь, яка виробляє зброю, є стратегічно важливою для кожної держави, ТНК, існуючи в даній сфері, мають вкрай високу зовнішньополітичну вагомість.

Разом з тим, ТНК мають суттєву внутрішньополітичну вагомість, що пояснюється наступною причиною. Можливість торгівлі зброєю на світовому ринку – це забезпечення сильної позиції держави в зовнішній політиці. Цей факт зумовлює необхідність урахування точки зору ТНК стосовно багатьох політичних питань у випадках, коли оборонні підприємства знаходяться не в державній власності. При неузгодженості інтересів держави і таких ТНК останні можуть згорнути свої потужності або взагалі припинити діяльність, чим завдають великої шкоди державі. Тому важливим є установлення рівноваги між економічними інтересами ТНК та державною політикою.

Істотно зростає вплив ТНК на науково-технологічний розвиток країн. Провідні промислові корпорації здійснюють співробітництво з університетами й науковими центрами, активно фінансуючи їх.

У системі світового господарства існує три основні суб'єкти, які займаються фінансуванням НДДКР: держави, венчурні компанії і ТНК. Саме в лабораторіях і наукових центрах ТНК проводиться основний обсяг наукових досліджень і розробок, що пояснюється такими причинами: у них значно простіший доступ до фінансових ресурсів, ніж у державних структур; ризики фінансових втрат для ТНК значно менші, ніж для венчурних інвесторів. Витрати провідних ТНК на НДДКР можуть перевищувати науково-дослідницькі бюджети багатьох країн, наприклад, щорічно такі витрати у «Дженерал моторс», «Форд» і «ІБМ» становлять приблизно 2 – 3 млрд дол. Нині участь приймаючих країн у НДДКР дедалі зростає. Наприклад, компанія «ІБМ» на початку 90-х років мала за межами США понад 25 тис. науковців, близько 30 лабораторій, в яких здійснювались НДДКР відповідно до науково-технологічної стратегії корпорації².

¹ Шагурин С. В. Экономика транснационального предприятия : учеб. пособ. / С. В. Шагурин, П. Д. Шимко. – Санкт-Петербург : СПбГПУ, 2008. – 335 с.

² Вакуленко С. В. Фінансові механізми інноваційної діяльності транснаціональних корпорацій: дис. ... кандидата екон. наук. : 08.00.02 / Вакуленко Євгенія Володимирівна. – Львів, 2015. – 188 с.

Особливості проведення науково-дослідницької діяльності ТНК полягає у наступному. По-перше, для ефективного використання новітніх розробок ТНК створюють формально незалежні венчурні підрозділи та науково-дослідницькі центри. По-друге, для економії на податках науково-дослідницьку діяльність інвестує не сама ТНК, а компанії, що поглинаються нею. Відповідні витрати в баланс ТНК включаються у статті, пов'язані з поглинанням та злиттям, а не з НДДКР. Свої ж капіталовкладення ТНК здійснює на етапі комерціалізації розробок, зокрема, при організації безпосереднього виробництва нового продукту. По-третє, ТНК виконують державні замовлення на виробництво інноваційної продукції, що фінансуються за рахунок державних коштів за програмою підтримки розробки нових технологій. Отже, ТНК є найважливішими суб'єктами науково-дослідницької діяльності й істотно впливають на світове виробництво інновацій.

Фінансова система ТНК здійснює вплив на стан світових фінансів і окремих національних економік. З іншого боку, фінансові ресурси та грошові потоки ТНК, виступаючи складовою міжнародних фінансових ринків, залежать від загальної системи світових фінансів.

Світові фінанси – складна динамічна система, в якій функціонують такі провідні суб'єкти, як ТНК, транснаціональні банки, портфельні інвестори, міжнародні офіційні позичальники (національні держави, міжнародні урядові та неурядові агенції). Характерною особливістю глобальної фінансової системи є зростаюча роль ТНК і транснаціональних банків у міжнародному русі фінансових потоків.

Фінанси ТНК – система грошових відносин, які виникають у процесі господарської діяльності й необхідні для формування й використання капіталу, доходів і грошових фондів – виступають важливою складовою світової фінансової системи. З одного боку, ТНК виступає суб'єктом попиту на фінансові ресурси, а з іншого, – як потужний інвестор, що може дестабілізувати національний фінансовий ринок і стати провідником кризових явищ у фінансовій сфері (рис. 5.5)¹.

¹ Сапачук Ю.М. Формування стабілізаційних механізмів сучасного фінансового ринку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / Ю. М. Сапачук. – Київ. 2012. – 21 с.

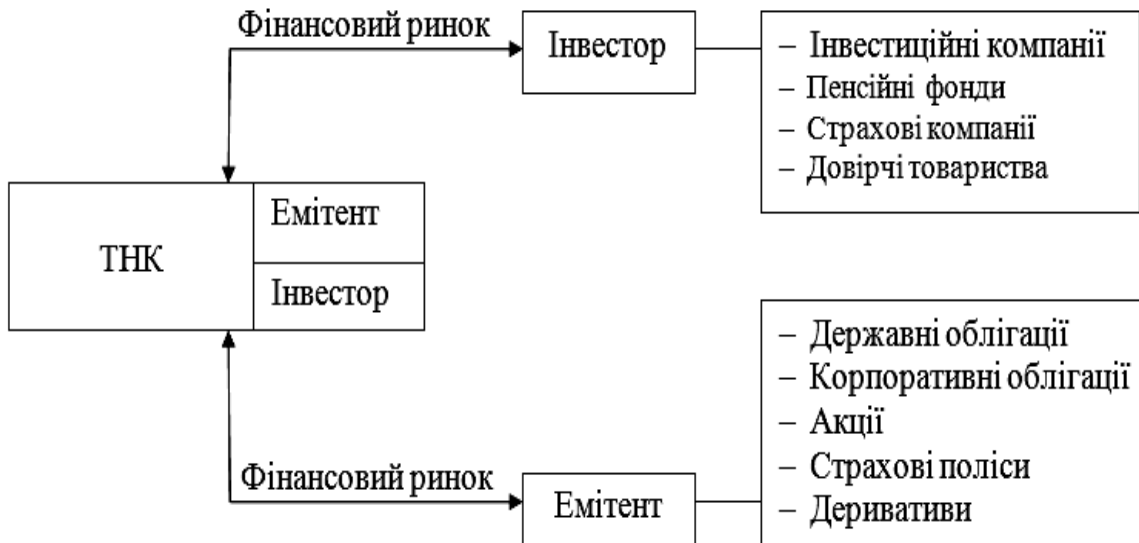

Рисунок 5.5 – Вплив ТНК на стабільність фінансового ринку

Спільно з ТНК діють транснаціональні банки, що складають міжнародну банківську систему світу, яка є фінансовою опорою великого світового бізнесу. Транснаціональний банк (ТНБ) є різновидом ТНК, що функціонує в кредитно-фінансовій сфері світового господарства.

Всесвітнього впливу та економічної могутності ТНК змогли досягти за допомогою ТНБ. ТНБ виступають найбільшими фінансовими установами, що домінують на своїх національних ринках. Їх діяльність характеризується високою часткою міжнародних операцій, а отже, й залежністю від зовнішнього ринку фінансових ресурсів. Здійснення ТНК міжнародних операцій відбувається через розвинену мережу закордонних відділень. У світі ще до початку ХХІ ст. сформувалися три головні фінансові регіони – США, Західна Європа, Японія, у яких згрупувалися найбільші ТНБ світу. Нині ТНБ досягли настільки високого рівня міжнародної концентрації та централізації капіталу, який фактично перетворює їх у міжнародні банківські монополії й дозволяє приймати активну участь в економічному розподілі світового ринку позикових капіталів і кредитно-фінансових послуг.

Отже, глобальний характер діяльності ТНК забезпечує їх проникнення в різноманітні сфери суспільного життя.

Питання для обговорення на семінарському занятті

1. розкрийте сутність, характерні риси ТНК.
2. Охарактеризуйте основні підходи до виникнення ТНК та розкрийте їх еволюцію.
3. Назвіть форми підприємств з іноземними інвестиціями. В чому полягають їх відмінності?
4. Розкрийте позитивні і негативні наслідки ТНК для країн базування.
5. Який вплив чинять ТНК на приймаючі країни?
6. Чим зумовлено збільшення впливу ТНК на глобальну економіку?
7. Охарактеризуйте сучасний стан і тенденції розвитку ТНК.
8. В чому полягає наукова діяльність ТНК? Розкрийте її значення.
9. Які особливості фінансової діяльності ТНК?
10. Охарактеризуйте політичну та воєнну сфери діяльності ТНК.

ПРАКТИКУМ

Завдання 1. *Виберіть правильну відповідь.*

1. Для створення підрозділу ТНК вигідним є, якщо у приймаючій країні відбувається:
 - а) зниження курсу національної валюти;
 - б) надання державних гарантій;
 - в) відміна подвійного оподаткування;
 - г) усі відповіді правильні.
2. Зростання зайнятості належить до:
 - а) негативних наслідків функціонування ТНК у країнах базування;
 - б) позитивних наслідків функціонування ТНК у країнах базування;
 - в) негативних наслідків функціонування ТНК у приймаючих країнах;
 - г) позитивних наслідків функціонування ТНК у приймаючих країнах.
3. Якщо частка капіталу ТНК у зарубіжному підприємстві складає більше 50 %, то це підприємство відносно ТНК називається:
 - а) філія;
 - б) асоційована компанія;
 - в) дочірнє підприємство;
 - г) холдингова компанія.

4. Для країни базування вплив ТНК полягає у:
- а) зростанні зайнятості;
 - б) збільшенні відсоткової ставки;
 - в) збільшенні податкових надходжень;
 - г) зростанні обсягів виробництва.
5. Для приймаючої країни вплив ТНК полягає у:
- а) зростанні зайнятості;
 - б) зменшенні відсоткової ставки;
 - в) збільшенні податкових надходжень;
 - г) усі відповіді правильні.
6. Головна проблема для країни базування полягає у:
- а) можливій експропріації активів ТНК;
 - б) маніпулюванні трансфертними цінами;
 - в) використанні позитивного ефекту масштабу;
 - г) технологічному лідерстві.
7. Головна проблема для приймаючої країни полягає у:
- а) можливій експропріації активів ТНК;
 - б) маніпулюванні трансфертними цінами;
 - в) збільшенні притоку ресурсів;
 - г) технологічному лідерстві.
8. Конкурентні переваги ТНК полягають у:
- а) збільшенні конкуренції;
 - б) збільшенні обсягів внутрішньофірмової торгівлі за трансфертними цінами;
 - в) збільшенні світового обсягу виробництва;
 - г) немає правильної відповіді.
9. Функціонування ТНК у глобальному масштабі приводить до:
- а) стабілізації сукупного обсягу виробництва;
 - б) збільшення світового обсягу виробництва;
 - в) не впливає на сукупний обсяг виробництва;
 - г) немає правильної відповіді.
10. Технологічне лідерство ТНК проявляється в тому, що:
- а) ТНК є розробником технологій;
 - б) ТНК є продавцем технологій;

в) використання технології відбувається в межах закритої внутрішньокорпоративної структури;

г) усі відповіді правильні.

Завдання 2. Визначте, яке з положень правильне, а яке – помилкове. Відповідь поясніть.

1. Внаслідок функціонування ТНК у приймаючій країні зростає експлуатація ресурсів.

2. Вигода від функціонування ТНК у приймаючій країні полягає у зростанні податкових надходжень.

3. Особливістю сучасного етапу розвитку ТНК є те, що технологія розробляється тільки материнською компанією.

4. Використання трансфертних цін дозволяє ТНК підвищити прибутковість.

5. Наслідком функціонування ТНК у країні базування є підвищення зайнятості.

6. рух капіталу у вигляді ПІІ призводить до зміни величини позичкового відсотка у країнах, що беруть у цьому участь.

7. Функціонування ТНК як основних суб'єктів глобальної економіки призводить до втрати контролю держав над економічними процесами.

8. У результаті руху ПІІ зростає питома вага високотехнологічних виробництв.

9. Чим вище рівень митного оподаткування товарів у приймаючій країні, тим вище приплив ПІІ.

10. Негативним ефектом функціонування ТНК для країни базування є можлива експропріація активів ТНК.

6. СИСТЕМА КРИТИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ. АЛЬТЕРГЛОБАЛІЗМ: СУТНІСТЬ І БАЗОВА ПРОГРАМА

6.1. Система критики глобалізації

Глобалізація – це багатогранний процес, який справляє неоднозначний і суперечливий вплив на світове господарство, економічну безпеку держав і розподіл між ними виникаючих господарських вигід та загроз. Глобалізація має як переваги, так і недоліки.

З одного боку, глобалізація відкриває великі можливості, такі як: прискорення уніфікації та поширення передових технологій; стійкість функціонування інформаційної мережі; розвиток творчості та нововведень; економічне зростання на основі інтенсифікації економічного, наукового, культурного розвитку народів; удосконалення механізму розподілу ресурсів, підвищення ефективності їх використання на основі розвитку глобальної конкуренції; підвищення якості життя, поліпшення добробуту сімей, розширення можливостей вибору та доступу до нових ідей, знань. До переваг глобалізації відносять посилення міжнародної координації на базі формування економічного середовища, що ґрунтується на уніфікованих принципах і правилах, зменшення загрози міжнародних конфліктів і війн; поширення ідей гуманізму, демократії, захисту громадянських прав і основних свобод людини.

З іншого боку, глобалізація породжує загрози та ризики, такі як: ризики технологічної диференціації, консервації технологічної і соціальної відсталості країн внаслідок їхньої неконкурентоспроможності, слабкості ресурсної бази; глобальної нерівномірності економічного і соціального розвитку, посилення стратифікації і диспропорцій світової економіки; поглиблення розриву між товарними і фінансовими ринками, загрози глобальних криз; деградації неконкурентоспроможних виробництв, зростання безробіття, викликаного структурною перебудовою та новими вимогами до якості робочої сили, загострення соціальних проблем, ослаблення національних систем соціального захисту; загострення міжнародних конфліктів, національної та релігійної нетерпимості, створення глобальної мережі злочинного бізнесу, міжнародного тероризму; втрати національної ідентичності, руйнування звичайного способу

життя, ціннісних орієнтирів, стандартизації національних культур; транс-націоналізації екологічних, економічних, технологічних проблем, глобальної ядерної катастрофи.¹

Все це посприяло критиці деяких глобалізаційних процесів, які мають неоднозначний вплив на розвиток світової економіки. Критикуючи неоліберальну модель глобалізації, зарубіжні та вітчизняні дослідники звертають увагу на комплекс властивих їй суперечностей між:

- становленням єдиного економічного простору і виникненням потужних регіональних блоків;
- об'єктивною тенденцією до збільшення обсягів виробництва, зростанням продуктивності праці і спрямованістю до поглиблення поляризації доходів і споживання;
- підвищенням ефективності світової економіки та падінням життєвого рівня значної частини населення;
- ефективністю вільного переміщення капіталів і руйнівною спекулятивною діяльністю світової фінансової еліти;
- фінансовим капіталом і віртуальним сектором, промисловим капіталом і реальним сектором глобальної економіки;
- посиленням культурного розмаїття і культурним нівелюванням згідно зі стандартами поп-культури;
- потребою у стабільності і розповсюдженням локальних осередків нестабільності, міжнародної злочинності і тероризму.²

Неоліберальна модель глобалізації має пагубні наслідки не тільки для країн третього світу, але й для розвинених країн. Згідно з твердженням західного економіста, лауреата Нобелівської премії Моріса Алле – «всеохоплююча глобалізація торгівлі між країнами з істотно різними рівнями заробітної плати не може не призвести до безробіття, до падіння темпів економічного зростання, нерівності та бідності».³

¹ Базилевич В.Д. Экономическая теория: политэкономия: Учебник / В.Д. Базилевич, В.Н. Попов, Е.С. Базилевич, Н.И. Гражевская / Под ред. В.Д. Базилевича. – Москва : Рыбари; Киев : Знання, 2009. – 870 с.

² Пирогов Г.Г. Стратегии глобализации в условиях цивилизационного многообразия мира / Г.Г. Пирогов // Глобализация, конфликт или диалог цивилизаций? – Москва: Новый век, 2002. – С.224 – 226.

³ Алле М. Глобализация: разрушение условий занятости и экономического роста, экономическая очевидность. / М. Алле. – Москва: ТЕИС, 2003. – С.22 – 33.

Таким чином, критика глобалізації будується на невизнанні її сприятливих наслідків і наголошенні на тому, що сили, які стоять за глобальними економічними трансформаціями, виступають проти використання глобальних регуляторних інструментів, сприяють створенню транснаціональних утворень, дії яких підривають стабільність державних соціальних структур, не відповідають суспільним потребам і є абсолютно неконтрольованими. Найбільш відомими критиками глобалізації є американські економісти Д. Барбер, Д. Кортон, Г. Дейлі, П. Бьюкенен, Дж. Голдсміт.

Противники глобалізації акцентують увагу на тому, що сотні мільйонів трудящих постійно перебувають під негативним впливом глобальних потрясінь (фінансових, політичних, військових) внаслідок активізації конкурентної боротьби на ринках, зростаючої нерівності у прибутках, відсутності гарантії зайнятості для населення, відчуженості від результатів виробництва тощо. Також вони виступають проти експлуаторської сутності приватного капіталу, проти гігантів міжнародного бізнесу, що зробили увесь світ ареною експлуатації праці капіталом. Глобальний капітал, у контексті їхньої критики, має за мету сприяти створенню такого світового устрою, який би захищав інтереси робітників у процесі виробничих відносин капіталістичної системи. Для цих критиків глобалізація персоніфікується з активізацією корпоративної влади у світі, а СОТ є останнім за часом виникненням уособленням усієї системи глобального корпоративного управління.

Противники глобалізації, насамперед у США, акцентують свою увагу на загрозі втрати державою свого національного суверенітету. Культурні та етнонаціональні цілі держави вимагають підтримки сильного й ефективного державного регуляторного механізму. Тому глобалізація, яка ігнорує особливості національних культур в усіх їх проявах і намагається їх уніфікувати, сприймається найголовнішим руйнівником релігійних і родинних цінностей, суспільної солідарності. Неоконсерватори наводять приклад США як країни з ідеалами, в якій віра в демократію є спадщиною американської традиції.

Комунітаристи (communitarianism, від англ. «community» – спільнота) – впливовий напрям в американській соціальній теорії, що сфор-

мувалася у 1990-х навколо ідей і праць А. Етціоні. Практично з самого моменту виникнення розвивався не тільки як соціальна філософія, але і як соціально-політичний рух, що відстоює інтереси громад у відносинах з державою і бізнесом. Комунітаристи протиставляють глобалізацію невеликим сусідським спільнотам, які являють собою основу реальної демократії й охорони прав громадян. Світові ринки, через їхню колосальну віддаленість, підривають власність громадян – базис, на який спирається сучасна демократія. Жодна система трудової мотивації, на їхню думку, нездатна замінити сусідські спільноти.

Професійні спілки, культурні традиціоналісти також жорстко критикують глобалізацію. Саме той факт, що процеси глобалізації абсолютно ігнорують політичний лад окремої країни заради досягнення цілей абстрактної загальної стабільності, передбачуваності, викликає активний супротив серед суспільно свідомих рухів і окремих громадян.

Таким чином, на засадах критики глобалізації виникає ідеологія альтерглобалізму.

6.2. Історія розвитку та становлення ідеології альтерглобалізму

Ідеологічною основою антиглобалістського руху стало декілька праць, в тому числі книга канадської журналістки Наомі Кляйн «Люди-на проти брендів», в якій піддавалася критиці виробнича політика ТНК і повсюдне насадження брендів у масовій культурі. Також на формування руху вплинули пацифістські та антиімперіалістичні течії політичної думки, внаслідок чого активісти руху розділяють погляди на зовнішню політику США таких авторів, як Ноам Хомськи і Сьюзан Зонтаг.

В останні два десятиріччя підйом протестного руху проти неоліберальної глобалізації є одним з яскравих проявів соціальної активності. Перехід до неолібералізму як стратегії економічного розвитку, здійснений урядами провідних країн Заходу, і перш за все Великобританії і США, з метою подолання економічного спаду та підвищення конкурентоспроможності національних економік на початку 70-х років, відзначився низкою політичних та економічних реформ, які передбачали дерегуляцію соціальної сфери, приватизацію державної власності й скорочення витрат на соціальну сферу. Неоліберальна парадигма стала визна-

чальною також у системі міжнародних економічних відносин. Паралельно здійснювалося посилення регулюючої ролі глобальних інститутів – МВФ, Світового банку і Світової організації торгівлі (СОТ)¹.

Значну увагу неоліберали приділяли глобалізації, становленню єдиного економічного, інформаційного, культурного і соціального простору, а також поширенню західних демократичних цінностей у всіх країнах світу та поглибленому впровадженню їх у соціальні структури і суспільне життя. В явищі глобалізації неоліберали бачать наочне підтвердження правоти своєї парадигми, стверджуючої необхідність створення наднаціональних структур – аж до світового уряду (світового управління). Глобалізація та ерозія національного суверенітету, у тому числі й у вирішенні національних економічних проблем, посилили увагу суспільства до зростання глобальної могутності міжнародних інститутів і впливу ТНК при відсутності прозорості та звітності в їхній діяльності.

Зміцнення неоліберального фундаменталізму у світовій економіці та запевнення його прибічників щодо відсутності альтернативи неоліберальній глобалізації стимулювали на початку 90-х років дискусії з питань можливості утворення умов для більш соціально, економічно і екологічно справедливої глобалізації. У дискусіях, що відбулись у багатьох країнах світу, противники глобалізації поступово формулювали спільні позиції з основних проблем сучасного етапу розвитку світової економіки. Сформувалось загальне уявлення про відповідальність міжнародних фінансових і економічних організацій за політичні конфлікти та економічні провали як в окремих країнах, так і в цілих регіонах світу. У суспільній свідомості затверджувалось уявлення про те, що в основі всіх тих проблем, які мала світова економіка й окремі країни протягом 80 – 90-х років, – це неолібералізм та діяльність міжнародних організацій².

Економічні наслідки неоліберальної глобалізації об'єднали в опозицію до неї найрізноманітніші сили. Неоліберальні реформи стимулювали активність різних соціальних сил у країнах Півночі. Робочий рух в індустріальних державах протягом 80 – 90-х років виступав проти при-

¹ Альтерглобализм и антиглобалистские движения в современном мире: Сб. обзоров и реф. / РАН. ИНИОН. Центр науч.-информ. исслед. глобал. и регион. пробл. Отд. глобал. пробл. – М., 2006. – С.7

² Альтерглобализм и антиглобалистские движения в современном мире: Сб. обзоров и реф. / РАН. ИНИОН. Центр науч.-информ. исслед. глобал. и регион. пробл. Отд. глобал. пробл. – М., 2006. – С.8

ватизації підприємств, наступу на права робітників, спаду виробництва, структурних перетворень у промисловості й переведення робочих місць до країн, що розвиваються. Екологи виступали проти СОТ, торгові правила та регулююча діяльність якої негативно впливала на ефективність національного законодавства та заходи в галузі охорони довкілля. У Північній Америці в ці роки проводилися масові кампанії проти створення на континенті зони вільної торгівлі. Так, у 1988 р. канадські активісти та націоналісти активно протестували проти лібералізації торговельного режиму між США та Канадою, вважаючи, що це спричинить скорочення робочих місць, соціальних програм і призведе до втрати культурної ідентичності. Підписання угоди про створення Північноамериканської зони вільної торгівлі (НАФТА) викликало протести в усіх країнах континенту. Проти угоди виступали як традиційні противники вільної торгівлі (профспілки, націоналісти, екологи), так і нові об'єднання, такі як «Союз захисту відповідальної торгівлі» (Alliance for Responsible Trade), «Громадянська кампанія проти вільної торгівлі» (Citizens Trade Campaign) у США, мексиканська мережа громадянських заходів проти вільної торгівлі (RAMALK). У країнах Півдня 80-ті роки також були відзначені зростанням протестних настроїв – проти економічних криз, спровокованих політикою структурної адаптації (structural adjustment), нав'язаної МВФ, проти зростаючої нерівності між країнами Півдня та Півночі та величезних боргів, які мають країни, що розвиваються.

Провали економічних реформ, здійснених згідно з неоліберальними рецептами Світового банку та МВФ, призвели до радикалізації громадянського суспільства і політичних партій у країнах Латинської Америки. Фінансові кризи у Південно-Східній Азії в 1997 р. стимулювали антиглобалістські настрої. Більшість організацій громадянського суспільства країн, що розвиваються, почали активно співпрацювати між собою та розвивати міжнародні контракти з організаціями країн Півночі. Зокрема, в ході переговорів щодо створення зони вільної торгівлі в Латинській Америці паралельно із переговорами міністрів торгівлі і головами урядів в Чилі, Бразилії, Коста-Риці були запропоновані “народні саміти”. Такі саміти були організовані активістами країн – учасниць форумів Азіатсь-

ко-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС) під час зустрічі голів держав та урядів країн АТЕС у Ванкувері та Манілі.

Незадоволення наслідками впровадження у життя неоліберальної моделі глобалізації кристалізувалося у транснаціональний рух протесту, який і одержав назву антиглобалістського, або альтерглобалістського. Перші масові виступи проти неоліберальної глобалізації і міжнародних інститутів відбулися у 1997 р. у Парижі – проти прийняття Міжнародної угоди з інвестицій, що були організовані рухами і організаціями, які виступають за «глобальне громадянське суспільство»; наприкінці 1999 р. – у Сіетлі проти розширення сфер діяльності СОТ. Ці акції протесту стали демонстрацією здатності соціальних рухів ефективно протистояти єдиним фронтом викликам неоліберальної глобалізації, що нав'язувала країнам та цілим континентам несправедливі правила міжнародної торгівлі, порушуючи права людини і права працівника, негативно впливаючи на навколишнє середовище. Сіетл став новим етапом в історії соціальних рухів, оскільки об'єднав активістів з різних країн світу, надавши транснаціонального характеру колективним заходам і протесту.

Результатом критичного оцінення неоліберальної глобалізації та її наслідків стало визнання більшістю учасників соціальних рухів того факту, що вона спричинила виникнення всіх проблем, проти яких вони борються: чи то деградація довкілля, переведення робочих місць у країни з більш низькою заробітною платою, порушення прав людини на напівлегальних підприємствах у країнах, що розвиваються, зростання бідності та нерівності у світі, борги, які ставлять на межу катастрофи численні країни, що розвиваються, тощо². У відповідь на матеріалізацію світу альтерглобалізмом висувуються широкі гуманні, соціальні, культурні, екологічні гасла – скасування боргів країнам, що розвиваються, встановлення демократичного контролю над фінансовими ринками та їх інститутами, надання права на працю і гідну заробітну плату, вимоги до екологізації виробництва, рівноправ'я між статями, заборона на примусову та дитячу працю, захист прав етнічних меншин і багато інших.

¹ Альтерглобализм и антиглобалистские движения в современном мире: Сб. обзоров и реф. / РАН. ИНИОН. Центр науч.-информ. исслед. глобал. и регион. пробл. Отд. глобал. пробл. – М., 2006. – С.9

² Альтерглобализм и антиглобалистские движения в современном мире: Сб. обзоров и реф. / РАН. ИНИОН. Центр науч.-информ. исслед. глобал. и регион. пробл. Отд. глобал. пробл. – М., 2006. – С.5-9

Цілком закономірним з цього приводу є заклик Європейського соціального форуму (ЄСФ) до суспільних рухів цього континенту щодо необхідності боротьби: проти неолібералізму, проти війни, проти расизму, проти сексизму і гомофобії; за права та «іншу Європу». Демократичні вимоги антиглобалістів спрямовані на збереження та зміцнення громадського контролю над проблемою вирішення долі людей у країні, регіоні, суспільстві, світі. Саме тому ключовими пунктами їхньої програми є соціальні питання¹. Таким чином можна зауважити, що ідеологія альтерглобалізму виникла на базі неоліберальної моделі глобалізації з її негативними наслідками та суперечностями.

6.3. Представники альтерглобалізму: ідеї та погляди

Ідейним родоначальником руху прийнято вважати американського економіста, лауреата Нобелівської премії Джеймса Тобіна, який запропонував стягувати хоча б символічний податок на фінансові спекуляції і спрямовувати отримані кошти на соціальні потреби. За ставкою податку в 0,1 % утворюється сума в сотні мільярдів доларів².

Відомий український економіст-міжнародник Т. В. Кальченко вважає альтерглобалізм «оберненою стороною» процесу глобалізації, новим типом базової демократії, метою якої є презентація і втілення нових принципів функціонування світової системи, які ґрунтуються на засадах соціального партнерства, соціального захисту та на інституті соціальної держави й реальних демократичних цінностях. Характерними виразниками ідеології альтерглобалізму є різноманітні антиглобалістські рухи і організації³. Академік О. Т. Богомолів зазначає, що те, що одержало клеймо «антиглобалізм», у дійсності є зовсім не запереченням об'єктивного процесу світового розвитку, а протестом проти його сучасних форм, які склалися під впливом інтересів провідних індустріаль-

¹ Кальченко Т. В. Глобальна економіка : навч. посіб. / Т. В. Кальченко. – Київ : КНЕУ, 2009. – 364 с.

² Patomaki H. The Tobin Tax: A New Phase in the Politics of Globalization? / Heikki Patomaki // Globalization and Economy. Vol. 2. Globalizing Finance and the New Economy / Ed. by P. James, H. Patomaki. – Los Angeles: Sage publications, 2007 (Central currents in globalization). – 338р.

³ Кальченко Т. В. Глобальна економіка : навч. посіб. / Т. В. Кальченко. – Київ : КНЕУ, 2009. – 364 с.

них держав, насамперед США, і не враховують необхідною мірою проблем решти світу¹.

Погляди американського економіста та громадського діяча Л. Ларуша та словенського філософа А. С. Жижика спрямовані на аналіз сучасної моделі глобалізації та її критики. Л. Ларуш протипоставляє віртуальній економіці реальну, яка виробляє відчутні блага. А. С. Жижик ключовим протиріччям на сучасному етапі вважає протиріччя між ідеологією прав людини, рівності, світової держави та ідеологією споживання, яка орієнтує людину на отримання задоволення. Його критика загалом поширюється на основи глобалізму як ідеології. Він обвинувачує Захід у переході до «прихованого фашизму» під вивіскою лібералізму. Ідеологічно альтерглобалістський рух підтримують і багато інших науковців та громадсько-політичних діячів: індійська вчена, учасниця екологічного руху і феміністка Вандал Шива; засновник АТТАС, головний редактор «Ле Монд Дипломатик» Ігнасіо Рамоне та інші.

Цеглинкою в ідеологічне підґрунтя руху лягла книга лауреата Нобелівської премії з економіки за 1999 р. Амартія Кумара Сіна «Розвиток свободи» (Development as Freedom). Хоча її автор і не зараховує себе до антиглобалістів, ця робота принесла усвідомлення того, що розвиток країн третього світу повинен розумітися як розширення можливостей людини, а, отже, має бути пристосований не тільки до завдань збільшення ВВП, але і до позитивних змін у сфері освіти та охорони здоров'я.

Розширили розуміння залежності і економічної недорозвиненості в капіталістичному світі роботи Іммануїла Валлерстайна, особливо ті, що розкривають тему глобальної структурної кризи, яка вразила весь світ, що має, на його думку, дві важливі риси. Перша з них – це повна відсутність тієї сили, яка могла б урівноважити системні коливання. Більш того, у своєму нинішньому стані система настільки чутлива, що навіть невеликі соціальні мобілізації у змозі спричинити дуже серйозні наслідки – так званий «ефект метелика». Друга ключова риса структурної кризи полягає в хаотичній будові двох таборів, що ведуть боротьбу

¹ A-Brief-History-of-the-Alter-globalization movement. Available at: <http://www.booksandideas.net/A-Brief-History-of-the-Alter.html>

за те, яка система прийде на зміну нинішній. В. Валлерстайн назвав ці дилеми «духом Давосу» і «духом Порту-Алегрі».

У цілому погляди американського дослідника І. Валлерстайна базуються на тому підґрунті, що сучасна світова економіка була і вважається капіталістичною економікою. Її основною рушійною силою є нескінченне накопичення капіталу. Її межі визначають поділ праці, який охоплює земну кулю, починаючи з середини ХІХ ст. Суверенні держави виникли в рамках цих меж, вони об'єднані в міждержавну систему. Накопичення капіталу відбувається в межах часткового вільного світового ринку. Різна потужність держав викликає нерівномірний розподіл світового прибутку, забезпечуючи постійне його переміщення від периферії до центру. Капіталістична економіка має періодичні цикли розширення і скорочення, викликані монополізацією економічного життя.¹ На думку І. Валлерстайна, майбутнє світу буде визначатися саме в ході спроб налагодження повноцінного діалогу між Державою (урядами національних держав і всіма їх об'єднуючими міжнародними наднаціональними структурами) і Громадянським суспільством (яке багато дослідників уже визначають терміном «глобальне»).

Таким чином, можна підкреслити, що неоліберальна модель глобалізації є лише однією з можливих альтернатив багатовекторного процесу глобальної трансформації світової економіки та потребує реформування.

6.4. Мета та основні напрями альтерглобалізму.

Програма альтерглобалізму

Альтерглобалізм (альтернатива глобалізму) – це теорія й ідеологія демократичної глобалізації, ідейно-політичного обґрунтування нового світового порядку з позицій широкої демократичної громадськості. Альтерглобалізм – соціально-політичний рух, який виник наприкінці ХХ ст. і виступає за глобалізацію в інтересах громадян. Він ставить за мету змінити основні параметри глобалізації. Будучи спочатку частиною антиглобалістського руху, альтерглобалізм виокремлюється із зага-

¹ Базилевич В.Д. Экономическая теория: политэкономия: Учебник / В.Д. Базилевич, В.Н. Попов, Е.С. Базилевич, Н.И. Гражевская / Под ред. В.Д. Базилевича. – Москва : Рыбари; Киев : Знання, 2009. – 870 с.

льнопротестного відношення до глобалізації, тобто антиглобалізму. Вперше ідеї альтерглобалізму було розповсюджено у 2001 – 2002 рр. на соціальних форумах у Порту-Алегрі та у Флоренції. Альтерглобалізм не просто критикує глобалізацію за її негативні наслідки для людства, але й пропонує іншу стратегію глобалізації, яка мала б гуманістичний зміст, провадилася б в інтересах широкого кола учасників й вела до формування глобального громадянського суспільства. Альтерглобалізм об'єднує сили, які не приймають ідеологію, форми й наслідки глобалізації, але визнають її об'єктивний характер і висловлюють сподівання на можливість глобалізації з «людським обличчям»¹.

Основною метою руху є розвиток процесів інтеграції економік, народів і культур на основах демократії, соціальної справедливості, поваги до самостійності та самобутності національно-культурних утворень

Антиглобалістський рух є мережевою соціальною організацією, яка має такі риси: неієрархічність, децентралізація, переважно горизонтальна і/або функціональна кооперація учасників; гнучкість, швидка зміна форм і конфігурацій; легкість і швидкість створення і розпаду структур, їх абсолютна відкритість для входу і виходу; загальнодоступність мережевих ресурсів (у першу чергу інформаційних); рівні права учасників мережі, незалежно від їх ролі, масштабу, ресурсного потенціалу; антиринкове спрямування; унікальність конструктивних властивостей мереж. Антиглобалістський рух керується сукупністю правил, принциповими з яких є: інтернаціоналізм руху; інтеркласовість і інтерідеологічність; антигегемоністський характер³.

Загальними цілями антиглобалізму є висунення альтернативної концепції побудови світової системи, майбутні учасники якої не претендують на монополізацію прав глобального управління, а керуються у своїх діях існуючою в суспільстві громадською думкою. Як проголо-

¹ Глобалистика: Международный междисциплинарный энциклопедический словарь / Гл. ред.: И. И. Мазур, А. Н. Чумаков. – М. – СПб. – Н.Й.: ИЦ “ЕЛИМА”, ИД “Питер”, 2006. – С.24.

² Patomaki H. The Tobin Tax: A New Phase in the Politics of Globalization? / Heikki Patomaki // Globalization and Economy. Vol. 2. Globalizing Finance and the New Economy / Ed. by P. James, H. Patomaki. – Los Angeles: Sage publications, 2007 (Central currents in globalization). – 30 p.

³ Кальченко Т. В. Глобальна економіка : навч. посіб. / Т. В. Кальченко. – Київ : КНЕУ, 2009. – 364 с.

шують самі антиглобалісти, їх метою є «навчати, мобілізувати і надихати людей на активні дії»¹.

Основні принципи антиглобалістів – це: солідарність, співробітництво і відповідальність; організація на принципах вільної, добровільної і ефективно діючої асоціації; самоорганізація і самоуправління².

Антиглобалістська діяльність організується переважно навколо таких тем: 1) анулювання боргів країн Півдня; 2) виступи проти діяльності СОТ; 3) реформа міжнародних фінансових організацій і прийняття нової Бреттон-Вудської угоди; 4) введення податку на фінансові операції. Основними загальними цілями альтерглобалістського руху є: у середньостроковому плані – анулювання або реорганізація і демократизація нинішніх наднаціональних структур (СОТ, МВФ, Всесвітнього банку), забезпечення прозорості в їхній діяльності; у довгостроковому плані – розробка альтернативних, демократичних механізмів прийняття рішень з міжнародних проблем, усунення соціальних, економічних, екологічних диспропорцій між державами. За ідеологічною ознакою рух може розглядатися як: 1) протест проти системи, мотивований етичними міркуваннями; 2) виступи за реформу існуючої міжнародної економічної системи і надання їй демократичного, соціального і екологічно орієнтованого спрямування; 3) боротьба за створення альтернативної системи управління в рамках світової економіки; 4) радикальні виступи проти капіталістичної системи у цілому³.

Прибічники альтернативної глобалізації наполягають на створенні Всесвітнього парламенту, депутати якого мають обиратися прямим голосуванням усіх громадян світу. Прибічники радикальних заходів з подолання неоліберальної глобалізації виступають проти ринкової економіки суспільства споживання, «тиранії торговельних марок», приватної власності. Борці за «глобальну справедливість» виступають проти деградації навколишнього середовища, руйнації культурної ідентичності та у більш глобальному сенсі проти «комерціалізації» і приватизації сві-

¹ Там же.

² Кальченко Т. В. Глобальна економіка : навч. посіб. / Т. В. Кальченко. – Київ : КНЕУ, 2009. – 364 с.

³ Альтерглобализм и антиглобалистские движения в современном мире: Сб. обзоров и реф. / РАН. ИНИОН. Центр науч.-информ. исслед. глобал. и регион. пробл. Отд. глобал. пробл. – Москва, 2006. – 152 с.

ту. Звідси критика в першу чергу спрямовується на діяльність ТНК і фінансових інститутів, що керуються у своїй діяльності виключно короткостроковими цілями максимізації прибутків, нехтуючи соціальними та екологічними нормами й інтересами¹. Основними видами діяльності антиглобалістського руху є зустрічі, демонстрації проти проведення офіційних самітів міжнародних інститутів тощо.

Учасники руху проводять «соціальні форуми», на яких аналізується процес глобалізації, обговорюються способи опору та альтернативні пропозиції. У цілому, етапність дій антиглобалістів може реалізовуватися: 1) у короткостроковій перспективі – шляхом зриву конференцій, зустрічей, заходів наднаціональних організацій та концернів поряд з цілеспрямованим завданням надання збитків окремим корпораціям, підприємствам через бойкотування, пошкодження майна, хакерські атаки на системи управління; 2) у середньостроковій перспективі – анулюванням або реорганізацією та демократизацією конференцій існуючих наднаціональних організацій і таких, як СОТ, МВФ, Світовий банк; 3) у довгостроковій перспективі – розробленням альтернативних варіантів прийняття рішень щодо усунення соціальних, економічних, екологічних розбіжностей між державами².

Міжнародний антиглобалістський рух організований у вигляді відкритої мережі, яка ґрунтується на альянсі соціальних структур і не має керівної ланки. У широкому спектрі руху представлені такі категорії громадських організацій та верстви населення: організації, що займаються вирішенням проблем відносин Північ – Південь, а також висловлюють солідарність і симпатії до визвольних рухів у країнах Близького Сходу, Латинської Америки тощо; об'єднання безробітних, представники руху за права жінок; захисники тварин та довкілля; представники лівих, антифашистських кіл; представники анархо-синдикалістських кіл; представники кіл «чистих антиглобалістів»³. В умовах трансформаційних процесів сформувався державний альтерглобалізм, який реалізується у політиці деяких урядів і лідерів. Між держа-

¹ Альтерглобализм и антиглобалистские движения в современном мире: Сб. обзоров и реф. / РАН. ИНИОН. Центр науч.-информ. исслед. глобал. и регион. пробл. Отд. глобал. пробл. – Москва, 2006. – 152 с.

² Кальченко Т. В. Глобальна економіка : навч. посіб. / Т. В. Кальченко. – Київ : КНЕУ, 2009. – 364 с.

³ Там же.

вним альтерглобалізмом і суспільним альтерглобалізмом установилася взаємодія: державні діячі беруть участь у соціальних форумах і підтримують ряд суспільних ініціатив; з іншого боку, державні проекти користуються широкою підтримкою громадських організацій. Суспільний і державний сегменти альтерглобалістського руху взаємозалежні: один забезпечує іншому соціально-політичну підтримку, зокрема електоральну базу; інший може дати першому конструктивну перспективу.

Програма антиглобалістів передбачає розвиток двох взаємопов'язаних напрямів – трансформістського (зміцнення системи самоуправління) і руйнівного (протидія укріпленню влади корпоративного капіталізму). Трансформістський напрям антиглобалістського руху очолюється французькою організацією АТТАК («За податок Тобіна на користь громадян»), що утворювалась з метою боротьби із спекулятивними переміщеннями фінансового капіталу, охопила своєю діяльністю більш ніж 50 країн світу. Зараз її завданням є обмеження впливу фінансового капіталу і тим самим оздоровлення сучасної капіталістичної системи. Ця структура виступала за рішучу протидію «Багатосторонній угоді про інвестиції», яка, на думку керівника комітету з проблем світової торгівлі руху «Громадянське суспільство», є таємно укладеною між розвинутими країнами з метою координування інвестиційної політики стосовно країн Третього світу. Саме тому навколо АТТАК об'єдналися екологічні, жіночі організації, профспілки. Заклики до зміцнення суверенітету та влади національних держав на противагу транснаціональному контролю лунають з боку організацій з країн Третього світу, а також з боку поміркованого крила антиглобалістів країн світового авангарду¹.

Представники руйнівного крила антиглобалістів вважають плани АТТАК та інших поміркованих альтерглобалістських структур реформістськими, утопічними і нездійсненними, оскільки їх реалізація суперечитиме інтересам панівних кіл і груп всередині глобального суспільства. Вкрай лівий альтерглобалізм, що значною мірою успадковує анархістські традиції, відмовляється бачити в державі нейтральний інститут регулювання і стимулювання розвитку національного добробуту. Він

¹ Кальченко Т. В. Глобальна економіка : навч. посіб. / Т. В. Кальченко. – Київ : КНЕУ, 2009. – 364 с.

закликає до демонтажу державних структур на користь самоорганізованого суспільства¹.

Прибічники альтерглобалістського руху акцентують увагу на тому, що необхідна нова модель глобалізації, якій були би притаманні такі ознаки:

- відновлення рівноваги між ринковими і зовнішніми регуляторами у світовому масштабі;
- гуманізація і орієнтація на загальнолюдські цінності, дотримання громадянських прав і свобод, визнання культурної самобутності усіх народів світу;
- розвиток діалогу та партнерства цивілізацій, проголошення взаємодії і співпраці універсальних форм людських відносин, перевага економіки над політикою;
- забезпечення балансу інтересів і рівності можливостей для всіх країн, визнання специфічних потреб розвитку;
- демократизація діяльності міжнародних організацій, формування ефективного механізму координації дій національних держав;
- усунення практики подвійних стандартів у відносинах між країнами, ліквідація штучних бар'єрів для поширення знань та інформації, розширення доступу до нових ідей, науково-технічних досягнень з метою зростання добробуту і якості життя населення всіх країн;
- забезпечення більшої інформованості суспільства щодо проблем глобалізації, залучення незалежних громадських і наукових організацій до розробки та прийняття господарських рішень на всіх рівнях влади;
- екологічна і соціальна спрямованість економічного розвитку, гармонійне відтворення людини, соціальних відносин, чистого довкілля;
- формування багатополюсного світу, співпраця національних держав і міжнародних організацій у вирішенні глобальних проблем.

Питання для обговорення на семінарському занятті

1. У чому полягає сутність критики глобалізації?
2. Що спричинило виникнення антиглобалістських рухів?
3. Назвіть основні переваги та недоліки глобалізації.
4. Назвіть основні напрямки антиглобалістського руху.

¹ Кальченко Т. В. Глобальна економіка : навч. посіб. / Т. В. Кальченко. – Київ : КНЕУ, 2009. – 364 с.

5. У чому полягає сутність терміну «альтерглобалізм»?
6. Які основні цілі та завдання альтерглобалістів?
7. Назвіть види діяльності антиглобалістського руху.
8. Організація АТТАК: основні цілі та завдання.
9. Історія розвитку альтерглобалізму.
10. У чому полягає сутність програми альтерглобалізму?

ПРАКТИКУМ

Завдання 1. *Виберіть правильну відповідь.*

1. Програма антиглобалістів передбачає розвиток двох взаємопов'язаних напрямків:

- а) трансформістського і руйнівного;
- б) трансформістського і меркантилістського;
- в) неокейнсіанського і руйнівного;
- г) неокейнсіанського і марксистського.

2. Відповідно до пануючого у світі матеріалістичного ставлення антиглобалісти пропонують гасла:

- а) скасування боргів країнам, що розвиваються; демократичний контроль над фінансовими ринками;
- б) рівноправність між чоловіками і жінками; заборона на примусову дитячу працю;
- в) надання права на працю та гідну заробітну плату; захист прав етнічних меншин;
- г) усі відповіді правильні.

3. Противники глобалізації правого політичного флангу:

- а) це противники, насамперед, експлуаторської сутності корпоративного капіталу, а також діяльності СОТ;
- б) це противники уніфікації культурних, сімейних, релігійних і національних цінностей;
- в) це противники «руху антиглобалістів»;
- г) це противники військових конфліктів.

4. Противники глобалізації лівого політичного флангу:

- а) це противники, насамперед, експлуаторської сутності корпоративного капіталу, а також діяльності СОТ;

б) це противники уніфікації культурних, сімейних, релігійних і національних цінностей;

в) це противники «руху антиглобалістів»;

г) це противники військових.

5. Ідея про те, що глобалізація веде до дестабілізації валютних ринків, належить:

а) П. Хірсту і У. Томпсону;

в) П. Бьюкенену;

б) Я. Бхагваті і П. Крюгману;

г) Дж. Грею.

6. Ідея про те, що глобалізація веде до послаблення позицій США належить:

а) П. Хірсту і У. Томпсону;

в) П. Бьюкенену;

б) Я. Бхагваті і П. Крюгману;

г) Дж. Грею.

7. Основними загальними цілями альтерглобалістського руху є:

а) анулювання або реорганізація і демократизація нинішніх наднаціональних структур (СОТ, МВФ, Всесвітнього банку), забезпечення прозорості їх діяльності;

б) розробка альтернативних, демократичних механізмів прийняття рішень з міжнародних проблем;

в) усунення соціальних, економічних, екологічних диспропорцій між державами;

г) усі відповіді є правильні.

8. Ідея про те, що глобалізація – це міф, метою якого є приховування конфронтації між блоками країн НАФТА, ЄС і АТР, а також приховування інформації щодо посилення світової нерівності, належить:

а) П. Хірсту і У. Томпсону;

в) П. Бьюкенену;

б) Я. Бхагваті і П. Крюгману;

г) Дж. Грею.

9. Антиглобалістська діяльність організується переважно навколо таких тем:

а) анулювання боргів країн Півдня;

б) виступи проти діяльності СОТ;

в) реформа міжнародних фінансових організацій і прийняття нової Бреттон-Вудської угоди, введення податку на фінансові операції;

г) усі відповіді є правильні.

10. Завданням організації АТТАК є:

а) стимулювання капіталовкладень у сферу виробництва;

- б) передача коштів, виручених за рахунок «податку Тобіна», на соціальні потреби та розвиток країн «третього світу»;
- в) скасування інституту «держави» і «влади»;
- г) правильні відповіді а) і б).

Завдання 2. *Визначте, яке з положень правильне, а яке – помилкове. Відповідь поясніть.*

1. Рух, спрямований проти неоліберальної глобалізації, називається рухом за глобальну справедливість.
2. Основними гаслами антиглобалістського руху є самоорганізація; неоліберальне спрямування; самоуправління.
3. Альтерглобалізм є новим типом базової демократії, який ґрунтується на засадах християнської моралі.
4. Загальними цілями альтерглобалізму є висунення альтернативної концепції побудови світової системи, майбутні учасники якої не претендують на монополізацію прав глобального управління, а керуються у власних діях існуючою в суспільстві громадською думкою.
5. Програма антиглобалістів передбачає розвиток двох взаємопов'язаних напрямків, таких як неокейнсіанський і руйнівний.
6. Трансформістський напрям антиглобалістського руху очолюється організацією АТТАК.
7. Альтерглобалістський рух по суті – це рух за модернізовану глобалізацію.
8. До системи альтерглобалізму належать: університетські рухи; жіночі організації, селянські та фермерські рухи.
9. До зовнішніх суперечностей антиглобалізму відносять суперечності між соціально-економічною нерівністю учасників та їхнім рівноправним діалогом і солідарністю.
10. Руйнівний напрям антиглобалістського руху очолюється організацією АТТАК.

7. МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЇХ РОЛЬ У СТАНОВЛЕННІ ГЛОБАЛЬНОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ

7.1. Регулятивні інститути глобальної економіки

Стрімке розгортання процесів глобалізації призвело до необхідності створення системи міжнародних організацій, які б займалися вирішенням та регулюванням глобальних проблем людства, установленням загальноприйнятних «правил гри» на наднаціональному рівні. У процесі трансформації світового господарства міжнародне співтовариство створило систему міжнародних організацій кількістю понад чотири тисячі, триста з них – міждержавні.

На даному етапі розвитку глобальної економіки основні регулятивні інститути можна класифікувати таким чином:

1. Міждержавні (міжурядові) і недержавні. Переважна більшість міжнародних організацій – недержавні, здебільшого – це різноманітні асоціації, союзи і фонди.

2. Універсальні, відкриті для всіх держав, і спеціалізовані, наприклад, регіональні або галузеві міжнародні організації.

3. Організації загальної компетенції, які охоплюють сфери політичних, економічних, соціальних і культурних відносин (ООН, Рада Європи, Ліга арабських держав), і спеціальної компетенції, що здійснюють співробітництво в будь-якій певній сфері (Всесвітній поштовий союз, Міжнародна організація праці, Всесвітня організація охорони здоров'я).

4. Міждержавні й наддержавні організації, рішення яких на відміну від рішень міждержавних організацій, безпосередньо поширюються на фізичних та юридичних осіб держав-членів організацій (наприклад, рішення ЄС обов'язкові для всіх осіб у країнах ЄС).

5. Відкриті організації, вступ до яких є вільним, і закриті, до яких можна вступати на запрошення засновника (наприклад, НАТО).

Міжнародні організації можна класифікувати за напрямками діяльності та об'єктами регулювання. За такою класифікацією можна виділити:

- організації, які мають вирішувати комплексні політичні, економічні, соціальні, екологічні проблеми (організації системи ООН, ОЕСР, Ради Європи та ін.);
- організації, які опікуються регулюванням світових фінансових ринків і міжнародних валютно-фінансових відносин (МВФ, група Світового банку та ін.);
- організації, які регулюють міжнародні торговельні відносини та товарні ринки (ВТО, ОПЕК та ін.);
- регіональні міжнародні організації (НАФТА, ЄС та ін.)¹.

Отже, сучасна система міжнародних організацій є досить складною і, на думку багатьох експертів, не здатною досить ефективно вирішувати численні проблеми, що виникають у світовій економіці. Так, американський економіст – неокейнсіанець, лауреат Нобелівської премії з економіки 2001 р. Дж. Ю. Стігліц вважає, що базові інститути-регулятори керують глобалізацією недостатньо ефективно і «настав час змінити деякі правила управління міжнародним економічним порядком, оскільки ці інституції не справляються належним чином і повною мірою із своїми прямими завданнями – усуненням бар'єрів для вільної торгівлі та тіснішою інтеграцією національних економік (СОТ), займатися структурними питаннями, зокрема СБ (Світовий Банк), сприяти глобальній стабільності (МВФ), – тоді глобалізація, через усунення бар'єрів для вільної торгівлі та тіснішу інтеграцію національних економік, допоможе створити нову глобальну економіку, в якій зростання буде не тільки стійкішим, а й більш рівномірним», і глобалізація впорається зі своїм головним завданням – «зробити багатшим кожного у світі, – зокрема – бідних»².

7.2. Роль провідних міжнародних організацій у формуванні глобалізаційних процесів (ООН, НАТО, СОТ, МВФ, СБ)

У класифікації міжнародних організацій, що активно формують та прискорюють глобалізаційні процеси, перш за все слід виділити

¹ Кузьмін О. Є. Глобальна економіка / О. Є. Кузьмін, О. В. Пирог, І. В. Литвин. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. – 300 с.

² Ковтун О. І. Глобальна економіка: підручник / О. І. Ковтун, П. О. Куцик, Г. І. Башнянин. – Львів: Видавництво ЛКА, 2014. – 704 с.

Організацію Об'єднаних Націй (ООН). Це – міжнародна організація, яка є головним світовим центром координації зусиль з підтримання світу, зміцнення безпеки, розвитку міжнародного співробітництва. Вона створена 26 жовтня 1945 р. Органи системи ООН поділяються на групи: головні, допоміжні, спеціалізовані організації та установи, автономні організації. До головних органів належать: Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Економічна й Соціальна Рада, Рада з Опіки, Міжнародний Суд і Секретаріат. У 2016 р. ООН налічувала 193 держави-члена. Штаб-квартира розташована в Нью-Йорку, Європейська штаб-квартира – у Женеві. ООН є унікальним і незмінним форумом обговорення глобальних проблем та пошуку шляхів їх розв'язання, інструментом урегулювання міжнародних конфліктів, підтримання миру і безпеки, розвитку співробітництва у політичній, економічній, соціальній та інших сферах.

Важливу роль на світовій арені відіграє також НАТО – Організація Північноатлантичного пакту, створена на підставі договору, підписаного членами Північноатлантичної ради (North Atlantic Council) 4 квітня 1949 р. Партнерство північноамериканських та європейських демократичних держав забезпечує їх спільну безпеку через політичну та військову співпрацю. На 2016 р. НАТО налічує 28 країн-членів.

Останнім часом основними інститутами системи регулювання глобальної економіки є такі найбільш впливові наднаціональні регулятивні організації, як МВФ, СБ (МБРР), СОТ, що були створені країнами «великої сімки» з метою управління процесами глобального соціально-економічного розвитку.

Міжнародний валютний фонд (МВФ, англ. – IMF) – міжнародна інституція, що займається регулюванням валютної системи. Необхідність створення такої організації виникає на початку 40-х років ХХ ст. і у липні 1944 р. на конференції ООН у Бреттон-Вудсі (США) уряди 44 країн домовились про створення фонду. МВФ розпочав діяльність 1 березня 1947 р. з 40 державами-членами, а сьогодні кількість країн-членів складає 188 з 193-х країн світу, що є визнаними державами – членами ООН.

Основними функціями, які має виконувати МВФ як регулятивний інститут глобальної економіки є: сприяння міжнародній співпраці у грошовій політиці; розширення світової торгівлі; стабілізація грошових обмінних курсів; кредитування країн.

МВФ надає кредити тільки своїм акціонерам (країнам-учасникам) у вигляді траншів або часток, що складають 25 % квоти відповідної країни – члена Фонду. Умови для надання кредитів наступні: політика уряду має бути спрямована на забезпечення активного сальдо платіжного балансу; обмеження державних витрат; фінансування сфери виробництва; збалансованість державного бюджету; ефективна податкова політика; зменшення темпів інфляції; структурна перебудова економіки; стимулювання експорту; впровадження конкурентної ринкової економіки; стабільність політичної влади. Таким чином, кредити МВФ спрямовані на подолання труднощів країнами, що проводять макроекономічні стабілізаційні реформи, відновлюють економіку та створюють умови для економічного зростання.

Фінансові ресурси МВФ формуються за рахунок власних та запозичених коштів. Власні кошти – це статутний фонд, сформований шляхом внесення акціонерами (країнами-учасниками) коштів до статутного капіталу Фонду відповідно до її квоти. Залучені кошти – це кредити урядів країн-членів та їх Центральних банків. Фонд користується кредитом Групи десяти в межах 17 млрд СПЗ (спеціальних прав запозичень), а також одержує позики Центрального банку і скарбниці Саудівської Аравії та деяких інших країн. Обсяг залучених коштів не має перевищувати 60 % статутного фонду.

Прийняття більшості рішень у МВФ відбувається голосуванням. Кожна країна має 250 голосів плюс 1 голос на кожні 100 тисяч СПЗ у квоті країни у статутному фонді. Розмір квоти залежить від: 1) ВВП; 2) рівня золотовалютних резервів країни; 3) середньої щорічної суми поточних платежів.

Квота України у фонді станом на початок 2016 р. складає 2011,8 млн СПЗ, що становить 0,43 % сукупної квоти МВФ. Обліковою одиницею МВФ є СПЗ, яка визначається як середньозважена п'яти

валют (долара США, євро, англійського фунта стерлінгів, японської єни і швейцарського франка).

Світовий (Всесвітній) банк (The World Bank Group) – це співтовариство, яке нараховує 188 країн-членів (на початок 2016 р.). Вищим органом управління, що приймає рішення та визначає політику банку, є Рада керуючих. СБ був заснований у 1944 р. рішенням Бреттон-Вудської конференції (водночас з МВФ). Ці два фінансові інститути взаємопов'язані (наприклад, членом МБРР (СБ) може стати тільки учасник МВФ; обидві організації входять до системи ООН).

СБ об'єднує п'ять основних інститутів:

- Міжнародний банк реконструкції й розвитку (МБРР);
- Міжнародна фінансова корпорація (МФК);
- Міжнародна асоціація розвитку (МАР);
- Багатостороннє агентство з гарантій інвестицій (БАГІ);
- Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних суперечок (МЦУІС).

Термін «Світовий банк» стосується тільки МБРР (надає позики країнам із середнім рівнем доходу) і МАР (надає позики найбільш бідним країнам). Загалом метою СБ є сприяння економічному і соціальному розвитку бідних країн, підтримка тих секторів економіки, які не приваблюють приватних інвесторів (галузі інфраструктури, сільське господарство, різноманітні соціальні проекти, пов'язані з охороною здоров'я, освітою, екологією, ліквідацією бідності). Ці проекти вважаються затратними, капіталомісткими та загалом малорентабельними.

Головною кредитною установою у складі СБ є Міжнародний банк реконструкції та розвитку. МБРР розпочав діяльність 26 липня 1946 р. Україна стала учасником МБРР з 1992 р. (як і членом МВФ, МФК, МАР, БАГІ). Штаб-квартира МБРР розташована у Вашингтоні (США); є також Європейське бюро у Парижі (Франція) і Токійське у Токіо (Японія).

На початку своєї діяльності МБРР надавав довгострокові кредити та гарантував і стимулював приватні інвестиції країнам Західної Європи, економіка яких зазнала значних втрат від Другої світової війни.

У 50-ті роки ХХ ст. з настанням економічної стабільності в Західній Європі МБРР значною мірою переорієнтував діяльність на країни Азії, Африки і Латинської Америки, сприяючи розвитку їх економік. На рубежі 80-х – 90-х років ХХ ст. МБРР почав надавати кредити країнам з транзитивною економікою, зокрема Україні.

Фінансові ресурси МБРР формуються за рахунок: статутного капіталу МБРР; позикових коштів; платежів у рахунок погашення боргу. Статутний капітал складає біля 191 млрд дол. США та формується нетрадиційно. Уряди країн-членів купують акції Банку, але сплачують лише 6 % їх вартості. Решта капіталу – гарантійний, «недоторканий», який не використовується для надання кредитів та може бути затребуваний лише в разі відсутності у Банку ресурсів для термінового погашення своїх зобов'язань (але поки що таких випадків не було). Країни-члени підписуються на акції банку відповідно до їх економічної потужності та мають свою квоту у статутному капіталі. Квота України становить 0,8 % капіталу МБРР, США – 17 %, Японії – 6,24 %, Росії, Канади, Саудівської Аравії, Індії, Італії – по 2,99 %. Крім акціонерного капіталу Банк поповнює ресурси, розміщуючи облігаційні позики. МБРР випускає облігації під 7 % річних, забезпечує їх гарантіями, що дуже приваблює інвесторів. За рахунок емісії облігацій МБРР формує 94 % своїх ресурсів.

МБРР на відміну від МВФ кредитує проекти економічного розвитку і є основним кредитором країн з середнім рівнем доходів на душу населення. Для отримання позики уряд країни-учасниці повинен надати гарантії. Процентна ставка за позиками змінюється кожні 6 місяців. Позики зазвичай надаються на 15–20 років з відстрочкою платежів по основній сумі позики від 3 до 5 років та покривають тільки 30 % вартості об'єкта. МБРР також надає структурні кредити для регулювання структури економіки та оздоровлення платіжного балансу (спочатку 80-х років ХХ ст.).

Надання позик здійснюється згідно з принципами, прописаними у статуті МБРР, а саме:

- кредит МБРР є суверенним зобов'язанням;

- МБРР надає позики урядам, урядовим установам чи приватним закладам на території країн–членів Світового Банку;
- кредити повинні сприяти продуктивному використанню ресурсів країнами-членами, а фінансовий Банком проект має відповідати технічним, економічним, фінансовим, інституційним і природоохоронним стандартам МБРР;
- при вирішенні питання про надання кредитів МВФ повинен зважувати перспективи повернення позики;
- МБРР має бути впевненим, що за наявних реалій ринку капіталів клієнт не зможе отримати кредит від іншого кредитора на тих самих сприятливих умовах;
- МБРР контролює використання наданих ним коштів.

Крім надання кредитів, МБРР також може надавати технічну допомогу (у вигляді підтримки конкретних проектів, наприклад, сприяння комп'ютеризації тощо), надавати гарантії (безпосередньо кредитору проекту – пряме гарантування або фінансування гарантійного покриття, наданого державою, – непряме фінансування гарантії); здійснювати спільне фінансування (коли кошти Банку поєднуються з будь-якими зовнішніми для країни-отримувача коштами).

Важливим є те, що останнім часом МБРР фінансово підтримує заходи, які сприяють розвитку світового співтовариства і допомагають вирішувати глобальні проблеми людства, зокрема: подолання бідності; забезпечення загальної початкової освіти в усіх країнах світу; зменшення дитячої та материнської смертності; гарантування загального медичного обслуговування у сфері репродуктивного здоров'я; вирішення екологічних проблем на національному та глобальному рівнях.

Провідною міжнародною економічною організацією та головним регулятором міжнародної торгівлі є Світова організація торгівлі – СОТ (World Trade Organization, WTO), яка була створена на зміну Генеральній угоді з тарифів та торгівлі у результаті успішного завершення Уругвайського раунду перемовин у рамках ГАТТ 01.01.1995 р. Штаб-квартира знаходиться в Женеві (Швейцарія). СОТ не належить до спеціалізованих установ ООН, але тісно співпрацює з нею і

сьогодні є впливовою і потужною організацією, яка виконує функції не тільки з урегулювання торговельних відносин. Більшість країн світу є членами СОТ, що є ознакою їх прагнення до інтеграції у світову глобалізовану економіку. Метою СОТ є всебічне сприяння вільній торгівлі, врегулювання торговельних суперечок між країнами, упорядкування процесу міжнародної торгівлі, вільний доступ до національних ринків і джерел сировини.

Основними угодами системи СОТ є:

- ГАТТ (ГАТТ, Генеральна угода з тарифів та торгівлі);
- ГАТС (ГАТС, генеральна угода з торгівлі послугами);
- ТРИПС (угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності);
- ТРИМС (Угода про пов'язані з торгівлею інвестиційні заходи);
- Угода по сільському господарству;
- Текстильна угода;
- Угода по субсидіям;
- Антидемпінгові заходи;
- Угода по фінансовому ринку;
- СПС (Угода про санітарні та фітосанітарні заходи);
- ТБТ (Угода про технічні бар'єри в торгівлі).

Керівний орган СОТ – Конференція міністрів – скликається раз на 2 роки; повсякденною роботою займається Генеральна Рада. СОТ нараховує 162 члени, на частку яких припадає більше 97 % обсягів світової торгівлі, близько 85 % світового ВВП, понад 85 % населення світу. Україна стала повноправним членом СОТ 16 травня 2008 р., ставши 152 країною, що приєдналась до цієї впливової організації.

Міжнародна торгівля в межах СОТ базується на певних правилах і принципах, яких повинні дотримуватися всі країни-учасниці. Головним є принцип недискримінації, що поділяється на субпринцип режиму найбільшого сприяння (застосовується до зовнішніх ринків) та субпринцип національного режиму (застосовується до внутрішнього ринку).

Режим найбільшого сприяння означає, що при наданні переваги одній країні такі ж переваги необхідно надавати іншим країнам. Це викличе мультиплікативний ефект та сприятиме подальшій лібералізації торгівлі (винятки із цього правила припускаються і мають строкові обмеження). Національний режим забороняє дискримінацію іноземних товарів та послуг. Принцип взаємності полягає в тому, що країна при вступі до СОТ не тільки отримує певні переваги, а й бере на себе певні зобов'язання. Принцип зобов'язання полягає у дотриманні країною–членом СОТ тарифних зобов'язань та відповідальності у разі їх зміни. Принцип запобіжних заходів – у певних випадках у уряду є право на введення обмежувальних заходів щодо торгівлі.

Діяльність СОТ має великий позитивний вплив як на світову торгівлю, так і на добробут споживачів. Зокрема, усунення торговельних бар'єрів поліпшує економічну, політичну і соціальну ситуацію в країнах, зменшує вартість життя за рахунок здешевлення імпортованих товарів та послуг, стимулює зростання конкуренції у вітчизняному виробництві, збільшує вибір товарів та послуг, збільшує доходи виробників від експорту вітчизняної продукції тощо.

Слід зазначити, що функції СОТ певною мірою доповнюються функціями таких впливових міжнародних інституцій, як: Конференція ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД), Комісія ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ), Міжнародна торгова палата, МВФ, СБ, ОЕСР тощо.

На думку антиглобалістів, діяльність СОТ є неоднозначною, оскільки по-різному впливає на економічний стан національних економік та добробут їх громадян і вносить певну асиметрію на користь більш багатих країн-членів та їх громадян. Критики вважають також, що безумовні переваги від вільної торгівлі отримують впливові нації, в яких сконцентровані провідні ТНК світу; що СОТ, як і більшість глобальних організацій світу, є бюрократизованим і нездатним розробляти програми розвитку та реформ для усіх країн світу; що постійно ігноруються правила охорони довкілля та безпеки і здоров'я людей.

Отже, регулювання міжнародної торгівлі потребує більш виваженого, комплексного підходу та врахування інтересів усіх країн –

багатих і бідних – з метою більш збалансованого розвитку світового господарства.

7.3. Принципи діяльності та роль у світових процесах інших регулятивних інститутів

Сьогодні у світі існує велика кількість регулятивних інституцій, окрім провідних (МВФ, СБ, СОТ), які володіють набагато меншими ресурсами і мають менший вплив на глобальні процеси, але це також авторитетні та поважні міжнародні організації, що відіграють важливу роль у світі.

ЮНКТАД (Конференція ООН з торгівлі і розвитку) – головний орган Генеральної Асамблеї з питань міжнародного економічного співробітництва. Заснована у 1964 р., штаб-квартира знаходиться в Женеві; нараховує 188 держав-членів.

МОП (Міжнародна організація праці) – заснована у 1919 р., у 1946 р. стала першою спеціалізованою установою при ООН. МОП регулює світовий ринок праці, юридично закріплюючи норми трудових відносин через прийняття Конвенцій (зокрема «Про безробіття», «Про мінімальні норми соціального забезпечення», «Про встановлення мінімальної заробітної плати» тощо). Членами МОП є 185 країн, в тому числі і Україна з 1954 р.

ЮНЕСКО (UNESCO) – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури – заснована у 1946 р. Сьогодні нараховує 195 держав-членів (у тому числі Україну), штаб-квартира знаходиться в Парижі. Діяльність ЮНЕСКО спрямована на сприяння міжнародному співробітництву у сфері освіти, науки і культури, а також на забезпечення основних прав і свобод людини незалежно від раси, статі, мови, релігії згідно зі Статутом ООН.

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) – заснована у 1948 р., налічує 194 країни-члена (в тому числі Україну). ВООЗ координує міжнародну систему охорони здоров'я, розробляє і впроваджує міжнародні стандарти в цій сфері, приймає участь у ліквідації епідемічних та інших захворювань, підтримує міжнародне співробітництво у сфері охорони здоров'я.

МАГАТЕ (Міжнародне агентство з атомної енергії) – засноване у 1957 р., налічує 154 країни-члени (в тому числі Україну). Діяльність цієї організації спрямована на підтримку мирного використання атомної енергії в усьому світі.

Слід назвати також інші організації, які координують та поліпшують міжнародне співробітництво в певній галузі. Це:

- МОМ – Міжнародна організація з питань міграції;
- ЮНІДО – Організація ООН з промислового розвитку;
- ФАО – Продовольча і сільськогосподарська організація;
- МФСР – Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку;
- ВОІВ – Всесвітня організація інтелектуальної власності;
- ММО – Міжнародна морська організація;
- ІКАО – Міжнародна організація цивільної авіації;
- ВПС – Всесвітній поштовий союз;
- МСЕ – Міжнародний союз електрозв'язку;
- Міжнародний союз з телекомунікацій;
- ВМО – Всесвітня метеорологічна організація;
- ВОТ – Всесвітня організація з туризму;
- МТЦ – Міжнародний торговельний центр.

Окремо слід виділити регуляторну інституцію глобальної економіки не в межах структури ООН – ОЕСР.

ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку, англ. – Organization for Economic Cooperation and Development) – нараховує 35 країн світу, які відносять до розвинених (за рівнем доходу громадян та індексом розвитку людського потенціалу). Заснована у 1948 р., штаб-квартира знаходиться в Парижі. ОЕСР співпрацює також з державами, що не входять до її складу, зокрема з Україною (Кабінетом Міністрів України затверджено план дій щодо поглиблення співробітництва між Україною та ОЕСР).

Основними цілями ОЕСР є поширення та зростання ринкової економіки та представницької демократії, розвиток вільних ринків. ОЕСР досягає своєї мети через вивчення позитивного досвіду та надання рекомендацій країнам-членам, координуючи спільні зусилля

для покращення економічного стану. Іноді ОЕСР навіть вважає за потрібне рекомендувати урядам приймати політичні рішення, щоб усунути перешкоди на шляху до економічного зростання. Особливістю ОЕСР є те, що ця організація, на відміну від СБ та МВФ, не надає фінансування. Іноді всередині ОЕСР виникають дискусії, які стосуються прийняття певних рішень. Тоді, якщо не буде укладено угоду між урядами в якомусь питанні міжнародного співробітництва, можуть бути укладені або формальні угоди (наприклад, стосовно руху капіталів, боротьби з корупцією тощо), або оформлені рекомендації, норми чи директиви (наприклад, щодо захисту навколишнього середовища).

7.4. Інтеграційні регіональні об'єднання

У сучасному світі все більш актуальним є пошук оптимального механізму міжнародного регулювання, який би враховував як інтереси глобального розвитку, так і національні інтереси. Досить успішно ці питання вирішуються при створенні регіональних інтеграційних об'єднань. Найбільш помітними та впливовими вважають:

– Арктичну Раду (АР) – створену у 1996 р. міжурядову організацію, яка налічує 8 країн-членів, що мають територію за полярним колом: США, Канада, Ісландія, Данія, Норвегія, Швеція, Фінляндія, Росія. Об'єднання займається екологічними питаннями, спільними дослідженнями Арктики тощо;

– Африканський Союз (АС) – міжурядова організація, що була створена у 2002 р. Країнами-членами є 53 африканські країни. Адміністративний центр знаходиться в Аддис-Абебі. Союз створений з метою зміцнення єдності та солідарності африканських держав і народів Африки, захисту суверенітету, територіальної цілісності та незалежності держав-членів; інтеграції африканських економік в економічній, політичній та соціальній сферах тощо;

– Асоціація держав Південно-східної Азії (АСЕАН) – регіональна політико-економічна організація, що була створена у 1967 р. Країнами-членами є: Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни, Бруней, В'єтнам. АСЕАН створена з метою сприяння економічному зростанню, соціальному прогресу і культурному розвитку країн-членів і є

найвпливовішим регіональним об'єднанням в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні;

– Асоціація Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС) – міжурядова організація, що була створена у 1989 р. і налічує 21 країну-члена: Австралію, Бруней, В'єтнам, Гонконг, Індонезію, Канаду, Китай, Корею, Малайзію, Мексику, Нову Зеландію, Папуа-Нову Гвінею, Перу, Росію, Сінгапур, США, Таїланд, Тайвань, Філіппіни, Чилі, Японію. Метою цього угруповання є розвиток вільної торгівлі та інвестицій, сприяння економічному розвитку регіону. Особливістю АТЕС є те, що вона об'єднує економіки країн, які мають вихід до Тихого океану, незважаючи на географічну віддаленість одна від одної;

– «Велика сімка», або «Група семи» («G-7») – міжнародна міжурядова організація, що була створена у 1975 р. і об'єднує сім економічно високорозвинених держав світу: США, Японію, Німеччину, Велику Британію, Францію, Італію, Канаду. У 1997 р. до «Групи семи» приєдналась Росія. Завданнями створення організації є вирішення глобальних фінансових і валютних проблем та інших питань глобальної економіки;

– «Велика двадцятка», або «Група двадцяти» – міжнародна міжурядова організація, що була створена у 1999 р. та збирається у форматі міжнародних нарад міністрів фінансів і глав центральних банків. Країнами-членами є: Австралія, Аргентина, Бразилія, Велика Британія, Німеччина, Європейський Союз, Індія, Індонезія, Італія, Канада, Китай, Мексика, Росія, Саудівська Аравія, США, Туреччина, Франція, Південно-Африканська Республіка, Корея, Японія. Угруповання створене з метою запобігання глобальній рецесії, дефляції, переходу світової економіки до стійкого зростання, посилення глобальної фінансової та економічної системи тощо;

– «Група з семи країн з економікою, що розвивається» («E7»), – міжнародна організація, в яку входять країни, що мають найбільші темпи економічного зростання в останні роки: Китай, Індія, Росія, Мексика, Індонезія, Туреччина;

– Європейський Союз (ЄС) – створене у листопаді 1993 р. об'єднання європейських держав, що беруть участь у процесі європейської інтеграції: Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Франція, Данія, Ірландія, Великобританія, Греція, Іспанія, Португалія, Австрія, Фінляндія, Швеція, Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина, Литва, Латвія, Естонія, Словенія, Кіпр (окрім північної частини), Мальта, Румунія, Болгарія, Хорватія. Європейський Союз прагне введення європейського громадянства; економічного та соціального прогресу; гарантування свободи, безпеки і законності; укріплення позицій Європи у світі;

– Спільний ринок південного конуса, або МЕРКОСУР, що був створений у 1991 р. державами Південної Америки: Аргентиною, Бразилією, Парагваєм (членство призупинено 29.06.2012 р.), Уругваєм, Венесуелою. Асоційованими членами є Чилі, Болівія, Перу, Колумбія та Еквадор;

– Північноамериканська асоціація вільної торгівлі (НАФТА) – зона вільної торгівлі, що була створена у 1992 р. США, Канадою і Мексикою з метою створення умов для конкуренції, захисту прав інтелектуальної власності та сприяння співпраці у різних сферах;

– Шанхайська організація співробітництва (ШОС) – регіональна міжнародна організація, що була створена у 2001 р. Країнами-членами є: Китай, Росія, Казахстан, Таджикистан, Киргизія, Узбекистан. Основними цілями цього об'єднання є зміцнення стабільності і безпеки, економічне співробітництво, енергетичне партнерство, взаємодія в галузі науки і культури, а також боротьба з тероризмом, наркотрафіком, сепаратизмом, екстремізмом.

Залежно від типу організації регіональних угруповань всередині них здійснюються певні регулятивні функції. Так, є регіональні угруповання з єдиним центром сили («імперські»), що диктують свої інтереси іншим учасникам (наприклад, центром НАФТА є США). В іншому типі регіональних угруповань є два центра сили, представлені найбільш потужними державами (бінарні угруповання). Наприклад, інтереси США та Росії у Південно-Східній Азії.

Загалом наразі нараховується біля двадцяти міжнародних та регіональних економічних інтеграційних об'єднань, які відрізняються своєю вагомістю та впливом на процеси глобалізації.

Питання для обговорення на семінарському занятті

1. Що є основною причиною створення системи міжнародних організацій?
2. Як можна класифікувати основні регулятивні інститути у сучасному світі?
3. Чому сучасна система міжнародних організацій піддається критиці деякими експертами?
4. Які існують міжнародні організації і чому вони є найбільш впливовими у сучасних умовах?
5. Які основні функції виконує МВФ?
6. Які основні інститути об'єднує Світовий Банк?
7. Що є метою створення СОТ?
8. На яких принципах базується міжнародна торгівля в межах СОТ?
9. Охарактеризуйте діяльність інтеграційних регіональних об'єднань.
10. З якими регулятивними інститутами глобальної економіки співпрацює Україна?

ПРАКТИКУМ

Завдання 1. *Виберіть правильну відповідь.*

1. Організація, однією з головних цілей якої є підтримання миру та безпеки у світі, – це:

а) СОТ;	в) МБРР;
б) ООН;	г) ОЕСР.

2. Організація, метою якої є створення колективної безпеки заради зміцнення стабільності та збільшення добробуту в Північноатлантичному регіоні, – це:

а) СОТ;	в) НАТО;
б) ОЕСР;	г) МБРР.

3. Організація, метою якої є надання кредитів виключно для економічного розвитку країн, проведення реструктуризації їх економік – це:

- а) СОТ;
- б) ООН;
- в) МБРР;
- г) МВФ.

4. Організація, метою якої є розповсюдження принципів вільної торгівлі, стимулювання міжнародної торгівлі та економічного зростання – це:

- а) ООН;
- б) МБРР;
- в) ОЕСР;
- г) СОТ.

5. Організація, метою якої є регулювання валютно-кредитних відносин країн-учасниць, надання їм допомоги при дефіциті платіжного балансу шляхом надання валютних кредитів – це:

- а) СОТ;
- б) ООН;
- в) МБРР;
- г) МВФ.

6. Організація, що надає кредити не менш, ніж на 15 – 20 років з відстрочкою платежу по основній сумі позики від 3 до 5 років та покриваюча своїми кредитами тільки 30 % вартості об'єкта – це:

- а) СОТ;
- б) МБРР;
- в) ОЕСР;
- г) МВФ.

7. Критики наслідків глобалізації відносяться до СОТ та МВФ:

- а) позитивно;
- б) негативно;
- в) нейтрально;

г) вважають, що дані організації не впливають на глобалізаційні процеси.

8. Єдина організація, яка регулює міжнародні відносини загалом, – це:

- а) СОТ;
- б) МВФ;
- в) МБРР;
- г) ООН.

9. До складу регіонального угруповання НАФТА входить:

- а) Франція;
- б) Австралія;
- в) Італія;
- г) США.

10. До Великої сімки не входить:

- а) США;
- б) Японія;

- в) Бразилія;
- г) Канада.

Завдання 2. *Визначте, яке з положень правильне, а яке – помилкове. Відповідь поясніть.*

1. Міжнародні організації займаються вирішенням глобальних проблем людства.

2. Переважна більшість міжнародних організацій – державні.

3. Міжнародні організації класифікують за напрямками діяльності та об'єктами регулювання.

4. Найбільш впливовою міжнародною організацією у сучасному світі є ООН.

5. МВФ та СБ не є взаємопов'язаними.

6. МБРР не надає кредити країнам з середнім рівнем доходів на душу населення.

7. Головним у діяльності СОТ є принцип недискримінації у міжнародній торгівлі.

8. ОЕСР – міжнародна інституція, що надає кредити країнам-учасникам.

9. НАТО – організація, що забезпечує спільну безпеку країн Північноатлантичного регіону.

10. Головним європейським інтеграційним об'єднанням є ЄС.

8. МІЖНАРОДНІ СТРАТЕГІЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

8.1. Особливості сучасного етапу світового розвитку

Події у світовій економіці стають все більш складними та непередбачуваними, що спричиняє глобальний характер прояву їх наслідків. Економічні потрясіння, від Греції до Китаю, є результатами світової тенденції послаблення дієвості традиційних політичних інструментів та вичерпаності фінансових ресурсів для відновлення економіки після останнього спаду.

Сучасна глобальна цивілізація переживає складності розвитку внаслідок конфлікту через наростаючу недовіру країн, що розвиваються, до країн-лідерів, та бажанням останніх нав'язати всьому світу західні ліберальні цінності, що призводять до суперечностей у сучасних споживацьких цінностях. Розвинуті країни все менш турбуються про зростання економічного розвитку в інших країнах, зосереджуючись на власних економічних проблемах. Не маючи достатніх можливостей залучити новітні інвестиційні технології через інвестиції, багато країн, зокрема Китай, Індія, Росія, стали високими темпами нарощувати власний науково-технічний потенціал. Результатом цього стало перенесення інвестиційних акцентів із Заходу до Азії та на Схід. Так, 75 % світових запасів валюти знаходяться у власності Китаю, Японії, Індії та Південної Кореї, а власниками 40 % цінних паперів США є китайці та японці. Існують певні прогнози щодо майбутнього лідерства Китаю завдяки вкладам у науково-дослідницькі розробки та виробництво інновацій¹.

Підтвердженням таких перетворень у світовій економіці є незмінна протягом останніх років тенденція різного темпу зростання реального ВВП зрілих, розвинутих країн світу та країн, що розвиваються (рис.8.1).

¹ Куцик П. О. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку : монографія / П. О. Куцик, О. І. Ковтун, Г. І. Башнянин. – Львів : Видавництво львівської комерційної академії, 2015. – 594 с.

Рисунок 8.1 – Розбіжність у темпах зростання серед розвинутих країн та країн, що розвиваються

Згідно з дослідженнями науковців Глобального інституту McKinsey¹ сучасний стан світового розвитку обумовлений безпосереднім впливом таких факторів (рис.8.2).

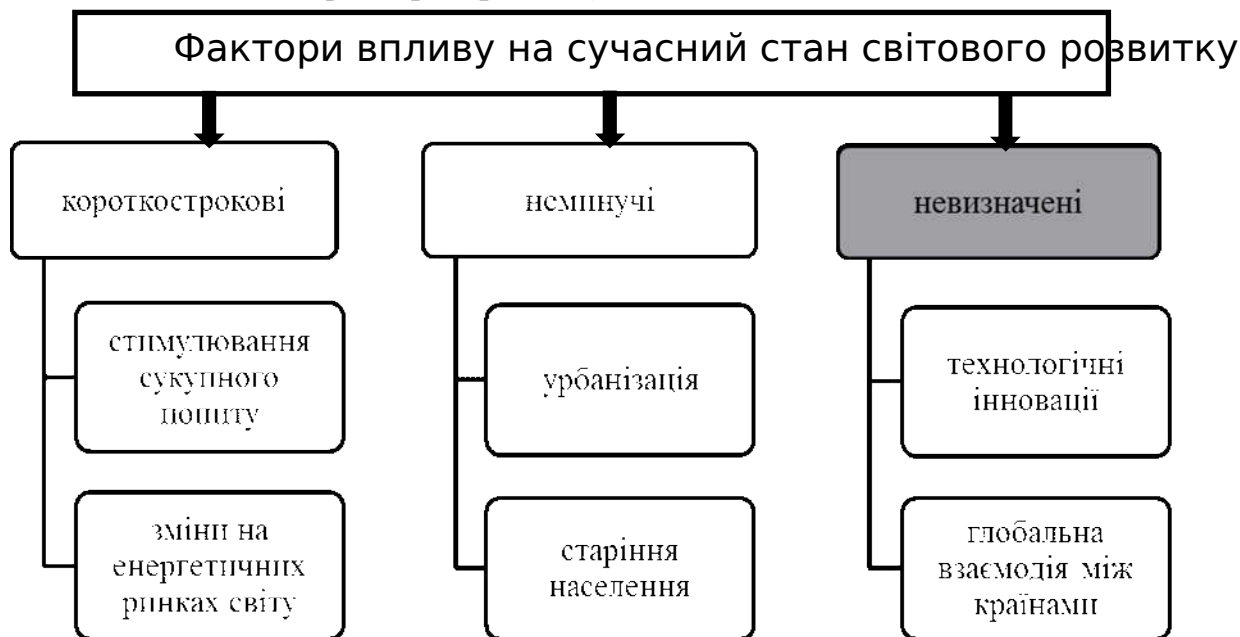

Рисунок 8.2 – Фактори впливу на сучасний стан світового розвитку

Розглянемо ці фактори більш докладніше.

Стимулювання сукупного попиту. Певну стурбованість викли-

¹ Luis Enriquez. Shifting tides: global economic scenarios for 2015-25 [Електронний ресурс] / Luis Enriquez, Sven Smit, Jonathan Ablett. – Режим доступу : <http://www.mckinsey.com/business-functions/strategy-and-corporate-finance/our-insights/shifting-tides-global-economic-scenarios-for-2015-25>

кає проблема слабого сукупного попиту відносно загального економічного потенціалу. За оцінками Міжнародного валютного фонду виробництво в розвинутих країнах світу у 2015 р. зменшилось на 2 % порівняно з минулим періодом, хоча на початку 2000-х років домінував профіцит у розмірі 0,8 %. Усі великі країни, за винятком Китаю, відчували значно слабший попит після глобальної фінансової кризи. З одного боку, уряди та центральні банки багатьох країн активно стимулювали програми сприяння зниженню реальних відсоткових ставок. Але з іншого боку, незмінно низький рівень ставок протягом більш ніж 5 років не зміцнив картину попиту, а скоріш ускладнив становище. Попит на головних ринках залишається досить слабким, і будь-яке невірне рішення на одному з них суттєво відобразиться на інших. Стабільно низькі ставки спонукають інвесторів шукати доходності та безпеки, створюючи передумови для нестійкості міжнародних фінансових потоків. Федеральна резервна система США постійно сигналізує про бажання збільшити ставки, повернувшись до більш традиційних інструментів грошово-кредитної політики. Проте, внаслідок певних проблем, існуючих в Єврозоні та Японії, зростання ставок ускладнено та відкладено на невизначений термін.

Зміни на енергетичних ринках світу. У другій половині 2014 р. ціни на нафту впали на 50%, що призвело до зниження цін на енергоносії для споживачів, але негативно вплинуло на фінансову стабільність виробників енергії внаслідок того, що зниження вартості нафти гальмує подальші інвестиції у енергетичний сектор. Аналізуючи минулі шокові падіння цін на нафту, що відбувалися протягом останніх 30 років, зокрема, у 1985 та 2008 роках, можна зробити висновок про різний характер наслідків цього явища для розвинутих країн, та країн, що розвиваються. У 1985 р. надлишок виробничих потужностей призвів до стабільних цін протягом майже десяти років після початкової ціни зниження. Спад цін у 2008 р. був частиною фінансової кризи: ціни стрімко впали, але з відновленням попиту стабілізувались, особливо в ринки, що розвиваються.

Урбанізація. Сільське населення миттєво реагує на постійно зростаючі промислові можливості та економічну перевагу міст у світовій економіці, тому швидкість урбанізації на сучасному етапі має тенден-

цію неухильного зростання, причому особливо це відчувається у країнах, що розвиваються. Дослідження компанії McKinsey показує, що 46 з 200 найбільших міст у світі до 2025 р. буде у Китаї, що призведе до зміщення центру світової економіки на схід. Усвідомлюючи проблему швидкої урбанізації з втручанням застарілих технологій вироблення електроенергії і виробництва в якість життя в міських районах, китайський уряд упроваджує активні програми боротьби з забрудненням навколишнього середовища. З аналогічними проблемами стикається і Індія.

Старіння населення. Робоча сила, від якої безпосередньо залежить економічна активність та процвітання країни, на сьогоднішній день має неухильну тенденцію до старіння та скорочення по всьому світу. Головними причинами цього феномену є збільшення тривалості життя з одночасним зниженням народжуваності. Внаслідок цього зростає середній вік населення, тому нинішню ситуацію в багатьох країнах визначають терміном «подвійне старіння». Зростання співвідношення чисельності пенсіонерів відносно працюючих, відповідно до статистики, не обмежується розвинутими країнами. До 2050 р. очікується зростання розриву між кількістю пенсіонерів та працюючих (від 15 до 64 років) у світі майже у два рази – з 12 до 25 %, частка 60-річних серед населення Землі складатиме 21 %, а частка 80-річних збільшиться у 4 рази і становитиме 4 % населення. За світовими прогнозами, у 2050 р. майже 60 % населення Землі буде жити в Азії, з яких 33 % – у Китаї та Індії. І лише 7 % житимуть в Європі, причому середній вік населення тут буде значно вище¹. Серед крупних економік тільки США мають сприятливий демографічний профіль для економічного зростання внаслідок збільшення населення. Для інших провідних економік світу очікуване покращення продуктивності не у змозі ліквідувати розрив між чисельністю працюючих та пенсіонерів. Без фундаментального економічного та культурного зрушення у бік подальшої участі літніх робітників у трудовому процесі, залучення більшої кількості жінок та емігрантів до праці, країни будуть відчувати серйозні проблеми у економічному зростанні протягом найближчих десяти років.

¹ Каврук Е. Факторы, влияющие на сберегательное поведение населения и снижение сбережений населения в условиях кризиса [Электронный ресурс] / Е. Каврук // Научный журнал КубГАУ. – №56(02). – Режим доступа к журн. : <http://ej.kubagro.ru/2010/02/pdf/08.pdf>.

Технологічні інновації. На сучасному етапі розвитку технологічні прориви стали розповсюдженою рисою глобальної економіки, але масштаби їх зростання є досить невизначеними. З одного боку, технологічний рівень інновацій провідних економік світу досить високий, проте істотні структурні технологічні зрушення вже відбулись. Але особливо важливим постає питання того, наскільки багато інновацій буде надходити з Китаю, Індії та інших країн, що розвиваються. Відкриття ринків прискорило зростання глобальних ланцюжків постачань і продуктивності внаслідок інноваційних перетворень у сферах торгівлі, телекомунікацій, засобів масової інформації та фінансових послуг. Споживачі активно використовують мобільні пристрої для підключення до дедалі ширшого асортименту товарів та послуг, що пропонують виробники. Останні, у свою чергу, впроваджують подібні пристрої у функціональні процеси промислової діяльності. Високотехнологічні інновації у робототехніці та 3D друк відкривають можливості світовим економікам для підвищення продуктивності праці та розширення промислових горизонтів, а також дозволяють змінити глобальні моделі торгівлі. З іншого боку, глибокі інновації та структурні зрушення на рівні галузі викликають стурбованість з приводу ринкової влади і особистого життя. Крадіжки номерів кредитних карток, промислове шпигунство, порушення таємниці персональних даних піднімають нові питання щодо безпеки та захисту інформації. Основні технологічні компанії стикаються зі зростанням антимонопольної уваги. Безсумнівно, нововведення будуть тривати, але питання того, в якій мірі це буде відбуватися більш глобально і як швидко інновації будуть поширюватися через кордони, є складно вирішуваними на даному етапі економічного розвитку.

Глобальна взаємодія між країнами. Складові частини світової економіки у XXI ст. знаходяться у тісному взаємозв'язку у порівнянні з минулими роками. Торговельні відносини між країнами доволі швидко відновились після глобального економічного спаду і стають дедалі все більш складними та складно передбачуваними. На сьогоднішній день безперечно світовим торговим центром є Китай, але можна впевнено стверджувати, що торговельні операції Латинської Америки, Індії та Середнього Сходу суттєво підвищили свою світову економічну вагу. До

того ж рекапіталізація банків, нормативно-правові зміни та грошове стимулювання здійснює компенсаційні ефекти на фінансові потоки, що залишаються значно нижче свого докризового рівня. Незважаючи на це, існують побоювання з приводу передачі і впливу можливих фінансових шоків внаслідок зростання взаємозалежності ринків між країнами.

Отже, підводячи підсумки з вище викладеного, можна зробити такі висновки щодо сучасного стану економічного розвитку.

З моменту завершення останнього раунду багатосторонніх торговельних переговорів у 1994 році пройшло більше 20 років. З того часу багато країн світу стали більш відкритими в економічному сенсі і обсяг торгових угод суттєво розширився. Основна увага розвинених економік змістила свої акценти у бік відкриття інвестиційних можливостей і послаблення обмежень на послуги. На ринках, що розвиваються, отримання сільськогосподарських субсидій стало пріоритетним завданням, хоча в багатосторонньому контексті існують певні складнощі у вирішенні даних питань.

Останні роки показали, що збільшення потоків міжнародної торгівлі може змінити траєкторії національного зростання. Підвищену увагу мають питання зростання фінансової та економічної взаємозалежності між країнами різного ступеня розвитку. До того ж викликає міжнародну стурбованість зменшення потенційного впливу країн-лідерів на різні сектори економіки. Побоювання значною мірою зосереджені на можливості домовитися про глобальні правила, які підходять і є сприятливими для економік, що розвиваються.

8.2. Стратегії глобального розвитку світу

У перекладі з грецької термін стратегія означає мистецтво ведення війни (*stratos* – військо, *ago* – веду), але останнім часом під цим поняттям найчастіше розуміють високий рівень планування та узагальнення певних дій для досягнення поставлених цілей в умовах невизначеності шляхом координування та раціонального використання обмежених ресурсів.

В економічному сенсі стратегія – це організаційна модель майбутньої поведінки суб'єктів в межах поставлених цілей і завдань для досяг-

нення довгострокових результатів. Головним завданням успішної стратегії є вірно сформульовані цілі та чітко визначені інструменти її реалізації.

Розробкою національних стратегій у кожній країні займаються провідні фахівці, науковці, політики, що враховують географічно-кліматичні умови країни, наявність ресурсів, у тому числі трудових, науковий потенціал та багато інших факторів. У той же час варто відзначити вплив глобалізаційних процесів на економічний розвиток країн, наслідками якого є інтеграція національних економік у загальну систему світової економіки. Тому кожна національна стратегія водночас є міжнародною та взаємозалежною від інших¹.

Глобальні стратегії розробляються структурами ООН, але їх формування ускладнено багатьма факторами, зокрема:

1) відмінністю цілей та несумісністю інтересів розвинутих економік та тих, що розвиваються, внаслідок традиційних та релігійних різниць;

2) нескоординованою діяльністю держав, що характеризується домінуванням країн–світових лідерів серед усіх міжнародних акторів.

3) різним ступенем технологічного розвитку країн, що унеможливорює економічну співпрацю на бажаному рівні;

4) змінами в конфігурації співвідношення сил великих держав, внаслідок того, що могутність світових центрів на сучасному етапі визначається не розміром території та чисельністю населення, а здатністю мобілізувати знання й багатство на цілі світової стратегії;

5) великою конкуренцією між групами країн з причини дефіциту сировинних, науково-технологічних та інших ресурсів².

Спільною рисою національних стратегій країн є пошук оптимального співвідношення між лібералізацією міжнародних відносин та збереженням національних інтересів. Але існуючі нерівності соціального, традиційного та економічного характеру сформували олігополістичний характер глобальної системи з наступною ієрархією міжнародних акторів: центри сили, претенденти на статус центру сили, економічні, полі-

¹ Козак Ю. Г. Міжнародні стратегії економічного розвитку: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / [Ю. Г. Козак, В. В. Ковалевський, Н. С. Логвінова та ін.] – Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 356 с.

² Радзівська С. О. Глобальна економіка: конспект лекцій для студентів економічних напрямів підготовки усіх форм навчання / С. О. Радзівська. – Київ: «СІК ГРУПІ УКРАЇНА», 2015. – 344 с.

тичні, військові та цивілізаційні полюси, глобальна держава, регіональна держава¹.

Слід визначити зменшення ролі США як країни-гегемона та перехід до багатопольярного складу глобальної системи, в якому одночасно присутні декілька реальних центрів сили, різних за своєю потужністю. Співіснування кількох центрів вимагає розробки координаційних механізмів та створення коаліцій, що призводить до зростання конфліктності у світі. Нестабільність та невизначеність сучасної світової системи змушує країни до формування власних стратегій економічного розвитку, що вкрай відрізняються одна від одної. З урахуванням цього, варто зосередитись на відносинах між світовими центрами економіки внаслідок того, що їх взаємодія та стратегії безпосередньо впливають на глобальний стан сучасного розвитку.

Згідно з часткою у світовому ВВП можна виділити три світових центра: США, ЄС та група економік, що розвиваються, на чолі з Китаєм. Основні стратегії цих країн узагальнено у табл.8.1.

Стратегія США. Незважаючи на швидке боргове зростання американського уряду протягом останніх десятиріч, національна стратегія країни спрямована на подальше утримання світового лідерства². Для виконання цього завдання потрібно, з одного боку, знизити борговий тиск відсоткових платежів на бюджет, а з іншого боку, зберегти високу конкурентоспроможність національних компаній на ключових високотехнологічних ринках.

Розглянемо національні стратегії країн.

¹ Ильин И.В. Тенденции развития глобализационных политических процессов / И. В. Ильин, О. Г. Леонова // Век глобализации. – 2015. – №1. – С. 21 – 35.

² National security strategy. February 2015. The White House. Washington. – 29 p.: https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy.pdf

Таблиця 8.1 – Стратегії економічного розвитку країн – світових лідерів¹

Цілі	Інструменти
США: стратегія національної безпеки	
<ul style="list-style-type: none"> – зменшення боргового тиску; - збереження центрів додаткової вартості; – лідерство на ринках високої додаткової вартості; – пошук партнерів серед країн, що розвиваються; – інституційне лідерство 	<ul style="list-style-type: none"> – перенесення виробництв до Індонезії та інших країн Південно-Східної (ПСА) та Латинської Америки; – створення регіональних наддержавних союзів; – витіснення японських та європейських компаній з ринків країн, що розвиваються
Китай: стратегія національної безпеки	
<ul style="list-style-type: none"> – зміна моделі експортно-орієнтованого зростання на модель зростання за рахунок внутрішнього ринку; – пошук ресурсів та інвестиційних стратегічних проектів; – забезпечення роботою експортно-орієнтованих виробництв у перехідний період 	<ul style="list-style-type: none"> – інтеграційні проекти у ПСА; – розвиток «середньоазіатського» коридору; – нарощування економічного та військового потенціалу; – створення національного центру протидії корупції
ЄС: «Європа 2020: Стратегія розумного, стійкого і всеохоплюючого зростання»	
<ul style="list-style-type: none"> – гармонізація економік членів ЄС; – підвищення інституційної привабливості ЄС; – зайнятість; – науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи; – зростання енергоефективності; – освіта та скорочення бідності 	<ul style="list-style-type: none"> – реформи ринків праці та послуг; – дотримання координації фінансової політики; – зростання спеціалізації на внутрішньому ринку; – реформи освіти та охорони здоров'я

Суттєві зміни пропонується провести в мережі бюджетних установ, внаслідок існуючих проблем у системі освіти та охорони здоров'я. Так, на сьогоднішній день у США шкільна освіта та бакалаврат вважа-

¹ Апокин А. Ю. Мировая экономика в долгосрочной перспективе: цели и задачи субъектов [Электронный ресурс] / А. Ю. Апокин // Вопросы экономики. – 2012. – №6. – С. 89 – 109. – Режим доступа к журн. : http://www.forecast.ru/_ARCHIVE/Analitics/VoprEconom/Apokin2012.pdf.

ються неконкурентоспроможними, при цьому 90 % учнів середніх шкіл та 71,4 % студентів ВНЗ навчаються в державних навчальних закладах, а система охорони здоров'я вважається дуже затратною відносно отриманих результатів¹.

Попри швидке економічне зростання країн, що розвиваються, варто відзначити, що центри створення додаткової вартості крупних міжнародних корпорацій залишаються у США, і країна активно створює умови протидії зміщенню ключових компетенцій за межі своїх кордонів. На сьогоднішній день США поєднує у собі політичні, військові, валютні, економічні, фінансові, технологічні та ідеологічні аспекти лідерства. Такі результати обумовлюють головну мету американської стратегії: весь світ є сферою інтересів США. Тому можна впевнено стверджувати, що протягом XXI ст. зміни лідера у світі не відбудеться і на місце США не прийде настільки ж абсолютний фаворит.

Стратегія Китаю. Швидкі економічні темпи зростання країни протягом кількох десятиріч стали першим історичним випадком, коли не західна, не англомова, не ліберально-демократична країна змінила світові ваги у свій бік та стала претендувати на статус найбільшої економіки у світі. Ця подія призвела до глибоких змін у центрі глобальної геоекономічної гравітації та змусила передові країни враховувати вплив Китаю на світовий розвиток².

У 2015 р. уряд Китаю затвердив національну стратегію, згідно з якою було поставлено завдання щодо зміни відносин з міжнародним оточенням, глибоких економічних та соціальних перетворень усередині країни, розробки реформ подолання кризових періодів та шляхів зростання добробуту нації. При цьому основна увага концентрується на боротьбі з корупцією. Як частина стратегії анонсовано три ключових аспекти подальших дій: кооперація з країнами, що розвиваються, підтримка відносин з розвинутими країнами та екологічний контроль за сусідніми країнами. Уряд Китаю приймає активну участь у регіональному та глобальному управлінні, що підтверджується його участю у самітах Азіатсько-Тихоокеанського регіону, БРІКС, та нараді з взаємодії та мі-

¹ Апокин А. Ю. Мировая экономика в долгосрочной перспективе: цели и задачи субъектов [Электронный ресурс] / А. Ю. Апокин // Вопросы экономики. – 2012. – №6. – С. 89 – 109. – Режим доступа к журн. : http://www.forecast.ru/_ARCHIVE/Analytics/VoprEconom/Apokin2012.pdf.

² Бергер Я.М. Экономическая стратегия Китая / Я.М. Бергер. – Москва : ИД Форум, 2009. – 560 с.

рами довіри в Азії (НВМДА)¹. Значну частину національної стратегії займає боротьба з кібератаками та тероризмом, для цього постає завдання створення висококваліфікованої, спеціалізованої команди національної безпеки, що підпорядковується єдиному центру. При цьому залишається незмінним традиційний вектор розвитку Китаю.

Окремої уваги заслуговує наростаюча напруженість у взаємовідносинах Китаю з США. Зміни у балансі економічної моці стають глобальними внаслідок економічної присутності Китаю у Африці, Латинській Америці та Європі, що загрожує лідерству США як світового центру. Глобальна економічна та політична роль Китаю почала розшаровувати та змінювати усталені міжнародні норми, правила та інституції. Все це змушує США протидіяти загрозі зміни світового лідера та координувати свою національну стратегію з урахуванням майбутніх взаємовідносин з Китаєм.

Стратегія ЄС. Стратегія країн Євросоюзу ускладнена багатьма факторами, головним з яких є різний ступінь розвитку держав об'єднання. Це наочно показав провал виконання стратегії 2000 р., метою якої було досягнення рівня найбільш конкурентоспроможної економіки у світі протягом 10 років, та інноваційної стратегії 2006 р. Фінансова криза 2008 р. по-різному відобразилась на економічному стані країн Євросоюзу, що дозволило виявити суттєві відмінності між країнами і значне їх відставання від середнього рівня досягнень США та Східної Азії. Негативні результати виконання минулих стратегій змусили ЄС у 2010 р. розробити нову стратегію: «Європа 2020: Стратегія розумного, стійкого і всеохоплюючого зростання». Згідно з нею Європа ставить за мету до 2020 р. працевлаштувати 75 % населення у віці 20–64 років, інвестувати у науку 3 % ВВП ЄС, скоротити викид парникових газів на 20 % та збільшити енергоефективність ВВП на 20 %. Також планується провести реформування освіти, а саме, на 90 % забезпечити всіх учнів середньою освітою, 40 % молоді (30–34 років) – вищою освітою, скоротити на 20 млн осіб чисельність малозабезпечених.

Запровадження нової стратегії ускладнено наростаючими проблемами в Євросоюзі, серед яких послаблення інтегрованості країн та посилення їх диференціації. Головною причиною кризового стану ЄС нау-

¹ China's national security strategy. By Shannon Tiezzi January 24, 2015. Available at: <http://thediplomat.com/2015/01/chinas-national-securitystrategy/>

ковці називають передчасність введення єдиної валюти – євро, що позбавило країни проводити власну монетарну політику та ефективно управляти економічними процесами всередині кожної країни-учасниці. Значні розбіжності в показниках розвитку та недостатній контроль за дотриманням установлених вимог до теперішнього часу так і не вдалося нівелювати. Централізована координація економічної політики у країнах ЄС мала наслідками часткову втрату національного суверенітету країн та ігнорування їх інтересів, що призвело до зростання неузгодженості і конфліктності між членами Євросоюзу та бажанню вийти з об'єднання. Таким чином, можна відзначити зменшення ролі Євросоюзу як світового центру глобальної економіки, внаслідок його зосередження на внутрішніх аспектах економічного розвитку.

Стратегії країн, що розвиваються. На сьогоднішній день немає однозначної відповіді щодо стратегічного політичного вектора країн, що розвиваються, для досягнення рівня розвинутих економік. Сучасна наука знаходиться на стадії пошуку новітніх концепцій розвитку, враховуючи досвід економічної політики країн Латинської Америки, Африки, пострадянських країн та країн Східної Азії. Варто відзначити лише той факт, що, на відміну від неоліберальних тенденцій розвитку передових країн, політика економік, які розвиваються, спрямована на суттєву роль державного регулювання економічних процесів. Найгострішим питанням залишається ступінь відкритості економік та балансування між лібералізацією та протекціонізмом.

8.3. Перспективні сценарії глобального розвитку

На основі розглянутих вище світових тенденцій глобалізаційних процесів постає питання щодо прогнозування варіантів майбутнього світового розвитку у довгостроковій перспективі. Його вирішенням в умовах «глобальної невизначеності» займається багато експертів, які ретельно аналізують сучасний стан з метою прогнозування подальших подій.

Розглянемо основні підходи до виділення сценаріїв глобального розвитку, що існують на сьогоднішній день.

Згідно з дослідженнями компанії McKinsey, подальше існування сучасного світу може розвиватися залежно від ступеня зближення сві-

тових економік та темпів економічного зростання за чотирма сценаріями (рис. 8.3).

Рисунок 8.3 – Перспективні сценарії глобального розвитку

Вертикальна вісь на рис. 8.3 ілюструє прискорення або уповільнення економічного зростання, тобто якість вирішення довгострокових структурних проблем. Горизонтальна вісь відображає ступінь об'єднання світових економік – їх конвергенцію або дивергенцію, що визначається поєднанням коротко- та довгострокових факторів.

Конвергенція – це процес зближення економік різних країн, їх окремих структур та механізмів управління за багатьма показниками, дивергенція – зворотний процес, що означає посилення розриву між рівнями розвитку та національними моделями економік держав. Звісно ж, конвергентний світ має кращі можливості протистояти майбутнім шо-

кам та потрясінням на відміну від внутрішніх системних дисбалансів дивергентного світу. Перетин осей координат пересічних змінних визначає чотири сценарії світового розвитку, що розраховані для країн G-20 (вибір країн обумовлений їх вагою у 75 % від усієї глобальної економіки).

Перший сценарій – «Глобальна синхронність»: описує конвергентний світ з швидкими темпами зростання. У цьому сценарії глобальна економіка отримує найнадійніший довгостроковий підйом, досягнувши економічного зростання на 3,8 % на рік до 2025 р. Багатосторонні торгові угоди сприятимуть зниженню бар'єрів у важливіших галузях економіки та обміну технологіями. Швидке розповсюдження інновацій призведе до зростання долі експорту у ВВП на 4 % до 2025 р. Реформи фінансового сектору країн, що розвиваються, переорієнтують економіку на ринкову та створять надійні ринки капіталу. Глобальні відсоткові ставки повернуться до старого рівня докризових років, рівень безробіття суттєво зменшиться.

Другий сценарій – «Осередки зростання»: дивергенція з прискореним зростанням відображає нерівномірну картину підйому, оскільки країни вирішують структурні проблеми окремо та уривками. У цьому сценарії прогнозується зростання економік G-20 на 3,2 % на рік до 2025 р. США, Китай, Індію очікують доволі високі темпи підйому на відміну від країн Єврозони та Японії. Наслідками дивергенції будуть ускладнення при досягненні міжнародних гарантій для інвесторів, проблеми захисту інтелектуальної власності та отримання сільськогосподарських субсидій.

Третій сценарій – «Глобальне уповільнення»: притаманний ситуації конвергенції економік з уповільненням економічного зростання – до 2,9 % на рік протягом десятиріччя. Глобальний розвиток у цьому сценарії безпосередньо залежить від позитивних результатів функціонування ринків, що розвиваються. Структурні проблеми залишатимуться невирішеними, але значною мірою компенсуються за рахунок успішних зусиль зі стимулювання попиту. Торгівля буде найбільш важливим фактором підйому, також очікується зростання попиту на енергію, включаючи нафту.

Четвертий сценарій – «Регіональні кризи»: дивергенція та уповільнене зростання. Даний прогноз є антиподом першого сценарію глобальної синхронності з різницею у зростанні світової економіки на 11,4 трлн дол. «Регіональні кризи» описують стан, в якому структурні реформи не призведуть до успішного результату, а сукупний попит особливо в розвинутих економіках буде досить нестійким. У питаннях фінансової та грошово-кредитної політики держави будуть дотримуватися традиційних методів їх стимулювання. Реальні відсоткові ставки залишатимуться низькими, що негативно впливатиме на зростання інвестицій. Технологічні інновації стануть обмеженими кількома регіонами, зменшиться рівень зайнятості. В цьому сценарії світова економіка буде більш вразливою до економічних потрясінь, зокрема, від фінансових потоків.

З огляду на розподіл світу за полюсами влади можна сформулювати такі сценарії формату інституційного устрою¹.

1) Уні- (одно) полярний світ, що керується країною-гегемоном, або глобальним й антитерористичним урядом. Головним претендентом на гегемонію залишається США, створення глобального уряду передбачає модель національної держави, що вирішує проблемні питання на світовому рівні.

2) Бі- чи триполярний світ – альянс найбільш розвинутих країн, які приймають узгоджені рішення та мають спільні інтереси. При цьому можливі коаліційні об'єднання як держав, так і регіональних інтеграційних утворень, що розповсюджують власні норми та принципи на інші країни. На сьогоднішній день на такий альянс претендують:

- п'ятірка постійних членів Ради Безпеки ООН;
- велика сімка;
- об'єднання з країн США, Китаю, Індії, Росії, ЄС, Японії.

3) Поліполярний світ. Існування такого формату передбачає багатоплановість економічного розвитку з міжнародним співробітництвом та наявністю спільних планів щодо боротьби з глобальними негативними проявами. Згідно з теорією багатопольярного світу його структуру-

¹ Козак Ю. Г. Міжнародні стратегії економічного розвитку: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / [Ю. Г. Козак, В. В. Ковалевський, Н. С. Логвінова та ін.] – Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 356 с.

вання може бути здійснено шляхом корпоратизації, автономізації або створення глобального громадянського суспільства.

4) Паралельне існування багатьох цивілізацій, що є окремими та самостійними центрами розвитку.

5) Апокаліптичний світ з міжнародними катаклізмами, війнами за володіння обмеженими ресурсами та геополітичне, економічне лідерство.

Вирішення проблем боргового накопичення та дефіциту глобальних збережень, обумовлених зростанням долі населення пенсійного віку по всьому світу, науковці бачать на підставі таких сценаріїв (рис. 8.4).

Згідно з проведеним аналізом світових процесів експерти схиляються до найбільш імовірного розвитку майбутніх подій за сценарієм «Фінансової реструктуризації».

Прогнозують також і інші сценарії розвитку глобального світу на підставі соціальних та культурних факторів, а саме¹:

1) культурний імперіалізм – розповсюдження та впровадження західної ідеології, традицій, способу життя по всьому світу, що призведе до переформатування однополярного світу у світ на чолі з глобальним урядом;

2) периферійна корупція – негативний сценарій, що передбачає занепад західної цивілізації та її подальший розпад зі створенням так званого «культурного смітника» на його окраїнах;

3) мозаїчних культур – також негативний сценарій створення окремих, замкнених та ворогуючих між собою культур;

4) егалітарний світ – позитивний сценарій створення відкритих взаємовідносин між країнами, що базується на культурному обміні та підтримці добробуту.

1 Р Радзівська С. О. Глобальна економіка: конспект лекцій для студентів економічних напрямів підготовки усіх форм навчання / С. О. Радзівська. – Київ: «СІК ГРУПІ УКРАЇНА», 2015. – 344 с.

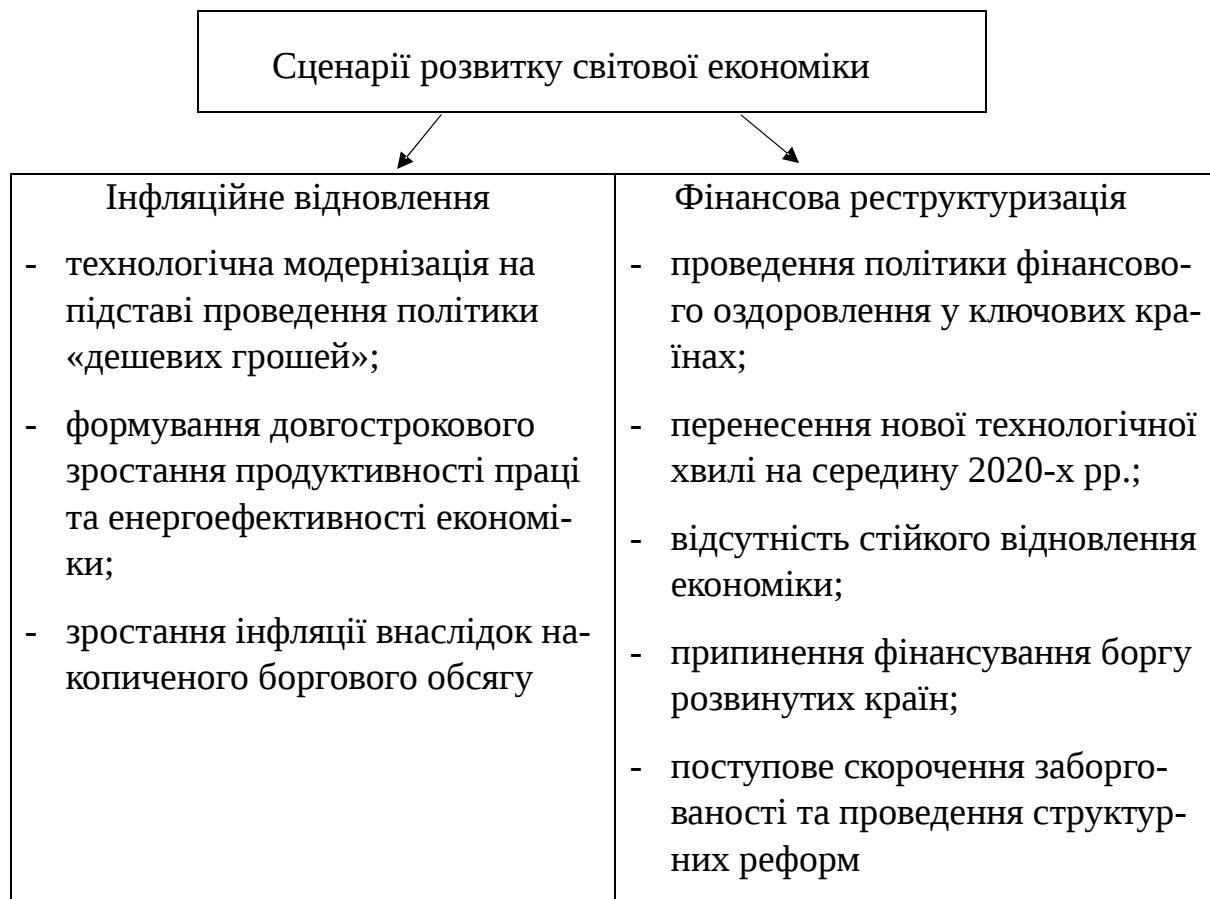

Рисунок 8.4 – Сценарії розвитку світової економіки в контексті подолання боргового накопичення та дефіциту накопичень¹

Окремої уваги потребує розгляд політичних сценаріїв, що були розроблені Національною радою з розвідки США. Їх проект «Карта глобального майбутнього» передбачає можливість світового існування за наступними прогнозами².

1. «Давоський мир». Незважаючи на продовження глобалізаційних процесів, акценти фінансових центрів впливу зміщуються з Європи до Азії, переважно до Китаю та Індії, що створює жорстку конкуренцію домінуванню США. Попри велике населення, ці країни зменшують експортування робочої сили, зосереджуючись на створенні умов для працевлаштування всередині країн. Питома вага наукомістких технологій

¹ Апокин А. Ю. Мировая экономика в долгосрочной перспективе: цели и задачи субъектов [Электронный ресурс] / А. Ю. Апокин // Вопросы экономики. – 2012. – №6. – С. 89 – 109. – Режим доступа к журн. : http://www.forecast.ru/_ARCHIVE/Analytics/VoprEconom/Apokin2012.pdf.

² Литвин М.В. Глобалізація як передумова брендингу країн світу / М.В. Литвин, Г. Г. Полішко // Економічний простір. – 2015. – № 103. – С. 24 – 33.

також припадає на країни Азії. Додатково зростає військова міць цих держав та їх політичний вплив на світову спільноту. Країни Сходу, зокрема мусульманського світу, знаходяться у зоні нестабільності з низьким темпом підвищення рівня життя. Але тенденція гри за західними правилами залишається до 2020 р. незмінною.

2. «Американський світ» (PAX Americana). Безумовне лідерство та світова гегемонія США, які досягли політичної єдності з Європою та перебувають у стані відкритої економічної боротьби з країнами Близького Сходу. Але важким тягарем для США стає з одного боку, забезпечення глобальної безпеки у всьому світі та військова присутність у зонах конфлікту, а з іншого боку, зростання терористичної загрози від бідних країн внаслідок зростаючого невдоволення домінуванням США.

3. «Новий Халіфат». Виклик традиційним устоям західного світу з боку ісламських країн. Найбільш катастрофічний прогноз, наслідки якого є «апокаліптичними» для багатьох розвинутих країн. Зростаючий рівень технологічного прогресу мусульманських країн та підйом релігійної самосвідомості призводять до зростання конфліктності з провідними країнами. Підтримка мусульманських діаспор та політика «толерантності», що запроваджується країнами Заходу, сприятимуть зростанню політичних позицій халіфату. Країнам, що не входять до ісламського світу, під час реалізації такого сценарію доведеться стати частиною халіфату, що призведе до сповільнення глобалізаційних процесів, економічного спаду та соціальних потрясінь.

4. «Спіраль страху». Світова нестабільність, зростання тоталітаризму, конфліктності між країнами світу, неконтрольоване поширення зброї масового знищення та постійні терористичні акти призведуть до краху міжнародних інституцій та колапсу глобальної системи у цілому. Особливо загрозливим цей прогноз вважається для країн так званого «золотого мільярду» і означає повний крах західної цивілізації.

Отже, залишається надія, що світова спільнота зробить вибір на користь найбільш оптимістичного та найсприятливішого сценарію з низки розглянутих, реалізація якого здійснюватиметься в інтересах та під неухильним контролем глобального громадянського суспільства. Зробити це стане можливим тільки за умов відкритого діалогу, взаємовигі-

дною співробітництва та партнерських відносин країн і цивілізацій для збереження і процвітання нашої планети.

Питання для обговорення на семінарському занятті

1. Проаналізуйте темпи зростання розвинутих країн та таких, що розвиваються.
2. Назвіть фактори впливу на сучасний стан світового розвитку.
3. Охарактеризуйте особливості глобальних економічних процесів.
4. Визначте сутність стратегії та назвіть її основні компоненти.
5. Надайте порівняльну характеристику стратегій світових лідерів.
6. Проаналізуйте особливості взаємовідносин між США та Китаєм.
7. Назвіть основні напрямки стратегічного вектора країн, що розвиваються.
8. Охарактеризуйте перспективні сценарії глобального розвитку.
9. Обґрунтуйте вірогідність реалізації оптимістичних прогнозів світового майбутнього.
10. Проаналізуйте наслідки здійснення катастрофічних сценаріїв.

ПРАКТИКУМ

Завдання 1. *Виберіть правильну відповідь.*

1. Серед факторів впливу на сучасний стан світового розвитку виділяють:
 - а) урбанізацію, старіння населення та технологічні інновації;
 - б) інтенсифікацію використання природних ресурсів;
 - в) державну та військову міць країн;
 - г) немає правильної відповіді.
2. На сьогоднішній день безперечно світовим торговим центром є:
 - а) США;
 - б) Індія;
 - в) Китай;
 - г) країни ЄС.
3. У XXI ст. темпи зростання ВВП:
 - а) вище в розвинутих економіках;
 - б) вище в країнах, що розвиваються;
 - в) знаходяться приблизно на одному рівні для всіх країн ;

- г) немає правильної відповіді.
4. Спільною рисою національних стратегій країн є:
- а) збереження національних інтересів;
 - б) фінансова допомога іншим країнам;
 - в) створення нових робочих місць;
 - г) підвищення рівня життя.
5. Згідно з часткою у світовому ВВП виділяють таких світових лідерів:
- а) США, ЄС, Японія;
 - б) США, ЄС, Китай;
 - в) Індія, США, Китай;
 - г) США, Японія, Китай.
6. Стратегія ЄС спрямована на:
- а) гармонізацію економік усіх членів ЄС;
 - б) підвищення інституційної привабливості;
 - в) зростання енергоефективності;
 - г) всі відповіді правильні.
7. Головною ціллю стратегії якої країни є зменшення боргового тиску:
- а) Китаю;
 - б) США;
 - в) країн ЄС;
 - г) Індії.
8. Сценарій «Глобальна синхронність» відповідає:
- а) дивергенції країн з уповільненням темпів зростання;
 - б) конвергенції країн з прискоренням темпів зростання;
 - в) дивергенції країн з прискоренням темпів зростання;
 - г) конвергенції країн з уповільненням темпів зростання.
9. Згідно з яким сценарієм фінансові центри впливу зміщуються до Азії:
- а) «Давоський мир»;
 - б) «PAX Americana»;
 - в) «новий Халіфат»;
 - г) «спіраль страху».
10. розвиток подій за сценарієм «Новий халіфат»:
- а) призведе до сповільнення глобалізаційних процесів, економічного спаду та соціальних потрясінь;
 - б) дозволить мусульманським країнам досягти рівня розвинутих;
 - в) сприятиме розповсюдженню новітніх технологій на країни Сходу;

г) усі відповіді неправильні.

Завдання 2. *Визначте, яке з положень правильне, а яке – помилкове. Відповідь поясніть.*

1. Однією з проблем глобальної цивілізації є зростання недовіри країн, що розвиваються до країн-лідерів.

2. Економіка Китаю має сприятливий демографічний профіль для економічного зростання, внаслідок збільшення населення.

3. Могутність світових центрів визначається розміром території та чисельністю населення.

4. Національні стратегії країн вважаються міжнародними, внаслідок їх впливу на світовий стан глобальної економіки.

5. Стратегічним вектором країн, що розвиваються, є підтримка неоліберальних тенденцій розвитку.

6. Сучасний стан глобалізаційних процесів вимагає від світового товариства здійснення узгодженої політичної стратегії подальшого розвитку.

7. Відповідно до своєї національної стратегії США керує світом з позиції сили.

8. Найбільше зростання ВВП відбуватиметься за сценарієм, що прогнозує дивергенцію світових економік.

9. Перспективні сценарії світового розвитку у переважній більшості оптимістичні.

10. Незважаючи на зростання світового впливу економік країн, що розвиваються, лідерство провідних країн найближчим часом залишиться незмінним.

СПИСОК ОСНОВНИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ

- 1.Базилевич В.Д. Экономическая теория: политэкономия : учеб. / [В.Д. Базилевич, В.Н. Попов, Е.С. Базилевич, Н.И. Гражевская и др.]; под ред. В.Д. Базилевича. – М. : Рыбари; Киев : Знання, 2009. – 870 с.
- 2.Богомоллов О. Т. Мировая экономика в век глобализации : учеб. / О. Т. Богомоллов. – М. : Издательство «Экономика», 2007. – 359 с.
- 3.Волоснікова Н. М. Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. [для студ. менедж. спеціальн.] / Н. М. Волоснікова, С. О. Климова; за ред. С. І. Архієреєва. – Харків: НТУ «ХПІ», 2010. – 272 с.
- 4.Вотс М. Глобалізація : навч. посіб. / [М. Вотс, В. Босхардт, Д. Хамелс та ін.]; пер. з англ. В. Алексашин; авт. укр. адаптації [Н. Гражевська та ін.]. – Київ : Амадей, 2007. – 480 с.
- 5.Осьмова М. Н. Глобализация мирового хозяйства : учеб. пособ. / М. Н. Осьмова, В. Ф. Железова, Е. А. Касаткина [и др.] ; под ред. М. Н. Осьмовой, А. В. Бойченко. – Москва: ИНФРА-М, 2006. – VIII, 376 с.
- 6.Дубницький В. І. Глобальна економіка : навч. посіб. для студ. / В. І. Дубницький, Н. М. Чуприна, І. П. Ганжела. – Дніпропетровськ : Акцент ПП, 2015. – 587 с.
- 7.Кальченко Т. В. Глобальна економіка : навч. посіб. / Т. В. Кальченко. – Київ : КНЕУ, 2009. – 364 с.
- 8.Киреев А. П. Международная экономика : учеб. пособ.; в 2 ч. / А. П. Киреев. – Москва : Междунар. отношения, 2001. – Ч. I: Международная микроэкономика: движение товаров и факторов производства. – 2001. – 416 с.
- 9.Ковтун О. І. Глобальна економіка : підручник / О. І. Ковтун, П. О. Куцик, Г. І. Башнянин. – Львів: Видавництво ЛКА, 2014. – 704 с.
- 10.Козак Ю. Г. Міжнародні стратегії економічного розвитку : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / [Ю. Г. Козак, В. В. Ковалевський, Н. С. Логвінова та ін.] – Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 356 с.
- 11.Кузьмін О. Є. Глобальна економіка / О. Є. Кузьмін, О. В. Пирог, І. В. Литвин. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. – 300 с.
- 12.Куцик П. О. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку : монографія / П. О. Куцик,

О. І. Ковтун, Г. І. Башнянин. – Львів : Видавництво львівської комерційної академії, 2015. – 594 с.

13. Міжнародна економіка: навч.-метод. посіб. для студентів економічних та менеджерських спеціальностей заочної форми навчання / [С. І. Архієреєв, Я. А. Максименко, Ф. В. Абрамов та ін.]; за ред. С. І. Архієреєва, Я. А. Максименко. – Харків : НТУ «ХПІ», 2012. – 92 с.

14. Муза Д. Е. Введение в глобалистику : учеб. пособ. / Д. Е. Муза. – Донецк : ДонНТУ, 2010. – 240 с.

15. Хелд Д. Глобальные трансформации: политика, экономика, культура / Д. Хелд, Д. Гольдблатт; пер. с англ. В. В. Сапова и др. – Москва : Праксис, 2004. – 576 с.

16. Шагурин С. В. Экономика транснационального предприятия : учеб. пособ. / С. В. Шагурин, П. Д. Шимко. – Санкт-Петербург : СПбГПУ, 2008. – 335 с.

17. Шибаева Н. В. Международная экономика : учеб. пособ. / Н. В. Шибаева, Я. А. Максименко. – Харьков: НТУ «ХПИ», 2007. – 176 с.

СПИСОК ДОДАТКОВИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ

1. Алле М. Глобализация: разрушение условий занятости и экономического роста, экономическая очевидность. / М. Алле. – Москва: ТЕИС, 2003. – С.22 – 33.

2. Архиереев С. И. Конкурентная среда предприятий: международный аспект / С. И. Архиереев, Т. А. Дяченко // Наукові записки Харківського економіко-правового університету. – 2005. – №2(3). – С. 117 – 122.

3. Архієреєв С. І. Трансакційна складова екзогенних чинників впливу на зайнятість в умовах глобалізації економіки / А. В. Глушач, С. І. Архієреєв // Проблеми економіки. – 2013. – № 3. – С. 227 – 232.

4. Альтерглобализм и антиглобалистские движения в современном мире : сб. обзоров и реф. / РАН. ИНИОН. Центр науч.-информ. исслед. глобал. и регион. пробл. Отд. глобал. пробл. – Москва, 2006. – 152 с.

5. Апокин А. Ю. Мировая экономика в долгосрочной перспективе: цели и задачи субъектов [Электронный ресурс] / А. Ю. Апокин // Вопросы экономики. – 2012. – №6. – С. 89 – 109. – Режим доступа к журн. : http://www.forecast.ru/_ARCHIVE/Analitics/VoprEconom/Apokin2012.pdf.

6. Беззубченко О. А. Оцінка діяльності іноземних ТНК в Україні / О. А. Беззубченко // Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Економіка. – 2011. – Вип. 1. – С. 50 – 56.
7. Бергер Я. М. Экономическая стратегия Китая / Я. М. Бергер. – Москва : ИД Форум, 2009. – 560 с.
8. Біосфера 2. [Електронний ресурс] / Матеріали з вікіпедії. – Режим доступу : <http://www.wikipedia.org/wiki/Биосфера-2/>
9. Вакуленко Є. В. Фінансові механізми інноваційної діяльності транснаціональних корпорацій: дис. ... канд. екон. наук. : 08.00.02 / Вакуленко Євгенія Володимирівна. – Львів, 2015. – 188 с.
10. Валлерстайн И. Мир в который мы вступаем / И. Валлерстайн // Материалы к V международной кондратьевской конференции [«Закономерности и перспективы трансформации общества»], (Санкт-Петербург, 19 – 22 октября 2004г.) / Международный Фонд Кондратьева. – Москва : МФК, 2004. – Т.1. – С.69.
11. Внешнеэкономическая деятельность [Электронный ресурс] / Официальный сайт Государственной службы статистики Украины. – Режим доступа : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. Глобалистика: Международный междисциплинарный энциклопедический словарь / гл. ред.: И. И. Мазур, А. Н. Чумаков. – Москва – Санкт-Петербург. – : ИЦ “ЕЛИМА”, ИД “Питер”, 2006. – 1160 с.
13. До 2015 года Украина может увеличить приток иностранных инвестиций втрое. [Электронный ресурс] / Инвестиционный портал INVENTURE. – 2014. – Режим доступа: <http://inventure.com.ua/news/ukraine/do-2015-goda-ukraina-mozhet-uvelichit-pritok-inostrannyh-investicij-vtroe>.
14. Дяченко Т. А. Конкуренентоспособность экономики Украины в контексте современных тенденций развития мирового хозяйства / Т. А. Дяченко, В. А. Гырова // Вестник Национального технического университета «ХПИ». Технический прогресс и эффективность производства. – Харьков : НТУ «ХПИ», 2009. – № 36-1. – С.146 – 153.
15. Дяченко Т. А. Особенности разработки стратегий фирм в условиях глобализации / Т. А. Дяченко // Вестник Национального технического университета «ХПИ». Технический прогресс и эффективность производства. – Харьков : НТУ «ХПИ», 2006. – № 02(1). – С. 71 – 74.

16.Ильин И. В. Тенденции развития глобализационных политических процессов / И. В. Ильин, О. Г. Леонова // Век глобализации. – 2015. – №1. – С. 21 – 35.

17.Каврук Е. Факторы, влияющие на сберегательное поведение населения и снижение сбережений населения в условиях кризиса [Электронный ресурс] / Е. Каврук // Научный журнал КубГАУ. – №56(02). – Режим доступа к журн. : <http://ej.kubagro.ru/2010/02/pdf/08.pdf>.

18.Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс. – Москва : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.

19.Кизим М. О. Проблеми та цілі розвитку України у світі глобальних проблем світової спільноти : монографія / М. О. Кизим, П. В. Проноза, Ш. А. Омаров. – Харків: ВД «ИНЖЕК», 2010. – 96 с.

20.Климова С. О. Аналіз проблем адаптації України до торгового режиму країн ЄС / С. О. Климова // Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць : в 6 т. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. – Т. V, вип. 255. – С. 92 – 97.

21.Климова С. О. Дослідження динамічних ефектів інтеграції України в ЄС / С. О. Климова // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». – Харків : НТУ «ХПІ», 2014. – № 64. – С.106 – 110.

22.Климова С. О. Основні принципи управління валютним курсом в умовах фінансово-економічної кризи / С. О. Климова // Економіка: проблеми теорії та практики : збірник наукових праць : в 6 т. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. – Т. V, вип. 247. – С. 1086 – 1089.

23.Климова С.О. Створення Балто-Чорноморського Союзу як зміцнення економічної і політичної платформи України / С. О. Климова, Н. Н. Губанова // Вісник Національного технічного університету «ХПІ» – Харків : НТУ «ХПІ», 2016. – №28' (1200). – С. 41 – 44.

24.Количество трудовых мигрантов сократилось – Госстат. [Электронный ресурс] / Информационное издание «Українська правда. Економічна правда». – 2013. – Режим доступа: <http://www.epravda.com.ua /rus/news/2013/05/29/377192/>.

25.Крейдич Т. В. Тенденции транснационализации мировой экономики в условиях глобализации / Т. В. Крейдич // Вестник МГТУ. – 2010. – Т. 13, № 1. – С. 209 – 214.

26.Кузьменко О. В. «Ділова гра «Модель ООН» як ефективна форма громадянського виховання молоді» / О. В. Кузьменко,

Н. Б. Решетняк // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». – 2015. – № 28 (1137). – С. 56 –64.

27. Куцик П. О. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку : монографія / П. О. Куцик, О. І. Ковтун, Г. І. Башнянин. – Львів : Видавництво львівської комерційної академії, 2015. – 594 с.

28. Латов Ю. Сущность и типология глобальных проблем [Электронный ресурс] / Ю. Латов – Режим доступа: <http://www.krugosvet.ru>.

29. Литвин М. В. Глобалізація як передумова брендингу країн світу / М. В. Литвин, Г. Г. Полішко // Економічний простір. – 2015. – № 103. – С. 24 – 33.

30. Лук'яненко Д. Г. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації : монографія [Електронний ресурс] / За ред. д-ра екон. наук, проф. Д. Г. Лук'яненка. – Київ: КНЕУ, 2001. – 538 с. – Режим доступу: <http://fingal.com.ua/content/view/211/39/1/0/12>.

31. Максименко Я. А. Глобализация как общемировой процесс и место в нем Украины / Я. А. Максименко, Н. О. Сорокина // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». – Харків : НТУ «ХПІ», 2012. – № 25(931). – С. 98 – 106.

32. Максименко Я. А. Деякі аспекти інтеграції України до світової економічної системи / Я. А. Максименко // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». – Харків : НТУ «ХПІ», 2015. – № 25(1134). – С. 111 – 116.

33. Максименко Я. А. Зовнішньоторговельні відносини України / Я. А. Максименко // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». – Харків : НТУ «ХПІ», 2015. – № 60(1169). – С. 145 – 148.

34. Максименко Я. А. Зовнішня міграція в Україні: сприяння розвитку чи бар'єр? / Я. А. Максименко, А. О. Талалаєва // Вісник Хмельницького національного університету. – 2012. – Т. 2, № 5. – С. 240 – 244.

35. Максименко Я. А. Інтеграція України до світової економічної системи / Я. А. Максименко, Т. А. Дяченко // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [«Економіка і управління в умовах глобалізації»], (Донецьк, 1 – 7 грудня 2010 р.) / М-во освіти і науки України, Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, Ін-т економіки і упр. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2010. – С. 286 – 288.

36.Максименко Я. А. Миграционные процессы в Украине: проблемы и перспективы / Я. А. Максименко, И. И. Хайло // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». – Харків : НТУ «ХПІ», 2014. – № 23 (1066). – С. 40 – 47.

37.Максименко Я. А. ТНК и перспективы их развития в Украине / Я. А. Максименко // Вестник Национального технического университета «ХПИ». Технический прогресс и эффективность производства. – Харьков : НТУ «ХПИ», 2006. – № 2(1). – С. 129 – 133.

38.Максименко Я. А. Украина в системе международных экономических отношений / Я. А. Максименко, И. В. Гаврилова // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». – Харків: НТУ «ХПІ», 2014.– № 23(1066).– С. 33 – 39.

39.Мельников А. Б. Некоторые противоречия внешнеэкономической экспансии ТНК / А. Б. Мельников, И. В. Снимщикова, М. М. Лазгиев // Вестник Волгоградского государственного университета. Сер. 3, Экон. Экол. – 2014. – №5 (28). – С.128 – 135.

40.Назаренко О. В. Інноваційні аспекти економічної підготовки інженерів / О. В. Назаренко, Н. Б. Решетняк // Труды I-ї Всеукраїнської наук.-практ. конф. [«Проблеми економічної підготовки інженерних спеціальностей»], (Харків, 8 – 9 квітня 2010 р.) / НТУ «ХПІ». – Харків: НТУ «ХПІ», 2010. – С. 19 – 20.

41.Перель И. Какие международные финансовые организации дают кредиты украинскому бизнесу и как их получить [Электронный ресурс] / И. Перель / Инвестиционный холдинг «Procapital. Group». – 2013. – Режим доступа: http://pro-capital.ua/press_center/expert/view/160/

42.Пенська І. О. Особливості впливу ТНК на економічний розвиток України / І. О. Пенська // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Науковий журнал. Серія: Економічні науки. – 2015. – №3 (80). – С.114 – 124.

43.Пирогов Г. Г. Стратегии глобализации в условиях цивилизационного многообразия мира / Г. Г. Пирогов // Глобализация, конфликт или диалог цивилизаций? – Москва: Новый век, 2002. – С.224 – 226.

44.Платіжний баланс і зовнішній борг України, 2014 рік [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національного банку України. – 2014. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17140287>.

45.Погодаева Т. В. Глобальная корпорация как экономическая категория / Т. В. Погодаева, Е. В. Шавина / Вестник Тюменского государственного университета. – 2013. – № 11. – С. 65 – 74.

46.Про стан платіжного балансу в III кварталі 2014 року [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національного банку України. – 2014. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/docscatalog/document?id=91916>.

47.Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з України в економіці країн світу [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. – 2016. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

48.Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) із країн світу в економіку України [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. – 2016. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

49.Радзівська С. О. Глобальна економіка : конспект лекцій для студентів економічних напрямів підготовки усіх форм навчання / С. О. Радзівська. – Київ: «СІК ГРУП УКРАЇНА», 2015. – 344 с.

50.Сапачук Ю. М. Формування стабілізаційних механізмів сучасного фінансового ринку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / Ю. М. Сапачук. – Київ, 2012. – 21 с.

51.Сучасна глобалістика: її школи, концепції, постулати, проблеми та дослідження в цій сфері в Україні [Електронний ресурс] / Новини освіти. – 2016. – Режим доступу: <http://points.net.ua> (дата звернення 12.08.2016 р.). – Назва з екрану.

52.Хлобистов Є. В. Сталий розвиток та екологічна політика у глобальних викликах: від передбачення до прогнозування. [Електронний ресурс] / Є. В. Хлобистов, Л. В. Жарова, М. В. Ільїна. – Режим доступу : <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/10029/03-Khlobystov.pdf>.

REFERENCES

Fundamental sources:

1. Albrow M. *The Global Age: State and Society Beyond Modernity* / M. Albrow. – Cambridge: Polity Press, 1996. – 256 p.
2. Bakker K. *The Commons Versus the Commodity: Alter-globalization, Anti-privatization and the Human Right to Water in the Global South* / Karen Bakker // *Antipode*. – 2006. – № 39 (3).
3. Beck U. *Risk Society: Towards a New Modernity* / Ulrich Beck. – Sage Publications Ltd, 1992. – 260 p.
4. Biggeri M. *Sustainable Human Development: A New Territorial and People-Centred Perspective* / Mario Biggeri, Andrea Ferrannini. – New York: Palgrave Macmillan, 2014. – 243 p.
5. Castells, M. *The Rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society and Culture* / Manuel Castells. – 2nd ed., with a new pref. – Wiley-Blackwell, 2010. – 656 p. – (Information age; v. 1).
6. Giddens A. *Globalization: a keynote adress* / A. Giddens. – UNRISD News, 1996. – p. 4–5.
7. *Global Environmental Change* / ed. by B. Freedman. – Springer, 2014. – 973 p.
8. *Globalization and Systemic Risk* / ed. by D. Evanoff, D. Hoelscher, G. Kaufman. – World Scientific, 2009. – 455 p.
9. Iammarino S. *Multinationals and Economic Geography: Location, Technology and Innovation* / S. Iammarino, Ph. McCann. – Edward Elgar Publishing Ltd., 2013. – 496 p.
10. Jones E. *The Oxford Handbook of the European Union* / Erik Jones, Anand Menon, Stephen Weatherill. – Oxford, 2012. – 928 p.
11. Krugman P. *Market Structure and Foreign Trade* / Elhanan Helpman, Paul R. Krugman – The MIT Press, 1999. — 283 p.
12. *Nation-States and the Global Environment: New Approaches to International Environmental History* / ed. by E. Bsumek, D. Kinkela, M. Lawrence. – Oxford University Press, 2013. — 317 p.
13. Oatley T. *International Political Economy* / T. Oatley. – 5th ed. – Pearson, 2012. — 430 p.
14. Ohmae K. *The End of the Nation State: The Rise of Regional Economics* / K. Ohmae. – New York: Free Press, 1995. – 115 p.
15. Ritzer G. *Globalization: a basic text* / George Ritzer and Paul Dean. – 2nd ed. – John Wiley & Sons, Ltd, 2015. – 552 p.

16. Rosenau J. *Along the Domestic-Foreign Frontier* / J. N. Rosenau. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – 467 p.

17. Smallman S. *Introduction to International and Global Studies* / S. Smallman, K. Brown. – The University of North Carolina Press, 2011. – 416 p.

18. Stiglitz J. *The Great Divide: Unequal Societies and What We Can Do About Them* / Joseph Stiglitz. – W. W. Norton & Company, 2015. – 448 p.

19. Wallerstein I. *World-Systems Analysis. An Introduction* (A John Hope Franklin Center Book) / Immanuel Wallerstein. – Duke University Press Books, 2004. – 128 p.

20. Weiss L. *The Myth of the Powerless State: Governing the Economy in a Global Era* / L. Weiss. – Cambridge: Polity Press, 1998. – 260 p.

Additional sources:

1. A-Brief-History-of-the-Alter-globalization movement [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.booksandideas.net/A-Brief-History-of-the-Alter.html>.

2. Anti-globalization movement [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://en.wikipedia.org/wiki/Anti-globalization_movement.

3. Beck U. *The theory of reflexive modernization* / Ulrich Beck, Wolfgang Bonns, Christoph Lau // *Theory, Culture & Society*. – 2003. – Vol. 20(2). – P. 1 – 33.

4. Bull B. *Development Issues in Global Governance. Public Private Partnerships and Market Multilateralism* / B. Bull, D. McNeill. – Routledge, 2007. – 232 p.

5. Castells M. *End of Millennium. The Information Age: Economy, Society and Culture* / Manuel Castells. – Vol. III. – Wiley-Blackwell, 2010. – 488 p.

6. Chomsky N. *Profit Over People: Neoliberalism & Global Order* / Noam Chomsky. – New York: Seven Stories Press, 1998. – 188 p.

7. Cuadra-Montiel H. *Globalization: Approaches to Diversity* / H. Cuadra-Montiel. – InTeOp, 2012. – 300 p.

8. Cullen J. *International business: strategy and the multinational company* / J. Cullen, K. Parboteeah. – Routledge, 2010. – 529 p.

9. Dunning J. *Multinational Enterprises and the Global Economy* / J. Dunning, S. Lundan. – 2nd ed. – Edward Elgar, 2008. – 946 p.

10. Elson A. *Governing Global Finance: The Evolution and Reform of the International Financial Architecture* / A. Elson. – Palgrave Macmillan, 2011. – 288 p.
11. *Encyclopedia of Globalization* / Ed. by R. Robertson, J.A. Scholte. – N.Y.; Lnd: Routledge, 2007. – Vol. 1. A to E. – XVII. – 1210 p.
12. Enriquez L. *Shifting tides: global economic scenarios for 2015-25* [Электронный ресурс] / Luis Enriquez, Sven Smit, Jonathan Ablett. – Режим доступа: <http://www.mckinsey.com/business-functions/strategy-and-corporate-finance/our-insights/shifting-tides-global-economic-scenarios-for-2015-25>.
13. Giddens A. *The Consequences of Modernity* / A. Giddens. – Cambridge: Polity Press, 1990. – 188 p.
14. *Globalization: Education and Management Agendas* / ed. by H. Cuadra-Montiel. – InTeOp, 2012. – 350 p.
15. Goodman J. *The European Union: reconstituting democracy beyond the nation-state* / J. Goodman. – McGraw, 1997.
16. Gordon D. *The Global Economy: New Edifice or Crumbling Foundations?* / David Gordon // *New Left Review*. – 1988. – vol. 168. – P. 24–64.
17. Guehenno J.M. *The End of the Nation-State* / J.M. Guehenno. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 1995. – 145 p.
18. Hirst P. *The global economy: myths and realities* / P. Hirst // *International Affairs*. – 1997. – vol. 73. – № 3. – P. 409 – 425.
19. Jovanovic M. *The Economics of European Integration: Limits and Prospects* / Miroslav N. Jovanovic. – Edward Elgar Publishing, 2005. – 907 p.
20. Juergensmeyer M. *Thinking Globally: A Global Studies Reader* / Mark Juergensmeyer. – University of California Press, 2013. – 540 p.
21. Kapitza S. *Global Population Blow-up and After: The Demographic Revolution and Information Society: Report to the Club of Rome; Report to the Global Marshall Plan Initiative* / S. Kapitza. – P. L. Kapitza Institute for Physical Problems Russian Academy of Sciences. – Moscow, Rome, Hamburg: Ebner and Spiegel, CPI Books, 2006. – 273 p.
22. Keohane R. *'Hobbes' dilemma and institutional change in world politics: sovereignty in international society* / R. Keohane // *Whose World Order? Uneven Globalisation and the End of the Cold War*. – ed. by H.H. Holm and G. Sorensen. – Boulder: Westview Press, 1995. – 256 p.

23. Luard, E. *The Globalization of Politics: Changed Focus of Political Action in the Modern World* / E. Luard. – London: Macmillan, 1990. – 195 p.
24. *Multinational Enterprises and the Challenge of Sustainable Development* / ed. by John R. McIntyre, Silvester Ivanaj, Vera Ivanaj. – Edward Elgar Publishing, 2009. – 313 p.
25. National security strategy. February 2015 [Электронный ресурс] The White House. Washington. – 29 p. – Режим доступа: https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy.pdf.
26. Newell P. *Globalization and the Environment. Capitalism, Ecology and Power* / P. Newell. – Malden, USA: Polity Press, 2012. – 203 p.
27. Nye J. *Understanding Global Conflict and Cooperation* / Joseph Nye, David Welch. – Pearson, 2014. – 352 p.
28. Patomaki H. *The Tobin Tax: A New Phase in the Politics of Globalization?* / Heikki Patomaki // *Globalization and Economy. Vol. 2. Globalizing Finance and the New Economy* / Ed. by P. James, H. Patomaki. – Los Angeles: Sage publications, 2007 (Central currents in globalization). – P. 326–340.
29. Peccei A. *The Chasm Ahead* / Aurelio Peccei. – London: Collier-Macmillan ltd., 1969.
30. Ruschmann P. *Environmental Regulations and Global Warming* / P. Ruschmann. – Chelsea House Publications, 2009. – 149 p.
31. Scerri A. *The World Social Forum: Another World Might Be Possible* / Andy Scerri // *Social Movement Studies: Journal of Social, Cultural and Political Protest*. – 2013. – № 12 (1). – P. 111–120.
32. Scharpf F. *The Asymmetry of European Integration or why the EU cannot be a Social Market Economy* / Fritz W. Scharpf // *KFG Working Paper*. – 2009. – № 6.
33. Scholte J.A. *International Relations of Social Change* / J.A. Scholte. – Buckingham: Open University Press, 1993. – 186 p.
34. Stiglitz J. *Creating a Learning Society: A New Approach to Growth, Development and Social Progress* / Joseph Stiglitz. – Columbia University Press, 2014. – 680 p.
35. Stiglitz J. *Making Globalization Work* / Joseph E. Stiglitz. – W. W. Norton & Company, 2007. – 384 p.

36. Stiglitz J. The Stiglitz Report: Reforming the International Monetary and Financial Systems in the Wake of the Global Crisis / J. E. Stiglitz. – The New Press, 2010. – 240 p.

37. Telo M. European Union and New Regionalism. Regional Actors and Global Governance in a Post-Hegemonic Era / M. Telo. – 2nd ed. — Ashgate, 2007. — 406 p.

38. The Economic Geography of Globalization / ed. by P. Pachura. – InTech, 2011. – 276 p.

39. The Impact of Air Pollution on Health, Economy, Environment and Agricultural Sources / ed. by M. Khallaf. – InTech, 2011. – 456 p.

40. Tiezzi Sh. China's national security strategy [Электронный ресурс] / Shannon Tiezzi. – Режим доступа: <http://thediplomat.com/2015/01/chinas-national-security-strategy/>.

41. Vitali S. The network of global corporate control / S. Vitali, J. Glattfelder, S. Battiston. – The OECD Guidelines for Multinational Enterprises, 2011. – 36 p.

42. Wallerstein I. The Age of Transition: Trajectory of the World-System, 1945-2025 / Immanuel Wallerstein, Terence Hopkins. – Zed Books, 1996. – 256 p.

43. Wallerstein I. World-Systems Analysis: Theory and Methodology / Immanuel Wallerstein, Terence Hopkins. – Sage Publications, 1982. – 199 p.

44. Wriston W. The Twilight of Sovereignty: How the Information Revolution Is Transforming Our World / Walter B. Wriston. – New York: Charles Scribner, 1999. – 290 p.

GLOSSARY

Absolute advantage is an ability of an entity to produce a product or service at the least cost.

Alter-globalization (or alter-mondialization) is a social and political global movement that emerged in the late XX century. Its proponents deem it necessary not to oppose globalization processes, but to change prevailing neoliberal form of globalization. The main goal of the movement is an assertion of necessity of integration of national economies, nations and cultures on the ground of democracy, social justice, and respect for sovereign and indigenous national and cultural formations.

Anti-globalization movement (or counter-globalization movement) is a radical form of protest against globalization and establishment of a new global order in behalf of transnational corporations (TNCs) and associations of advanced countries. Anti-globalists consider neo-liberalism as their principal ideological and political enemy due to its concept of market fundamentalism.

Balance of payments is interrelation between exchange earnings and foreign payments during specific period of time; a statistical report on results of external economic activity of a country over a certain period, usually a year.

Balance of trade is an interrelation between exports and imports of a nation. When a difference between exports and imports of goods and services is positive, the country has external (trade) surpluses. When this ratio is negative, the country has a trade deficit.

Club of Rome is a non-governmental, public, informal organization that has received wide recognition due to research in the field of globalization. Club of Rome was founded in 1968. The main purpose of the Club of Rome is to study global agenda, to search methods for solving global problems of mankind and to draw attention of the world community to these problems.

Cluster is a voluntary association of independent companies; it is an innovation-oriented industrial and commercial structure, based on a network

model of coordination and management which is able to change rapidly in global economy conditions.

Common market is a form of regional integration which allows for agreement between integrated countries not only on free movement of goods and services, but also factors of production, namely, capital and labour force.

Comparative advantage is an ability of an entity to produce a product or service at a lower opportunity cost.

Contemporary global problems can be defined as complicated system of interrelated problems of mankind, which worsened in the second half of the XX century. Survival of civilization, its sustainable development and reduction of self-destruction risk depend on successful solution of these problems. Depending on spheres of action global problems are divided into the following groups: 1) global problems of interaction between nature and society; 2) global challenges in the field of social relations; 3) global problems of human development and ensuring the future of mankind.

Convertible currency is a national currency which can be freely exchanged for a currency of another nation.

Customs duty is an excise tax on imported or exported goods, which is imposed in order to earn incomes or protect national economy. Protective duty is intended to protect domestic producers from foreign competition.

Customs union is a form of regional integration that stipulates abolishment of national customs duties and introduction of a common customs tariff and unified system of non-tariff regulation of trade with third countries. The main purpose of a customs union is to facilitate mutual trade of member countries.

Economic globalization is a complicated and contradictory process of natural qualitative changes in global economy, which take place on the basis of increase in volume terms and acceleration of international movements of goods, services, capital, labor, and also diffusion of new information technologies, global telecommunication networks etc.

Economic growth is 1) a stable increase in real GDP or real national income (NI) at the expense of increase in resources utilized or their more efficient application; 2) an increase in real GDP (or NI) per capita.

Economic integration is a process of mutual rapprochement, intertwinement of separate national economies, implementation of a coordinated economic policy. Economic integration includes developing the following: production and scientific-technical cooperation, trade-economic and monetary relations, creation of various international political and economic associations and regional economic groups (free-trade areas, customs unions, economic and monetary unions).

Economic liberalization is an abolishment or weakening of state control over various economic activities and economic indicators (such as price, salary, interest rate, exchange rates); it is a gradual abolishment of quantitative restrictions in foreign trade exercised by state authorities.

Economic union is a form of regional integration, which provides consolidation of national economies based on: 1) elimination of obstacles to free movement of goods, services and factors of production between countries; 2) introduction of a common currency; 3) adjustment of tax rates; 4) implementation of a common external trade policy.

Elite culture is a new form of culture that allows for a search and representation of personality origin. It has complicated, refined, innovative nature and is intended for intellectual elite of society, which is able to understand and appreciate skill, virtuosity of innovative quest of its creators.

Embargo refers to prohibiting exports or imports of gold, foreign currency, definite goods (for example, weapons). Embargo is used as a means of international pressure.

Emigration is an exit of citizens from their native country to another one for permanent residence by economic, political, ethnic, family or other reasons.

Euro is a common currency of European Union member states, implemented on the 1st of January, 1999 in accordance with Maastricht treaty (Germany, France, Belgium, the Netherlands, Luxemburg, Spain, Italy, Portugal, Ireland, Finland, Austria, Greece (from 2001)); it was introduced into money turnover on the 1st of January, 2002.

European integration is a historical step-by-step process of embodiment of European countries.

European Monetary System (EMS) is the system which has been introduced and is now operating within European Union in order to provide the functioning of currency stability area, control over inflation and coordination of policy of European Union member states in the field of setting exchange rates.

Exchange rate is a market price of a national currency unit which is expressed in currency units of other countries.

Expansion can be described in different ways: 1) as expansion of influence of advanced countries exercised by economic, military and diplomatic means; 2) as expansion of influence of monopolistic multicorporate enterprises realized by economic (for example, export of capital) and non-economic (for example, diplomatic pressure) means.

Export refers to 1) shipping of goods, capital, securities out of national borders of a country for selling to other markets; 2) volume of goods and services shipped abroad.

Export subsidies are government payments to national firms that reduce prices of goods for foreign buyers.

External debt (foreign debt) is total state liabilities towards non-residents; it consists of state indebtedness on foreign loans and interests that were not paid.

External trade is one of the forms of foreign economic activity connected with export and import of goods and services.

Financial globalization is a process of building the global financial system, forming the global financial market based on deregulation and informatization of financial activity.

Flexible exchange rate is a system under conditions of which a currency exchange rate is constantly adjusted according to laws of supply and demand.

Foreign direct investments are capital flows across borders in a context of which foreign investor controls assets.

Foreign portfolio investments are investments of individuals, companies and government bodies in foreign financial instruments: shares and other equities, bonds and other debt securities, money market instruments and derivatives.

Franchising is a way of cooperation which stipulates that seller (famous company) transfers a customer (specially founded company) a right to use its brand, as well as its know-how, which is important for business of buyer.

Free trade area is one of the forms of regional integration relating to creation of preferential regional area, within which customs duties are entirely cancelled in trade between member states, but national customs duties are saved in economic relations with other countries.

Free trade can be defined as a trade with no obstacles to free movement of flows of goods and services between countries.

Geopolitics is a science which studies how natural and socio-economic conditions and factors of internal state development affect real position of a nation in the world and influence on its place in a system of political-geographical centers of the world. Political scientist Rudolf Kjellén introduced the notion of “geopolitics” at the beginning of XX century.

Global economy is the integral planetary economic system, which operates on the basis of common production and distribution network, global financial system, planetary information network.

Global environmental assets are assets that affect ecosystem of the Earth, namely: atmosphere, planetary water supplies, ozone layer, biological diversity of the Earth's biosphere, climate favorable for life etc. Global environmental assets have such peculiarities as indispensability for human life and impossibility of competition between nations and generations while consuming these assets.

Global environmental interests are interests of the international community in environmental field, connected with human need for a favorable environment which is able to rehabilitate itself after anthropogenic influence.

Global environmental problems are total changes of the Earth's nature caused by rapid population growth, exhaustion of natural resources and pollution of the environment. They are: global climate change, growth of greenhouse gas emissions, use of renewable natural resources (forests, fresh water etc.) on a scale that exceeds the ability of nature to rehabilitate, deple-

tion of natural resources, reduction of biological diversity, decrease of forest area and ozone layer degradation.

Global governance is a multilevel system of supranational and global centers of authority and administration.

Global interest rate is an interest rate that is formed in world financial markets.

Global movement of capital is a multidirectional movement of national and transnational capital associated with enforcement of cross-border activities of economic entities.

Global security is an ability of world community to prevent global threats and risks. Global security includes economic, technological, informational, social and humanitarian security.

Global transparency is a global availability of timely and exact information to broad layers of population. A typical example of global transparency is the Internet.

Globalistics is a new interdisciplinary branch of learning which studies contemporary World-System relations, their transformations and regulation, global problems and solutions.

Globalization is a process of forming global socio-economic system based on strengthening the world economy internationalization and intensifying international movements of goods, services, capital, labor and technology.

Globalization of markets refers to merging national and local markets into one huge global marketplace.

Globalization of production is a process of transnationalism, broadening business processes within the world economy in an attempt to take advantage of national differences in cost and quality of factors of production.

Gross domestic product (GDP) is a total market value of all final goods and services produced within the borders of a country during a specific period of time.

Human capital is a concept related to educational level, health and achieved qualifications, which enables a person to obtain additional income.

Human Development Index (HDI) is a summary measure of level of civilization in a country based on considering life expectancy, educational level and real GDP per capita.

Human migration is the movement of people from one place in the world to another, between regions and countries, for the purpose of taking up permanent or semipermanent residence.

Human Poverty Index (HPI-1) is an index that measures a level of deprivation and lack of choice in the basic dimensions of health care, education and standard of living. Whereupon the level of health care is estimated by possibility to attain the age of 40 years old and educational level is estimated by quantity of illiterate adults. The standard of living is measured by two aspects: the number of people without permanent access to drinkable water, and the number of children under five years that are underweight. HPI-1 is implemented only to developing countries.

Immigration is entry to a country of citizens of other countries on the basis of international treaties and contractual agreements.

Import quota is direct limitation of quantity of goods that can be imported into a country.

Import refers to 1) delivering goods or capital into a country from abroad for selling to national markets; 2) volume of goods and services delivered from abroad.

Institutions of European Union (EU) are EU governing bodies that ensure implementation of duties imposed on the Community (European Parliament, European Council, European Commission, European Court of Justice, European Court of Auditors).

International division of labor is the height of social division of labor, specialization of individual countries in production of certain products.

International labor migration is an aggregate of territorial movements of people between countries for a purpose of employment in a host country for some time, after which a worker returns to a country of origin.

International Monetary System FOREX is a global foreign exchange market of telecommunication exchange of a national currency for currencies of other countries at an agreed upon a certain date exchange rate. FOREX is an interbank market and has no specific trade place as distinct

from stock markets or markets of futures. In its organization FOREX resembles the Internet, where large international information systems fulfil a role of providers. This is the first really global market that covers not only financial institutions but also a great number of individuals throughout the world. Commercial activity is carried out over telephone and through terminals of electronic brokerage systems between hundreds of banks all over the world day and night, throughout the working week.

International organizations are associations of states, national non-governmental organisations and individual personalities in order to solve regional or global problems; collective members of international relations by creating corresponding organizations and institutions are intended to ensure realization of interests of its members.

International scientific and technical collaboration is a form of international economic cooperation which comprises trade in licences for production and technological methods (technologies), cooperative research-and-development activities, implementation of significant engineering designs, staff development etc.

Internationalization is a process of intensification of international contacts and exchanges.

Market fundamentalism is an idea based on neoclassical theory which reckons that: 1) markets are self-regulating and the world economy does not require an intervention of the world community; 2) all of the human activities can and should be determined by market forces and narrowed down to monetary evaluation.

Mass culture is the culture of masses which is available to broad layers of population due to development of culture industry on the basis of usage of television, radio, sound recording, the cinema and other media.

Mechanism of global governance is a set of principles, norms, international instruments, methods of establishment and regulation of global relations and corresponding organizational and legal structures created by the world community.

MERCUSOR is a regional organization in Latin America. Creation of free trade area between Argentina and Brazil (1986) laid the foundations of MERCUSOR, to which Paraguay and Uruguay joined soon. The organization

has become reality as a free trade area and customs union by 1995. By 2004 MERCUSOR signed an agreement on free trade area with Chile and Bolivia. The agreement initiated the following areas of integration: free movement of goods and services, capital, labor, transition to a common market; coordination of macroeconomic policies; harmonization of national legislation in sectors related to trade, transport etc.

National economy is a system of economic relations of a certain country regulated by corresponding economic mechanism.

National security is a protectability of individual, state, social interests, national borders and territorial integrity, socio-political system of a country from internal and external threats; condition of a state, which allows keeping its integrity and acting as an independent party of international relations.

Neoliberal model of globalization is the current model of globalization based on ideology of market fundamentalism, which is spontaneous and is aimed at realization of short-term interests of developed countries, which deepens global problems of mankind.

Network society is a society that occurs under the conditions of information age, in the time of which dominant processes and functions are organized on the principle of network. Belonging to a particular network is the most important source of power and changes in modern society.

Offshore zones (centers) are domains, where tax, monetary and other preferences function for non-residents, who have their accounts and companies in these domains, but carry out transactions only with other countries.

Open economy is an economy that freely interacts with national social environment and with economies of other countries.

Organization of the Petroleum Exporting Countries (OPEC) is a cartel that was created in 1961 by 13 oil-exporting countries to control prices and quantities of crude oil exported by its members which account for a significant share of world oil exports.

Political union is the highest form of regional integration, which involves devolution of the most part of powers and authority of national governments concerning third countries to supranational bodies, which practi-

cally means creating an international confederation and loss of sovereignty of separate states.

Pollution haven is a term used in relation to countries that receive firms and enterprises which pollute environment, particularly those companies which relocate to avoid strict environmental regulations and taxes in a home country.

Principle of comparative advantage lies in the fact that countries specialize in the manufacture of those goods and services which they can produce at a lower opportunity cost than other countries.

Protectionism is an economic policy aimed at protecting domestic producers from foreign competition by introducing high customs tariffs on imported goods, limitations or embargo on imports of goods and services.

Quotas are restrictions established by law in international trade on an amount of goods that would be imported or exported.

Ratification of preferential trade agreements is a form of regional integration, which allows for creation of the most favored nation treatment by member countries; however their national customs tariffs continue to apply.

Region refers to 1) an area that is limited by physiographic, administrative or any other borders; 2) a large territorial entity which covers several countries or significant administrative area of a certain country, which is distinguished from other areas by relatively stable economic and geographic peculiarities or by other characteristics.

Regional economic integration is an objective and purposeful process of forming international integrative organisations of various types, foremost regional trade agreements concerning preferential and free trade and customs unions.

Regional problems are problems that arise within certain continents, large social and economic regions of the world or separate countries. As examples of that kind of problems natural disasters, including climate change at fairly large areas that comprise a number of countries could be mentioned.

Regionalization is development of economic, political, social and cultural relations between the areas and countries which a regional association involves.

Single economic space is the aggregate of national territories of countries, within which the unified principles of economic management and harmonized common rules of international economic relations function.

Specialization is a concentration of energies on production of goods and services with lower opportunity costs.

Subsidies are budgetary allocations that are delivered to domestic consumers or producers of goods and services.

Sustainable development is a term introduced by the World Commission on Environment and Development in the report titled “Our Common Future” (1987) for designation of social development that does not undermine natural conditions of existence of mankind. It appeared as a response to global crisis of industrialism related to impending exhaustion of natural resources, environmental degradation and polarization of wealth and poverty of nations in the world.

Tariff, import duty is a tax that is imposed upon imports; import turnover tax.

The global environmental crisis is the environmental crisis which has become global due to mankind economic activity exceeding the limits of global ecosystem (biosphere) capacity and violation of global environment stability. Overcoming the global environmental crisis is the urgent global problem, associated with existence of the human species on Earth.

The International Bank for Reconstruction and Development (IBRD) is a UN specialized credit agency, founded in 1944 in accordance with the decisions of the Bretton Woods Conference in order to favour and assist reconstruction and development of economies of the World Bank member states by means of providing loans and guarantees. Only member countries of the IMF can be members of the IBRD.

The International Labour Organization (ILO) is the specialized UN agency, which was founded in 1946 to promote cooperation between countries in solving employment problems, to set labour standards and better working conditions, to provide extension of social security and establishment of common living standards.

The International Monetary Fund (IMF) is a specialized UN agency, founded in 1944 at a UN conference in Bretton Woods. It operates

from 1946 as an intergovernmental monetary organization, working to foster global economic relations. The IMF develops rules of regulating exchange rates, exercises control over their fulfillment and provides member states with loans for equation of balance of payments and supporting national currencies.

The North American Free Trade Agreement (NAFTA) is an agreement signed by Canada, Mexico and the United States, creating a free trade area (1993).

Trade barriers are obstacles to free movement of goods and services from one country to another (tariff limitations and nontariff barriers, such as customs duties, tariffs, health requirements etc.).

Transnational corporation (TNC) or Multinational enterprise is an international company, which production, trade and distributive activities involve global sources and markets. Global production and sales network of TNCs and their branch companies is a driving force of globalization.

Unification is a process of bringing something to a single system or deepening conformance.

World Bank is an organization founded in 1945. The main purpose of the World Bank is to fight against poverty by promoting sustainable economic growth in client states, particularly by contributing to developing and carrying out effective economic and financial policy in client states.

World economy is a system of economic relations between nations, which involves all areas of economic activity, all stages of reproduction process and all economic agents.

World Trade Organization (WTO) is a principal international economic organization, which members are countries that account for about 96% of world trade. The main functions of the WTO are establishing rules of international trading system and handling trade disputes between member states.

ДОДАТОК А

ПРИКЛАДИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ НА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТТЯХ

Одним з ефективних методів навчання у процесі проведення практичних занять зі студентами є ділова гра. Ділова гра – це не просто змагання заради виграшу. У більшій мірі вона націлена на моделювання студентами конкретних економічних проблем, на формування здатності самостійно оцінювати глобальні тенденції розвитку світового господарства, визначання шляхів розв’язання актуальних завдань сучасності. Студентам треба набувати досвіду прийняття економічних рішень, учитися критично мислити, вміти грамотно висловлювати оригінальні економічні ідеї, переконувати колег у доцільності своєї точки зору. Майбутнім фахівцям української економіки обов’язково знадобляться спроможність долати бар’єри спілкування в обговоренні економічних проблем, уміння вести дискусію, логічно висловлювати свої думки¹.

І. Ділова гра «Де будувати фабрику?»

Студентів групи необхідно поділити на команди. Наприклад, такі чотири команди: 1-й, 5-й, 9-й, 13-й, 17-й за списком – перша команда, 2-й, 6-й, 10-й, 14-й, 18-й – друга команда і так далі аналогічно. Тобто команди формуються керівником заняття з метою навчити студентів працювати разом, стимулювати активність усіх членів команди, впливати на ледарів, щоб досягти позитивного результату.

У діловій грі йдеться про оцінювання міжнародними інвесторами переваг та ризиків вкладання коштів у будівництво фабрики в різних країнах. Основним критерієм для позитивного рішення визначається максимізація прибутку на тривалий термін. При цьому розглядаються всі елементи ризиків, у тому числі дозволений місцевою владою вплив на довкілля, необхідні заходи з охорони здоров’я громадян та ін.

Кожна з команд, що виступає в ролі міжнародного інвестора, повинна заповнити наведену нижче табл. 1 своїми оцінками за 5-

¹ Назаренко О. В. Інноваційні аспекти економічної підготовки інженерів / О. В. Назаренко, Н. Б. р.ешетняк // Труды I-ї Всеукраїнської наук.-практ. конф. [«Проблеми економічної підготовки інженерних спеціальностей»], (Харків, 8-9 квітня 2010р) / НТУ «ХПІ». – Харків: НТУ «ХПІ», 2010. – С. 19 – 20р.

тибальною шкалою: 5 балів – країна за цим фактором є повністю привабливою для інвестицій; 1 бал – країна за цим фактором не відповідає сподіванням інвестора.

Наприклад, якщо в Японії заробітна плата є високою, для інвестора це не вигідно, ставимо 1 бал, у Польщі зарплата є нижчою, тому її можна оцінити у 3 або 4 бали, а в Україні цей фактор оцінюється 5 балів. Що стосується фактора державного регулювання, то Польщі можна поставити 4 або 5 балів, а Україні – 2 чи 3 бали, бо бізнес має менше свободи за рахунок податкового тиску, бюрократії, корупції.

Таблиця 1 – Оцінення експертами інвестиційної привабливості країни

№	Країни	США	Японія	Китай	Мексика	Польща	Україна
1	Політична стабільність						
2	Державне регулювання						
3	Кваліфікація працівників						
4	Заробітна платня						
5	Обмеженість експорту/імпорту						
6	Транспорт						
7	Конкуренція						
8	Ємність ринку						
9	Культура						
	Сума балів						
	Місце країни за інвестиційною привабливістю						

Порівнюючи суми балів по кожній країні, команди визначають лідерів і аутсайдерів рейтингу, а також формулюють висновки для України, які першорядні дії потрібні для покращення її інвестиційної привабливості.

У виступах представники команд аргументують свої результати, після чого може бути проведена загальна дискусія, в ході якої визначаються перспективні галузі або види бізнесу для інвестування коштів в Україну.

II. Ділова гра «Конференція Організації Об'єднаних Націй «Актуальні економічні проблеми»

Метод «конференції» забезпечує ефективність засвоєння студентами набутих знань, розвиває їх мислення, комунікативні вміння¹.

Студентську групу викладач розділяє на команди по 4–6 чоловік. Виокремлюють два етапи гри. На першому з них кожна команда проводить теоретичну і практичну підготовку. На другому етапі вони імітують діяльність делегації країн на конференції ООН. На підготовчому етапі студенти мають самостійно дослідити проблему, визначену в «порядку денному» конференції, наприклад, коливання світових цін на енергоносії. Потрібно зібрати та проаналізувати інформацію про країну, яку вони «представлятимуть» з точки зору економіки (рівень розвитку, фінансовий стан; членство в економічних і торгових організаціях тощо). Важливим завданням учасників конференції було врахування наявності регіональних конфліктів, проблем біженців, фактів порушення прав людини. Особливість цієї роботи полягає в тому, що теоретична підготовка та додаткова поінформованість дає змогу студентам дивитися на сучасний світ «очима» різних народів.

Щоб студенти не відчували несправедливості, викладач проводить попереднє жеребкування порядку виступів. Представники кожної країни повинні підготувати промову (до трьох хвилин), з якою мають звер-

¹ Кузьменко О.В. «Ділова гра «Модель ООН» як ефективна форма громадянського виховання молоді» / О.В. Кузьменко, Н.Б. Решетняк // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». – 2015. – № 28 (1137). – С. 56–64.

нутися до «світового співтовариства», щоб привернути увагу до обговорюваної економічної проблеми з погляду «своєї країни». Промова складається з формулювання напрямів розв'язання цієї проблеми в країні, можливих практичних кроків. Необхідно запропонувати 2–3 пункти пропозицій до внесення в загальну резолюцію конференції.

Наприклад, делегація Німеччини може поділитися досвідом використання альтернативних джерел енергії, запропонувати можливість освоєння нових технологій іншим країнам та закликати світове співтовариство до переходу на безвуглецеві джерела енергії, щоб запобігти змінам клімату.

Представник команди, що виступає в ролі повноважного дипломатичного представника країни, повинен здобути симпатії слухачів, тому у виступі бажано використання засобів ораторської майстерності, зокрема, влучної статистики, метафор, елементів гумору. Загальною ідеєю всіх виступів має бути те, що вивчення економіки інших країн дає краще розуміння проблем і перспектив розвитку своєї Вітчизни, повніше відчувати себе громадянином і патріотом України.

Після всіх виступів проводиться обговорення пропозицій і формулюється підсумкова резолюція з ключової проблеми.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
1. ПРЕДМЕТ І СУЧАСНА МЕТОДОЛОГІЯ ГЛОБАЛІСТИКИ.....	7
1.1. Предмет і мета курсу. Сутність глобалізації і глобалістики.....	7
1.2. Методологічна база глобалістики.....	12
1.3. Тенденції і протиріччя, що спостерігаються у світі.....	14
Практикум.....	20
2. ШКОЛИ І КОНЦЕПЦІЇ ГЛОБАЛІСТИКИ.....	24
2.1. Основні школи і напрямки глобалістики.....	24
2.2. Базові концепції глобалістики.....	29
2.2.1. Концепція «Межі зростання» (А. Печчеї).....	29
2.2.2. Концепція «Сталого розвитку» (Л. Брауна).....	30
2.2.3. Концепція «Універсального еволюціонізму» (М. Моїсеєва).....	31
2.2.4. Концепція «Мітозу біосфер» (М. Нельсона).....	32
2.2.5. Концепція «Контрольованого глобального розвитку» (Д. Гвішіані).....	34
2.2.6. Концепція «Світ-системного аналізу» (І. Валлерстайна).....	35
Практикум.....	38
3. ЕКОНОМІЧНА ЄДНІСТЬ СВІТУ І КЛЮЧОВІ ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ.....	41
3.1. Сутність та особливості економічної єдності світу.....	41
3.2. Закономірності функціонування глобальної економіки.....	44
3.3. Основні глобальні проблеми світового господарства.....	51
Практикум.....	57
4. МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ. ТЕНДЕНЦІЇ ІНТЕГРАЦІЇ І ДЕЗІНТЕГРАЦІЇ.....	61
4.1. Сутність, передумови, цілі та етапи міжнародної економічної інтеграції.....	61
4.2. Економічні ефекти міжнародної економічної інтеграції.....	64
4.3. Тенденції інтеграції і дезінтеграції.....	71
4.4. Проблема інтеграції України в міжнародний економічний простір.....	72
Практикум.....	81
5. ФЕНОМЕН ГЛОБАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ. ТНК ЯК ПРОВІДНІ СИЛИ ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	84

5.1. Транснаціональні корпорації – характерні суб’єкти глобальної економіки.....	84
5.2. Еволюція транснаціональних корпорацій, позитивні і негативні наслідки функціонування.....	89
5.3. Політична, наукова, фінансова та воєнна сфери діяльності транснаціональних корпорацій.....	95
Практикум.....	99
6. СИСТЕМА КРИТИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ. АЛЬТЕРГЛОБАЛІЗМ: СУТНІСТЬ І БАЗОВА ПРОГРАМА.....	102
6.1. Система критики глобалізації.....	102
6.2. Історія розвитку та становлення ідеології альтерглобалізму.....	105
6.3. Представники альтерглобалізму: ідеї та погляди.....	109
6.4. Програма альтерглобалізму. Мета та основні напрями альтерглобалізму.....	111
Практикум.....	117
7. МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЇХНЯ РОЛЬ У СТАНОВЛЕННІ ГЛОБАЛЬНОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ.....	120
7.1. Регулятивні інститути глобальної економіки.....	120
7.2. Роль провідних міжнародних організацій у формуванні глобалізаційних процесів (ООН, НАТО, СОТ, МВФ, СБ).....	121
7.3. Принципи діяльності та роль у світових процесах інших регулятивних інститутів.....	129
7.4. Інтеграційні регіональні об’єднання.....	131
Практикум.....	134
8. МІЖНАРОДНІ СТРАТЕГІЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	137
8.1. Особливості сучасного етапу світового розвитку.....	137
8.2. Стратегії глобального розвитку світу.....	142
8.3. Перспективні сценарії глобального розвитку.....	148
Практикум.....	155
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ.....	158
ГЛОСАРІЙ.....	170
ДОДАТОК А. ПРИКЛАДИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ НА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТТЯХ.....	182

Навчальне видання

АРХІЄРЕЄВ Сергій Ігорович
ВОЛОСНІКОВА Наталія Миколаївна
ГУБАНОВА Ніно Нодарівна
ДЕМЬОХІНА Олена Олександрівна
ДЯЧЕНКО Тетяна Анатоліївна
КЛИМОВА Світлана Олегівна
МАКСИМЕНКО Яна Анатоліївна
МІТРОФАНОВА Анастасія Сергіївна
НАЗАРЕНКО Олена Василівна
РЕШЕТНЯК Наталія Борисівна
ЯЦИНА Вікторія Валентинівна

ГЛОБАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Навчальний посібник для студентів зі спеціальностей
«Економіка», «Маркетинг», «Облік і оподаткування»

За ред. проф. С. І. Архієреєва

Українською та англійською мовами

Роботу до друку рекомендував М. І. Погорєлов

Редактор О.І. Шпільова

План 2017 р., п. 33

Формат 60x84 1/16. Папір офсет. Друк цифровий
Ум.друк. арк. 11,2. Тираж 100 прим. Зам.24-04

**Видавництво та друк
ФОП Іванченко І.С.**

пр. Тракторобудівників, 89-а/62, м. Харків, 61135
тел.: +38 (050/093) 40-243-50.

Свідоцтво про внесення суб`єкта видавничої справи до державного реєстру видавців
виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 4388 від 15.08.2012 р.

www.monograf.com.ua